

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Π.Μ.Σ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ:
ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΟΥ
ΤΡΙΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Κ. ΠΑΤΕΛΗ
Α.Μ: 1208Μ061

Επιβλέπων Καθηγητής
ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ

Αθήνα
Οκτώβριος 2010

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Π.Μ.Σ. ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ:
ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΟΥ
ΤΡΙΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Κ. ΠΑΤΕΛΗ

A.M: 1208Μο61

**Επιβλέπων Καθηγητής
ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ**

**Αθήνα
Οκτώβριος 2010**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΡΟΣ Ι	
Η σχέση ανάπτυξης και αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο Νότο	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο : Ορισμός των πόλεων και θεμελιώδεις αρχές αξιολόγησης της ανάπτυξης των πόλεων.	
1.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	11
1.2 Ιστορική εξέλιξη των Πόλεων- Η πόλη ως αναπτυξιακό φαινόμενο	14
1.3. Αστικοί δείκτες, πληθυσμιακό μέγεθος, αστικοποίηση	16
1.4 Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πόλεις σε εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο	20
1.4.1 Η εξάρτηση από την ανεπίσημη οικονομία	23
1.4.2 Η έλλειψη πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες	25
1.4.3 Έκθεση στη βία, το έγκλημα, τον πόλεμο και την τρομοκρατία	28
1.5 Προοπτικές για έρευνα και δράση	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο : Η σχέση της φτώχειας και του περιβάλλοντος στις αστικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής, της Νότιας Ασίας και της Αφρικής.	
2.1 Το φάσμα των περιβαλλοντικών προβλημάτων στις αστικές περιοχές	38
2.2 Η διάκριση ανάμεσα στους περιβαλλοντικούς κινδύνους και την περιβαλλοντική υποβάθμιση	39
2.3 Πως η φτώχεια αποτελεί παράγοντα περιβαλλοντικού κινδύνου	42
2.3.1 Η σχέση ανάμεσα στη φτώχεια και την περιβαλλοντική υποβάθμιση στις αστικές περιοχές. Η εξάπλωση των πόλεων και η περιβαλλοντική υποβάθμιση	44
2.3.2 Η σχέση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης με τη φτώχεια	45
2.3.3 Η περιβαλλοντική δράση για τη μείωση της φτώχειας στις αστικές περιοχές	46
2.4 Ο ρόλος της καλής αστικής διακυβέρνησης στα περιβαλλοντικά προβλήματα	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο : Ο κρίσιμος ρόλος των πόλεων στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η προσαρμογή τους στην κλιματική αλλαγή.	49
---	----

3.1 Η προσαρμογή των πόλεων στην κλιματική αλλαγή	49
3.2 Οι μεγάλες προκλήσεις για την αστική ανάπτυξη	50
3.3 Το UN-HABITAT και η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή	52
3.4 Το δίκτυο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης (SUD-Net)	53
3.5 Η πρωτοβουλία των πόλεων στην κλιματική αλλαγή (CCCI)	53
3.6 Η κλιματική αλλαγή και η επίδρασή της στην ανάπτυξη και τη μεγέθυνση του αστικού περιβάλλοντος	54

ΜΕΡΟΣ II

Η περιβαλλοντική αστική αναβάθμιση στις πόλεις του αναπτυσσόμενου Νότου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο : Περίπτωση Μελέτης- Τα αποτελέσματα της αναμόρφωσης ανεπίσημων οικισμών στη Μουμπάι της Ινδίας

4.1 Εισαγωγικές σημειώσεις	60
4.2 Οικιστική κινητικότητα	62
4.2.1 Η κινητικότητα νοικοκυριών χαμηλού εισοδήματος	62
4.2.2 Το Σχέδιο Αναμόρφωσης των Παραγκουπόλεων	65
4.3 Στοιχεία κινητικότητας μετά την αναμόρφωση παραγκουπόλεων	66
4.4 Οι παράγοντες που καθορίζουν την μετακίνηση- μετακόμιση	69
4.4.1. Αλλαγές στον περιορισμό του προϋπολογισμού	69
4.4.2. Το κόστος της ευκαιρίας	71
4.4.3. Οι λόγοι της μετακόμισης	72
4.5 Ανακύκλωση της φτώχειας	74
4.6 Συμπεράσματα	75

ΜΕΡΟΣ III

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : Πολιτικές για την βιώσιμη αστική ανάπτυξη

5.1 Πολιτικές κατά της αστικής υποβάθμισης στον αναπτυσσόμενο Νότο	78
5.2 Οι δράσεις του ΟΗΕ για την αστική ανάπτυξη	78
5.3 Οι πρωτοβουλίες του UN-HABITAT για την αστική ανάπτυξη	82

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

85

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

89

A) Ελληνική

89

i) Βιβλία

ii) Άρθρα/ Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους	
B) Ξενόγλωσση	90
i) Βιβλία	
ii) Άρθρα/ Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους	91
Γ) Κείμενα Τεκμηρίωσης	93
Δ) Εκθέσεις, Μελέτες, Αναφορές	95
Ε) Άλλες Πηγές	98
ΣΤ) Ηλεκτρονικές Πηγές	98

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους των οποίων η συμβολή υπήρξε καθοριστική για τη συγγραφή της παρούσας μελέτης. Κατ' αρχήν, οφείλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας, Καθηγητή Γρηγόρη Ι. Τσάλτα, ο οποίος μου εμπιστεύθηκε την εκπόνηση της συγκεκριμένης μελέτης, καθώς και για τις επιστημονικές του συμβουλές αλλά συνάμα για την παρότρυνσή του να πραγματοποιήσω το τελευταίο ακαδημαϊκό εξάμηνο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη» στο Institute d' Etudes Politiques του Παρισιού, όπου ολοκληρώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας για τη συγκεκριμένη μελέτη. Επιπλέον, οφείλω να ευχαριστήσω και τους ερευνητές του Ευρωπαϊκού Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚΕΠΕΚ) για τη βοήθεια και τις χρήσιμες συμβουλές που μου παρείχαν.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Ελληνικές

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
EAX	Ελάχιστα Ανεπτυγμένες Χώρες
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ξενόγλωσσες

CCCI	Cities in Climate Change Initiative
COHRE	Centre on Housing Rights and Evictions
DESA	Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat
ECOSOC	Economic and Social Council
ESCAP	Economic and Social Commission For Asia and the Pacific
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
FSI	Floor Space Index
GEF	Global Environmental Facility
HDR	Human Development Report
HPI	Human Poverty Index
ICLEI	International Council for Local Environmental Initiatives
IDRC	International Development Research Centre
IIED	International Institute for Environment and Development
ILO	International Labour Organization
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
LA21	Local Agenda 21

LAC	Latin America and the Caribbean
MTSIP	Medium-term Strategic and Institutional Plan
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PRSPs	Poverty Reduction Strategy Papers
SCP	Sustainable Cities Programme
SIDS	Small Island Developing States
SPARC	Society for the Promotion of Area Resource Centres
SRS	Slum Rehabilitation Scheme
TISS	Tata Institute for Social Sciences
UMP	Urban Management Programme
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit 1992)
UNCHS	United Nations Centre for Human Settlements
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environmental Programme
UN-HABITAT	United Nations Human Settlements Programme
WCED	World Commission on Environment and Development
WHO	World Health Organization
WSSCC	Water Supply and Sanitation Collaborative Council
WSSD	World Summit on Sustainable Development
WUF	World Urban Forum

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο χαρακτήρας της πόλης είναι διφορούμενος, καθώς αφενός, παρεμβαίνει στη φύση και της προκαλεί ζημιά και αφετέρου αποτελεί τη βάση για την αύξηση του πλούτου αλλά και την τεχνογνωσία που είναι απαραίτητη για να λυθούν τα σύγχρονα και μελλοντικά περιβαλλοντικά προβλήματα. Οι έννοιες της βιωσιμότητας και της ικανότητας (capacity), θα μπορούσαν ίσως να ορίσουν μια προσέγγιση της αστικής ανάπτυξης, ωστόσο δεν αντιπροσωπεύουν επαρκώς την πολυπλοκότητα των σημερινών αλληλεπιδράσεων, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Πολλά περιβαλλοντικά ζητήματα διερευνώνται στο πλαίσιο της βιωσιμότητας και προκύπτει σαφώς ότι πολλά προβλήματα θα μπορούσαν να μειωθούν ή να ακόμη και να λυθούν, αλλά η έλλειψη πολιτικής βούλησης αποτελούν μια τροχοπέδη. Σε γενικές γραμμές, η λύση των αστικών περιβαλλοντικών προβλημάτων με την ευρεία έννοια είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη λόγω των επιλογών που πρέπει να γίνονται μεταξύ των συνεπειών τόσο των βραχυπρόθεσμων όσο και μακροπρόθεσμων, μεταξύ της προστασίας του οικοσυστήματος και του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων, καθώς και μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της ισότητας. Έτσι, οι συζητήσεις για το αστικό περιβάλλον συχνά τείνουν να περιστρέφονται γύρω από την αντίφαση μεταξύ της σχετικής σημασίας της φτώχειας από τη μια και της φύσης από την άλλη, και το γεγονός ότι η ανάπτυξη μέσω της μείωσης της φτώχειας αυξάνει τα φυσικά περιβαλλοντικά προβλήματα.

Η πόλη πάντα περιείχε την ελπίδα, αλλά παραδόξως και το φόβο για μια επικείμενη καταστροφή. Μια μεγάλη πόλη προκαλεί δέος και φόβο αλλά επίσης και επιθυμία, ελκύει και ταυτόχρονα απωθεί, σύμφωνα εκτιμήσεις του ΟΗΕ, το 75 τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού θα έχει αστικοποιηθεί μέχρι το 2050 σε σύγκριση με το 50 τοις εκατό σήμερα, συνεπώς το μέλλον της πόλης είναι το μέλλον του κόσμου. Ενώ οι αστικοί πληθυσμοί του Βορρά ασχολούνται με τη μεγαλύτερη βελτίωση της ποιότητας ζωής και τη βιωσιμότητα, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων του Νότου απλά προσπαθούν να επιβιώσουν. Αν συγκρίνουμε την Κοπεγχάγη με την Καλκούτα θα συναντήσουμε ανόμοιες προσδοκίες. Η αστικοποίηση της γης πραγματοποιήθηκε με πολύ πιο γρήγορους ρυθμούς από αυτούς που είχε προβλέψει η Λέσχη της Ρώμης με την διαβόητη μαλθουσιανή έκθεσή της το 1972, Τα Όρια Της

Ανάπτυξης¹. Πράγματι, οι πόλεις έχουν απορροφήσει σχεδόν τα 2/3 της παγκόσμιας αύξησης του πληθυσμού από το 1950. Τα νέα είδη αστικοποίησης μας δείχνουν τη δομική μεταμόρφωση που έχει επέλθει. Το αποτέλεσμα, στην Κίνα και την νοτιοανατολική Ασία είναι ένα ερμαφρόδιτο τοπίο, μια κατά μέρος αστικοποιημένη ύπαιθρος, η οποία μπορεί να είναι ένα νέο και σημαντικό μονοπάτι για την ανθρώπινη εγκατάσταση και ανάπτυξη. Η αστικοποίηση διαχωρίζεται όλο και πιο γρήγορα από την βιομηχανοποίηση, ακόμη κι από την ανάπτυξη. Στην υποσαχάρια Αφρική, την Λατινική Αμερική και την Ασία, η αστικοποίηση χωρίς ανάπτυξη είναι περισσότερο από φανερό ότι οφείλεται στις παγκόσμιες πολιτικές συνθήκες.

Η ασύλληπτη επέκταση των παραγκουπόλεων είναι το κύριο θέμα μιας ιστορικής έκθεσης που δημοσίευσε το Πρόγραμμα Ανθρώπινων Οικισμών του ΟΗΕ, *The Challenge of the Slums*², που είναι η πρώτη πραγματική απόπειρα να ερευνηθεί το μέγεθος της αστικής φτώχειας³. Περιλαμβάνει μια ποικιλία περιπτώσεων από την Αμπιτζάν ως το Σύνδνεϋ. Το πρόβλημα των παραγκουπόλεων δεν οφείλεται στην παγκοσμιοποίηση και την ανισότητα αλλά περισσότερο στην κακή διακυβέρνηση.

Διάρθρωση και Ζητούμενο Έρευνας

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία επικεντρώνεται στη σημασία των περιβαλλοντικών προκλήσεων, δίνοντας έμφαση στις διαστάσεις των αστικών περιβαλλοντικών προβλημάτων ιδίως όταν επιδιώκουμε την περιβαλλοντική δικαιοσύνη και τη χρηστή διακυβέρνηση μέσα από την επίλυση προβλημάτων που μπορεί να αφορούν είτε σε κινδύνους για την υγεία ή στη διαβίωση στις παραγκουπόλεις, είτε στην ατμοσφαιρική ρύπανση λόγω της βιομηχανίας και των μεταφορών ή στο μεγάλο οικολογικό αποτύπωμα του δαπανηρού αστικού τρόπου ζωής.

Το πρώτο μέρος της εργασίας επικεντρώνεται στις αλλαγές του αστικού περιβάλλοντος και στο πως έχουν διαμορφώσει τις σημερινές προκλήσεις, και

¹ Βλ. Meadows, D., *The Limits to growth: A report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Books, 1972.

² UN-HABITAT, *The Challenge of Slums*, Global Report on Human Settlements 2003, Earthscan Publications Ltd, London, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=555&cid=5373>, προσπελάστηκε στις 23/5/2010.

³ Η έκθεση αφήνει στην άκρη κάποια από τα πιο κρίσιμα ζητήματα που αφορούν στην χρήση της γης και προκαλούνται από την υπερ-αστικοποίηση και τους άτυπους οικισμούς, όπως η άναρχη δόμηση, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και οι αστικές καταστροφές.

εξετάζει τις συνθήκες και τα προβλήματα στα αστικά κέντρα των χωρών χαμηλού εισοδήματος. Παρακάτω αναλύονται οι προτάσεις και οι πολιτικές που με την σωστή εφαρμογή τους θα μπορούσαν να δώσουν τη λύση για τη διττή πρόκληση της παγκόσμιας φτώχειας και της κλιματικής αλλαγής.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται μια περίπτωση αναμόρφωσης ανεπίσημων οικισμών, καθώς είναι γεγονός πως οι παραγκουπόλεις υπάρχουν στο τοπίο των αναπτυσσόμενων πόλεων εδώ και πολύ καιρό και ενώ οι κεντρικές αλλά και τοπικές κυβερνήσεις συνεχίζουν την αναζήτηση τους ώστε να απαλλάξουν τις πόλεις τους από τις παραγκουπόλεις, το συνολικό αποτέλεσμα των τακτικών αυτών είναι στις περισσότερες περιπτώσεις άγνωστο ή ασαφές. Το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στον αντίκτυπο της αναμόρφωσης των παραγκουπόλεων στην οικιστική κινητικότητα με στόχο να ελέγξει το μύθο της ανακύκλωσης της φτώχειας. Η ανάλυση βασίζεται σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα νοικοκυριά της Μουμπάι, περιλαμβάνοντας 510 νοικοκυριά σε 4 αποκατεστημένες τοποθεσίες και σε 5 που πρόκειται να αποκατασταθούν. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι το μέγεθος της ανακύκλωσης της φτώχειας είναι μικρό και ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η αναμόρφωση των παραγκουπόλεων στην πραγματικότητα λειτουργεί ως μία πλατφόρμα για την επίτευξη καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και για εκείνους που έφυγαν αλλά και για όσους έρχονται.

Αναγνωρίζοντας την παγκόσμια φύση αυτών των θεμάτων, μια συντονισμένη σφαιρική προσέγγιση από τη διεθνή κοινότητα θα μπορούσε να ενισχύσει σε μεγάλο βαθμό την πρόοδο προς την επίτευξη αυτών των στόχων. Μη βιώσιμα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης, ιδίως στις βιομηχανικές χώρες, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, οι δημογραφικές αλλαγές, η ευρεία και επίμονη φτώχεια και η κοινωνική και οικονομική ανισότητα μπορεί να έχουν τοπικές, διακρατικές και παγκόσμιες επιπτώσεις.

Το βουνό των σκουπιδιών έμοιαζε να απλώνεται ως πολύ μακριά, αλλά μετά, χωρίς ορατά χωρίσματα και όρια, γινόταν κάτι άλλο. Αλλά τι; Ένα συνονθύλευμα απροσδιόριστων κατασκευών. Χαρτόκουτα, κόντρα πλακέ, σάπια πλαίσια, σκουριασμένα και χωρίς τζάμια κουφάρια αυτοκινήτων, είχαν πεταχτεί μαζί σχηματίζοντας κατοικίες.

Michael Thelwell, The Harder They Come, 1980⁴

⁴ Βλ. Thelwell, M., *The harder they come*, Grove Press, 1980

ΜΕΡΟΣ Ι

Η σχέση ανάπτυξης και αστικοποίησης στον
αναπτυσσόμενο Νότο

Κεφάλαιο 1ο : Ορισμός των πόλεων και θεμελιώδεις αρχές αξιολόγησης της ανάπτυξης των πόλεων.

1.1 Εισαγωγικές Σημειώσεις

Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου συχνά περιγράφονται ως «αναπτυσσόμενες», ενώ ο Πρώτος και ο Δεύτερος Κόσμος, οι βιομηχανικές χώρες χαρακτηρίζονται ως «αναπτυγμένες». Ένα κράτος χαρακτηρίζεται ως «αναπτυσσόμενο» όχι αναγκαστικά όταν υπάρχει έλλειψη υλικού πλούτου. Μια ισχυρή οικονομία σε μια αναπτυγμένη χώρα δεν σημαίνει πολλά, όταν ένα σημαντικό ποσοστό, ακόμη και η πλειοψηφία, του πληθυσμού αγωνίζεται για να επιβιώσει. Η επιτυχής ανάπτυξη μπορεί να σημαίνει πολλά πράγματα, όπως είναι, αν και δεν περιορίζεται σε αυτά, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η πρόσβαση σε όλες τις βασικές ανάγκες όπως τροφή, νερό, στέγη, ρουχισμός, υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση κλπ, ένα σταθερό πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον, με τις σχετικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ελευθερίες, όπως είναι η δίκαιη ιδιοκτησία της γης, έπειτα η δυνατότητα να προβεί σε ελεύθερες και συνειδητές επιλογές που δεν εξαναγκάζονται, και να είναι σε θέση να συμμετέχει σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον με την δυνατότητα να έχει λόγο στη δική του μελλοντική εξέλιξη. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, «Η Ανθρώπινη ανάπτυξη πρόκειται για κάτι πολύ περισσότερο από την αύξηση ή την πτώση του εθνικού εισοδήματος. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος στο οποίο οι άνθρωποι μπορούν να αναπτύξουν πλήρως τις δυνατότητές τους και να ζουν παραγωγικά, δημιουργικά σε αρμονία με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους. Οι άνθρωποι είναι ο πραγματικός πλούτος των εθνών. Η ανάπτυξη είναι η διεύρυνση των επιλογών των ανθρώπων ενώ η οικονομική ανάπτυξη, είναι μόνο ένα μέσο, για την επίτευξη των επιλογών των πολιτών»⁵.

⁵ Human development is a process of enlarging people's choices. Enlarging people's choices is achieved by expanding human capabilities and functionings. At all levels of development the three essential capabilities for human development are for people to lead long and healthy lives, to be knowledgeable and to have a decent standard of living. If these basic capabilities are not achieved, many choices are simply not available and many opportunities remain inaccessible. But the realm of human development goes further: essential areas of choice, highly valued by people, range from political, economic and social opportunities for being creative and productive to enjoying self-respect, empowerment and a sense of belonging to a community. The concept of human development is a holistic one putting people at the centre of all aspects of the development process. It has often been misconstrued and confused with the following concepts and approaches to development. Βλ. <http://hdr.undp.org/en/humandev/glossary/> προσπελάστηκε στις 19/8/2010

Σύμφωνα με την έκθεση του Προγράμματος Ανθρωπίνων Οικισμών του ΟΗΕ, γνωστού ως UN-HABITAT, οι μεγαλουπόλεις του κόσμου εξελίσσονται σταθερά σε μεγάλες περιφέρειες⁶, με σημαντικές επιπτώσεις στον πληθυσμό και τον παγκόσμιο πλούτο. Το UN-HABITAT προσδιορίζει σημαντικές αλλαγές που θα επέλθουν στον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων στις πόλεις και στη λειτουργία των οικονομιών την επόμενη 50ετία, εξαιτίας της τάσης που επικρατεί για εξάπλωση των αστικών κέντρων και των εξελισσόμενων αστικών περιφερειών. Η μεγαλύτερη από αυτές, σύμφωνα με την έκθεση η οποία δημοσιεύτηκε το Μάρτιο του 2010 και παρουσιάστηκε στο 5^ο Παγκόσμιο Οικιστικό Φόρουμ στο Ρίο ντε Τζανέιρο⁷, είναι η περιφέρεια του Hong Kong-Shenzhen-Guangzhou στην Κίνα, όπου διαμένουν περίπου 120 εκατομμύρια άνθρωποι. Άλλες περιπτώσεις τέτοιων πόλεων βρίσκονται στην Ιαπωνία και την Βραζιλία ενώ σε εξέλιξη είναι τέτοιες περιφέρειες στην Ινδία, στην δυτική Αφρική και αλλού⁸.

Είναι αναμφισβήτητο το φαινόμενο της υπεραστικοποίησης, συγκεκριμένα η διευθύντρια του UN-HABITAT, Anna Tibaijuka, υπογράμμισε: «Μόνο το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σήμερα σε πόλεις, όμως έως το 2050 πάνω από το 70τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού, θα είναι κάτοικοι μεγαλουπόλεων⁹». Σύμφωνα με έναν από τους συγγραφείς της τελευταίας έκθεσης του UN-HABITAT η ανάπτυξη των τεράστιων περιφερειών θεωρείται γενικά θετική, διότι αναπτύσσονται οικονομικά καλύτερα από τα κράτη. «Έρευνες δείχνουν ότι οι 40 μεγαλύτερες περιφέρειες του κόσμου καλύπτουν μόλις ένα λιλιπούτειο κομμάτι της κατοικημένης επιφάνειας του πλανήτη και οι κάτοικοι τους αντιστοιχούν σε λιγότερο από το 18 τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού. Παρόλα αυτά, παράγουν το 66 τοις εκατό της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας και περίπου το 85 τοις εκατό της τεχνολογικής και οικονομικής καινοτομίας», λέει ο Eduardo Lopez Moreno¹⁰. «Οι 25 μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου παράγουν πάνω από τον μισό παγκόσμιο πλούτο και

⁶ Υπολογίζεται στα επόμενα 50 χρόνια να έχουν έκταση εκατοντάδων χιλιομέτρων και να κατοικούνται από περισσότερους από 100 εκατομμύρια κατοίκους.

⁷ Βλ. World Urban Forum 5, διαθέσιμο στο: <http://wuf5.cidades.gov.br/en-US/Home.aspx>, προσπελάστηκε στις 20/7/2010.

⁸ Βλ. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/22/un-cities-mega-regions> προσπελάστηκε στις 3/8/2010

⁹ Έως τότε μόνο το 14 τοις εκατό των κατοίκων των πλούσιων χωρών θα ζει εκτός πόλεων και το 33 τοις εκατό των φτωχών χωρών.

¹⁰ Βλ. UN-HABITAT, City Monitoring Branch, Monitoring and Research Division, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=584&cid=8023> προσπελάστηκε στις 17/7/2010

οι πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Ινδίας και της Κίνας πάνω από το 50 τοις εκατό του πλούτου των κρατών αυτών», πρόσθεσε.

Η μετανάστευση στις πόλεις επηρεάζει επίσης την αστική οικονομία: «Το μεγαλύτερο μέρος του πλούτου στις αστικές περιοχές ήδη προέρχεται από ανθρώπους που εργάζονται σε αστικά κέντρα και στέλνουν τα λεφτά πίσω στις οικογένειες τους», λέει ο Eduardo Lopez Moreno. Η ανάπτυξη μεγάλων περιφερειών και πόλεων οδηγεί επίσης σε μία χωρίς προηγούμενο πολεοδομική αναρχία, νέες παραγκουπόλεις, ασύμμετρη ανάπτυξη και εισοδηματικές ανισότητες. «Η άτακτη εξάπλωση συμβαίνει όλο και περισσότερο στις αναπτυσσόμενες χώρες όσο οι παράγοντες οικοδομικής ανάπτυξης προάγουν την εικόνα ενός παγκόσμιου τρόπου ζωής έξω από την παραδοσιακή πόλη», λένε οι συγγραφείς της μελέτης. Η άτακτη αστική εξάπλωση είναι το σύμπτωμα μίας διαφεμένης, δυσλειτουργικής πόλης. «Δεν είναι μόνο περιττό αλλά προσθέτει στο κόστος των μεταφορικών, αυξάνει την κατανάλωση ενέργειας, απαιτεί περισσότερους πόρους, και προκαλεί την απώλεια της καλλιεργήσιμης γης». «Όσο πιο άδικες γίνονται οι πόλεις, τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος κοινωνικών και πολιτικών εντάσεων. Η πιθανότητα εντάσεων σε πόλεις με ανισότητες είναι υψηλή. Οι ευημερούσες πόλεις γενικά είναι αυτές που μειώνουν τις ανισότητές τους», λέει ο αρχηγός του αστικού παρατηρητηρίου του ΟΗΕ.

Μελετώντας ένα δείγμα των πόλεων παγκοσμίως, ο ΟΗΕ βρήκε ότι οι πιο άνισες πόλεις ήταν αυτές της Νότιας Αφρικής. Το Γιοχάνεσμπουργκ ήταν η πόλη με τις περισσότερες ανισότητες με μικρή όμως απόσταση από το Ανατολικό Λονδίνο, το Μπλουμφοντέιν και την Πρετόρια. Οι πόλεις της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής βρέθηκαν πιο ισότιμες λόγω της ομοιόμορφα κατανεμημένης -γενικής- φτώχειας. Για παράδειγμα, η Dhaka και η Chittagong στο Μπαγκλαντές, είναι από τις πόλεις με την μεγαλύτερη ισοτιμία στον κόσμο. Αντίθετα, οι ΗΠΑ αναδείχθηκαν ως μία από τις πιο άνισες κοινωνίες με πρωτοστατούσες πόλεις τη Νέα Υόρκη, το Σικάγο και την Ουάσιγκτον οι οποίες ξεπερνούν σε ανισότητα πόλεις όπως η Brazzaville στο Κονγκό, η Managua στη Νικαράγουα και η Davao City στις Φιλιππίνες.

Πολλές σύγχρονες πόλεις λοιπόν εξαπλώνουν τα σύνορά τους και αναδεικνύονται σε νέες μαζικές συνοικίες, που συνδέονται τόσο γεωγραφικά όσο και οικονομικά. Η εξάπλωσή τους καθοδηγεί την οικονομική ανάπτυξη αλλά συγχρόνως οδηγεί σε οικοδομική αναρχία, ανισότητες και κοινωνικές εντάσεις. Οι μεγαλύτερες

περιφέρειες που ηγούνται της γρήγορης παγκόσμιας αστικοποίησης είναι: Hong Kong-Shenzhen-Guangzhou, Κίνα, 120 εκατομμύρια άνθρωποι, Nagoya-Osaka-Kyoto-Kobe, Ιαπωνία, αναμένεται να έχει πληθυσμό 60 εκατομμυρίων έως το 2015, Rio de Janeiro-São Paulo, Βραζιλία, 43 εκατομμύρια άνθρωποι. Η ίδια τάση παρατηρείται σε ακόμη μεγαλύτερη κλίμακα στις γρήγορα αναπτυσσόμενες «αστικές περιοχές»: Δυτική Αφρική: 600 χμ αστικοποιημένης έκτασης που συνδέει την Νιγηρία, το Μπενίν, το Τόγκο και την Γκάνα και καθορίζει την οικονομία όλης της περιοχής. Ανατολική Ασία: Τέσσερις συνδεδεμένες μεγαλουπόλεις και 77 ξεχωριστές πόλεις, με πάνω από 200.000 κατοίκους, που περνούν από το Πεκίνο έως το Τόκιο μέσω της Πιονγιάνγκ (Βόρεια Κορέα) και της Σεούλ (Νότια Κορέα). Ινδία: Από τη Mumbai έως το Dehli.

1.2 Ιστορική εξέλιξη των Πόλεων- Η πόλη ως αναπτυξιακό φαινόμενο.

Ιστορικά μιλώντας, οι πόλεις διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο σε κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς. Οι οικονομολόγοι, για παράδειγμα, έχουν από καιρό συνειδητοποιήσει την ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της αστικοποίησης και της οικονομικής ανάπτυξης. Από τη μία πλευρά, η αστικοποίηση έχει θετικά αποτελέσματα, στην καινοτομία και την παραγωγικότητα, ενώ από την άλλη, η οικονομική ανάπτυξη ευνοεί τη χωρική ενοποίηση της παραγωγής και τις ανταλλαγές δραστηριοτήτων¹¹. Μερικοί συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα που υποδηλώνει ότι η αστικοποίηση εστιάζεται στην κατανομή της πολιτικής εξουσίας της κοινωνίας των πολιτών, συμβάλλοντας στην επίτευξη της προώθησης και εδραίωσης της δημοκρατίας, καθώς και της ισότητας των δύο φύλων¹². Οι δυνατότητες για την προοδευτική εξέλιξη στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις των πόλεων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο κατασκευής, τη διαχείριση, και τη διακυβέρνησής τους.

¹¹ Βλ. Glaeser, E., L., *The Future of Urban Research: Nonmarket Interactions*, Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs, 2000

¹² Βλ. Dyson, T., *A Partial Theory of World Development: The Neglected Role of the Demographic Transition in the Shaping of Modern Society*, International Journal of Population Geography 7: 17, 2001

Οι παραγκουπόλεις¹³, ως τόπος και μορφή κατοικίας της εξαθλιωμένης εργατικής τάξης, εμφανίστηκαν με διάφορες μορφές παράλληλα με την εμφάνιση και γιγάντωση του καπιταλιστικού συστήματος από τον 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα, ανάλογα με την χώρα και τον βαθμό της καπιταλιστικής της ανάπτυξης. Για παράδειγμα, στην Μεγάλη Βρετανία είναι γνωστές ως slums τα οποία αναπτύχθηκαν στις αρχές της βιομηχανικής επανάστασης κυρίως στα μέσα του 19ου αιώνα, από τα μέσα του 20ου αιώνα ανθούν στην Γαλλία ως «bidonvilles» (κατασκευασμένες από τενεκέδες -μπιτόνια- τενεκεδουπόλεις) και στην Λατινική Αμερική, ως «φαβέλες» και μετά την διάλυση της αποικιοκρατίας και την εισβολή του καπιταλισμού δημιουργούνται και στην Αφρική, ενώ στο τέλος του 20ου αιώνα ανθούν και στην Κίνα στις περιοχές που εμφανίζεται ο άγριος νεοκαπιταλισμός της. Γενικά, αυτής της μορφής η κατοίκηση, εμφανίζεται σε χώρες με «άγριο», επιθετικό καπιταλισμό, και με αδύναμο συνάμα εργατικό κίνημα, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι το φαινόμενο είναι έντονο στις χώρες του Τρίτου Κόσμου ή αναπτυσσόμενες χώρες σε διάφορους βαθμούς χωρίς να αποκλείεται και η εμφάνισή τους και σε ανεπτυγμένες χώρες (στην περίπτωση αυτή αφορούν συνήθως εξωτερικούς οικονομικούς μετανάστες).

«Ο πρώτος δημοσιευμένος ορισμός του “slum” είναι από το 1812, στο Vocabulary of the Flash Language του Vaux, και είναι συνώνυμος με τον “σαματά” ή το “εγκληματικό εμπόριο”. Πάντως με τα χρόνια της χολέρας των δεκαετιών ‘30 και ‘40, οι φτωχοί μάλλον ζούσαν σε slums παρά τα “εξασκούσαν”. Μια γενιά αργότερα, τα slums άρχισαν να απλώνονται στην Αμερική και την Ινδία και γενικά αναγνωρίστηκαν ως ένα διεθνές φαινόμενο. Τα κλασσικά slums ήταν διαβόητα για το “τοπικό χρώμα” τους, αλλά οι πολεοδόμοι συμφωνούν γενικά με τον Charles Booth ότι όλα τα slums χαρακτηρίζονταν από ένα αμιγλίσταμ ετοιμόρροπων κατοικιών, υπερπληθυσμού, φτώχειας και εξαχρείωσης¹⁴».

Mike Davis- PLANET OF SLUMS, 2006

Η αιτία του φαινομένου, εντοπίζεται αρχικά στην ταχύτατη , συσσώρευση κατοίκων στα αστικά κέντρα και είναι γνωστό στην βιβλιογραφία ως «αστυφιλία» ή «αστικοποίηση», ωστόσο συναντάμε τον δεύτερο όρο πιο συχνά που είναι περισσότερο ουσιαστικός και υποδηλώνει την μετατροπή ενός αγροτικού πληθυσμού

¹³ slums, bidonvilles, favelas, poblaciones, barriadas

¹⁴ Βλ. Davis, M., *Planet of Slums*, Verso, New York, 2006, p. 7

σε κατοίκους αστικών κέντρων με παράλληλη αλλαγή της παραγωγικής του βάσης, από την αγροτική οικονομία σε αστική.

1.3 Αστικοί δείκτες, πληθυσμιακό μέγεθος, αστικοποίηση.

Εν έτει 2010 οι άνθρωποι πάνω στη γη που ζουν σε πόλεις ανέρχονται σε 3,5 δισεκατομμύρια, δηλαδή αποτελούν το 50,5 τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού.¹⁵ Τα μέγεθος του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς συχνά εις βάρος των αγροτικών περιοχών. Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα επίπεδα της αστικοποίησης μεταξύ των σημαντικότερων περιοχών του κόσμου, αποκαλύπτει η τελευταία έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για τον παγκόσμιο αστικό πληθυσμό¹⁶, που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2010. Σύμφωνα με την Ανασκόπηση του 2009 του ΟΗΕ, «Οι Προοπτικές της Παγκόσμιας Αστικοποίησης», η Βόρεια Αμερική, η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική, η Ευρώπη και η Ωκεανία είναι ιδιαίτερα αστικοποιημένες, με αναλογίες που κυμαίνονται από 70 τοις εκατό στην Ωκεανία, 82 τοις εκατό στη Βόρεια Αμερική, και τα επίπεδα της αστικοποίησης αναμένεται να συνεχίσουν να αυξάνονται, έτσι ώστε έως το 2050 όλες οι ήπειροι, εκτός από την Ωκεανία, αναμένεται να είναι άνω του 84 τοις εκατό αστικοποιημένες. Αντίθετα, η Αφρική και η Ασία παραμένουν ως επί το πλείστον αγροτικές, με μόλις 40 και 42 τοις εκατό του πληθυσμού τους να ζει σε αστικά κέντρα το 2010, ακόμη και μέχρι το 2050 αναμένεται να είναι σημαντικά λιγότερο αστικοποιημένες από τις άλλες ηπείρους, φθάνοντας σε αναλογία αστικού πληθυσμού, 62 τοις εκατό στην Αφρική και 65 τοις εκατό στην Ασία.

Το ένα τρίτο του συνόλου των κατοίκων των πόλεων (1,2 δις) ζουν σε μικρές αστικές περιοχές με πληθυσμό λιγότερο των 100.000 κατοίκων, ενώ 0,6 δισεκατομμύρια ζουν σε αστικά κέντρα με πληθυσμό που κυμαίνεται μεταξύ 100.000 και 500.000 κατοίκων. Συνολικά, 52 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού κατοικεί στα αστικά κέντρα με λιγότερο από μισό εκατομμύριο κατοίκους, αποκαλύπτει η Ανασκόπηση του 2009¹⁷. Οι υπόλοιποι ζουν σε 958 πόλεις που έχουν πάνω από μισό εκατομμύριο κατοίκους η κάθε μία, μόνο 54 από αυτές έχουν πληθυσμό που ξεπερνά

¹⁵ Βλ. http://esa.un.org/unpd/wup/Documents/WUP2009_Press-Release_Final_Rev1.pdf προσπελάστηκε στις 4/8/2010

¹⁶ Βλ. UN- DESA, World Urbanization Prospects, The 2009 Revision, Highlights Department of Economic and Social Affairs- Population Division, New York, March 2010

¹⁷ Ibid

τα 5 εκατομμύρια, σε αυτές περιλαμβάνονται 21 megacities, δηλαδή πόλεις με τουλάχιστον 10 εκατομμύρια κατοίκους.

Οι σύγχρονες μεγαλουπόλεις (megacities) αντιπροσωπεύουν το 9 τοις εκατό του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού (324 εκατ.). Αυτές οι πόλεις αναμένεται να φτάσουν τις 29 το 2025 και θα αντιπροσωπεύουν το 10 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού. Ακολουθούν 33 πόλεις με πληθυσμό που κυμαίνεται από 5 έως 10 εκατομμύρια κατοίκους, των οποίων το μερίδιο του αστικού πληθυσμού είναι 7 τοις εκατό. Αυτές οι μελλοντικές megacities αναμένεται να αυξηθούν σε 46 το 2025, αλλά θα διατηρήσουν το ίδιο μερίδιο του αστικού πληθυσμού, όπως το 2010.

Η επόμενη κατηγορία πόλεων, αυτή με περισσότερους από ένα εκατομμύριο κατοίκους, αλλά λιγότερους από 5 εκατομμύρια, είναι μεγάλη (388 το 2010 και υπολογίζονται σε 506 το 2025) και αντιπροσωπεύει το 22 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού, ένα ποσοστό που θα παραμείνει σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητο μέχρι το 2025. Μικρότερες πόλεις, με πληθυσμούς που κυμαίνονται από 500.000 έως ένα εκατομμύριο κατοίκους, είναι ακόμη πιο πολυάριθμες (516 το 2010 θα αυξηθούν σε 667 το 2025), αλλά αντιπροσωπεύουν μόνο το 10 τοις εκατό του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού. Το 2010, τα μικρά αστικά κέντρα με λιγότερους από μισό εκατομμύριο κατοίκους αντιπροσώπευαν το 52 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού (1,8 δισ. άτομα) και σύμφωνα με την Ανασκόπηση του 2009, αναμένονται να αυξήσουν τον πληθυσμό τους κατά 0,5 δισεκατομμύρια μεταξύ 2010 και 2015, απορροφώντας κατά συνέπεια το 45 τοις εκατό της προβλεπόμενης αύξησης του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού.

Οι 958 πόλεις με τουλάχιστον μισό εκατομμύριο κατοίκους είναι σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωμένες στην Ασία, όπου βρίσκεται το 52 τοις εκατό. Στις πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες έχουμε το 24 τοις εκατό αυτών των πόλεων, η Ευρώπη έχει 14 τοις εκατό, η Βόρεια Αμερική το 9 τοις εκατό και η Ωκεανία το 1 τοις εκατό. Η Αφρική έχει ένα επιπλέον 12 τοις εκατό, το ίδιο και η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική. Η Κίνα από μόνη της έχει το 25 τοις εκατό από τις πόλεις με τουλάχιστον μισό εκατομμύριο κατοίκους. Η χώρα αυτή βρίσκεται σε μια σημαντική μεταμόρφωση της αστικής δομής της. Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1990, ο αριθμός των πόλεων στην Κίνα, με τουλάχιστον μισό εκατομμύριο κατοίκους έχει αυξηθεί σημαντικά. Το 1980, η Κίνα είχε μόνο 51 πόλεις αυτού του μεγέθους. Μεταξύ του 1980 και του 1995, προστέθηκαν άλλες 50 και μεταξύ των ετών 1995 και 2010, 134 επιπλέον πόλεις. Μέχρι το 2025, η Κίνα αναμένεται να προσθέσει άλλες

107 πόλεις σε αυτή την ομάδα. Αυτή η ταχεία αύξηση του αριθμού των πόλεων με μεγάλους πληθυσμούς αντανakλά στην ταχεία αστικοποίηση της Κίνας, της οποίας η αναλογία των αστών υπερδιπλασιάστηκε στην περίοδο 1980 - 2010 (αύξηση από 19 τοις εκατό έως 47 τοις εκατό) και αναμένεται να φθάσει το 59 τοις εκατό το 2025.

Η Ασία έχει επίσης το μεγαλύτερο αριθμό σε megacities (11 το 2010) και ακολουθείται από τη Λατινική Αμερική με τέσσερις και στη συνέχεια από την Αφρική, την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, με δύο έκαστη. Μέχρι το 2025, ο αριθμός των μεγαπόλεων αναμένεται να φθάσει τις 29, με αύξηση, πέντε στην Ασία (Shenzhen, Chongqing, Guangzhou, Τζακάρτα και Lahore), δύο στη Λατινική Αμερική (Μπογκοτά και Λίμα), και μία στην Αφρική (Κινσάσα). Υφίστανται σημαντικές διαφορές στην κατανομή του αστικού πληθυσμού σε κάθε πόλη λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθός της. Η Ευρώπη αποτελεί εξαίρεση, έχοντας 67 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού της στα αστικά κέντρα με λιγότερους από 500.000 κατοίκους και μόνο το 8 τοις εκατό σε πόλεις με πληθυσμό τουλάχιστον 5 εκατομμυρίων. Επιπλέον, παρά την έντονη αστικοποίησή της, η Ευρώπη έχει δύο μόνο megacities (Παρίσι και τη Μόσχα) ενώ πριν από το 2000 δεν είχε καμιά. Η διανομή του αστικού πληθυσμού της Αφρικής μοιάζει με αυτή της Ευρώπης, με την πλειοψηφία των κατοίκων των αστικών κέντρων (57 τοις εκατό) με λιγότερους από μισό εκατομμύριο κατοίκους και 9 τοις εκατό που ζουν σε πόλεις με πάνω από 5 εκατομμύρια κατοίκους. Αντίθετα, ο αστικός πληθυσμός της Βόρειας Αμερικής είναι περισσότερο συγκεντρωμένος σε μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα, με 20 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού να ζει σε πόλεις με τουλάχιστον 5 εκατομμύρια κατοίκους και το 37 τοις εκατό που ζουν μόνο στα αστικά κέντρα με λιγότερους από μισό εκατομμύριο κατοίκους. Οι κάτοικοι των αστικών κέντρων στην Ασία, τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική ομοίως συγκεντρώνονται στις μεγάλες πόλεις με περισσότερους από 5 εκατομμύρια κατοίκους, που αντιπροσωπεύουν το 19 τοις εκατό και το 20 τοις εκατό των αντίστοιχων αστικών πληθυσμών τους. Όμως, οι πόλεις με λιγότερους από μισό εκατομμύριο κατοίκους αντιπροσωπεύουν το 49 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού στην Ασία και 48 τοις εκατό στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική. Η Ωκεανία στερείται πόλεων με περισσότερους από 5 εκατομμύρια κατοίκους και μόνο το 38 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού της ζει σε αστικά κέντρα με λιγότερους από μισό εκατομμύριο κατοίκους. Ενώ ορισμένες χώρες ή περιοχές που είναι ήδη σχεδόν εξ ολοκλήρου αστικές (στο Βέλγιο, τη Γουαδελούπη, το Χονγκ Κονγκ της Κίνας, το Κουβέιτ, το Μακάο της Κίνας, το

Πουέρτο Ρίκο, και τη Σιγκαπούρη, τουλάχιστον 97 τοις εκατό του πληθυσμού ζει σε αστικές περιοχές), άλλες εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά αγροτικές (στο Μπουρούντι, Καμπότζη, η Αιθιοπία, το Μαλάουι, το Νεπάλ, Νιγηρία, Παπούα Νέα Γουινέα, Ρουάντα, Νήσοι Σολομώντος, η Σρι Λάνκα, Τρινιντάντ και Τομπάγκο και την Ουγκάντα, πάνω από το 80 τοις εκατό του πληθυσμού ζει σε αγροτικές περιοχές). Μέχρι τα μέσα του αιώνα, οι πληθυσμοί όλων των χωρών ή περιοχών αναμένεται να είναι τουλάχιστον το 30 τοις εκατό αστικοί. Έως το 2009, 140 από τις 230 χώρες ή περιοχές που αποτελούν τον κόσμο ήταν ήδη περισσότερο από το ήμισυ αστικές.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο αγροτικός πληθυσμός προβλέπεται ότι θα αρχίσει να μειώνεται γύρω στο 2020 και αναμένεται το 2050, δηλαδή 0.56 δισεκατομμύρια λιγότεροι, θα είναι οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών από ό, τι σήμερα, έτσι ώστε ο αγροτικός πληθυσμός προβλέπεται να μειωθεί από 3,4 δις. το 2010 σε 2,9 δις. το 2050. Η Ασία, με το μεγαλύτερο αριθμό των κατοίκων των αγροτικών περιοχών, αναμένεται να παρουσιάσει την πιο σημαντική πτώση, από 2,4 το 2010 σε 1,8 το 2050. Η δεύτερη μεγαλύτερη πτώση προβλέπεται για την Ευρώπη, της οποίας ο αγροτικός πληθυσμός έχει μειωθεί σε σχέση με το 1950. Μεταξύ 2010 και 2050, ο αγροτικός πληθυσμός της Ευρώπης αναμένεται να μειωθεί κατά 91 εκατ. περνώντας από τα 199 εκατομμύρια στα 109 εκατομμύρια. Πιο μικρή προβλέπεται η μείωση για τον αγροτικό πληθυσμό της Βόρειας Αμερικής, της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής. Αντίθετα, ο αγροτικός πληθυσμός της Αφρικής αναμένεται να κερδίσει 147 εκατομμύρια και να συνεχίσει να αυξάνεται μέχρι το 2040. Έως το 2050, η Αφρική αναμένεται να έχει 0,8 δισεκατομμύρια κατοίκους αγροτικών περιοχών, καθώς και να παραμείνει η δεύτερη περιοχή με τον μεγαλύτερο αγροτικό πληθυσμό μετά από αυτόν της Ασίας. Οι φθίνοντες αγροτικοί πληθυσμοί θα είναι ο κανόνας. Έως το 2009, οι 122 χώρες με αγροτικό πληθυσμό από τις 230 είχαν ήδη φτάσει στο αποκορύφωμά τους και άρχιζαν φθίνουσα πορεία. Κατά τα επόμενα 41 χρόνια, πάνω από 103 χώρες ή περιοχές θα δουν τον αγροτικό τους πληθυσμό να αρχίσει να μειώνεται. Σε αυτές περιλαμβάνονται 43 χώρες στην Αφρική, 29 στην Ασία και 31 χώρες σε άλλες σημαντικές περιοχές, εκ των οποίων έχουν όλες αυξανόμενο αγροτικό πληθυσμό. Έως το 2050, μόνο πέντε χώρες αναμένεται να έχουν αύξηση στον αγροτικό τους πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων δύο στην Αφρική και δύο στην Ασία.

Η συνεχής αύξηση του αστικού πληθυσμού σε συνδυασμό με την έντονη επιβράδυνση της αύξησης, έως και μείωση του αγροτικού πληθυσμού, θα οδηγήσει στη συνεχιζόμενη αστικοποίηση προβλέπει η Ανασκόπηση του 2009. Σε παγκόσμιο επίπεδο, το επίπεδο της αστικοποίησης αναμένεται να αυξηθεί από 50,5 τοις εκατό το 2010 σε 69 τοις εκατό το 2050. Στις πιο αναπτυγμένες περιοχές, η αστικοποίηση αναμένεται να αυξηθεί από 75 τοις εκατό σε 86 τοις εκατό, ενώ προβλέπεται να αυξηθεί από 45 τοις εκατό σε 66 τοις εκατό στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες μεταξύ 2010 και 2050.

Ο πληθυσμός που ζει σε αστικές περιοχές προβλέπεται να αυξηθεί κατά 2,8 δισεκατομμύρια, περνώντας από 3,5 δισεκατομμύρια το 2010 σε 6,3 το 2050. Στην Ασία, η οποία έχει το μεγαλύτερο αριθμό κατοίκων των αστικών κέντρων στον κόσμο (1,8 δισ. το 2010), αναμένεται να δούμε την αστική αύξηση του πληθυσμού από 1,6 δισεκατομμύρια σε 3,4 δισ. Στην Αφρική, της οποίας ο αστικός πληθυσμός είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος στον κόσμο για το 2010, μετά από αυτούς της Ευρώπης, της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής, αναμένεται να δούμε να αυξηθεί κατά 0,8 δισ. και να φτάσει το 1,2 δισ. το 2050, όπου και θα είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος αστικός πληθυσμός μετά της Ασίας.

1.4 Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πόλεις σε εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η ακατάσχετη δημογραφική έκρηξη, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, και ο σχηματισμός τεράστιων πολεοδομικών συγκροτημάτων, αποτελούν δυο αλληλένδετες εξελίξεις στον 21^ο αιώνα. Οι κάτοικοι των πόλεων πληθαίνουν ταχύτατα και η πληθυσμιακή μετακίνηση που σημειώνεται τελευταία είναι η μεγαλύτερη στην ιστορία της ανθρωπότητας¹⁸.

Το μέλλον των πόλεων τα επόμενα 10 με 20 χρόνια προβλέπεται αβέβαιο, έρευνες έχουν δείξει ότι σε 10 χρόνια από σήμερα στις πόλεις θα ζουν περισσότεροι άνθρωποι από ποτέ¹⁹. Η ανασκόπηση του 2009 επιβεβαιώνει ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός είναι πιο πολύ αστικός παρά αγροτικός, μέχρι στιγμής με μικρή διαφορά.

¹⁸ Βλ. Μιχαήλ, Γ., *Ο σημερινός πολιτισμός της καταναλωτικής κοινωνίας*, Οκτώβριος 2007 «Ζητούν λοιπόν οι άνθρωποι «αθροίζεσθαι και σώζεσθαι κτίζοντας πόλεις» όχι όμως για αποφυγή των κινδύνων της άγριας φύσης, όπως στην αρχαιότητα, αλλά για δημογραφικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους». Βλ. <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=3099&lang=1&catid=1>, προσπελάστηκε στις 15/8/2010

¹⁹ Βλ. LSE, *Urban Poverty and Development in the 21st century, Towards an inclusive and sustainable world*, Oxfam Research report, Development Studies Institute, July 2006

Η παγκόσμια αστικοποίηση ξεπέρασε το 50 τοις εκατό το 2009²⁰. Παρ' όλα αυτά μεγάλες περιοχές του κόσμου παραμένουν ευρέως αγροτικές, σε Αφρική και Ασία, 6 στους 10 ανθρώπους ζουν σε επαρχιακές- αγροτικές περιοχές. Το Τμήμα Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών, εκτιμά πως τα επόμενα 25 χρόνια το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού θα απορροφηθεί από τις πόλεις του Νότου και πως μέχρι το 2030, το 80 τοις εκατό του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού θα κατοικεί σε αναπτυσσόμενες χώρες.

Μεταξύ του 2009 και του 2050, ο παγκόσμιος πληθυσμός αναμένεται να αυξηθεί κατά 2,3 δισεκατομμύρια, ξεπερνώντας τα 6,8 δισεκατομμύρια και αγγίζοντας τα 9,1 δισεκατομμύρια. Ενώ ταυτόχρονα, ο πληθυσμός των αστικών περιοχών προβλέπεται να ανέβει κατά 2,9 δισεκατομμύρια, από 3,4 το 2009 να φτάσει τα 6,3 δισεκατομμύρια το 2050. Έτσι οι αστικές περιοχές του πλανήτη αναμένεται να απορροφήσουν όλο το πληθυσμιακό μέγεθος μετά από τέσσερις δεκαετίες. Κατά συνέπεια ο αγροτικός πληθυσμός θα αρχίσει να μειώνεται περίπου σε μία δεκαετία και πιθανώς οι κάτοικοι των επαρχιακών περιοχών έως το 2050 θα έχουν μειωθεί κατά μισό δισεκατομμύριο σε σχέση με σήμερα. Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμιακού μεγέθους των αστικών περιοχών θα συγκεντρώνεται στις πόλεις των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. Συγκεκριμένα ο αστικός πληθυσμός της Ασίας προβλέπεται να αυξηθεί κατά 1,7 δισεκατομμύρια, της Αφρικής κατά 0,8 δισεκατομμύρια και της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής κατά 0,2 δισεκατομμύρια. Ωστόσο η πληθυσμιακή μεγέθυνση γίνεται ένα αστικό φαινόμενο που εντοπίζεται περισσότερο στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Σήμερα, 3,4 δισεκατομμύρια των κατοίκων των πόλεων κατανέμονται σε αστικούς οικισμούς διαφόρων μεγεθών. Όταν μιλάμε για αστικοποίηση συνήθως επικεντρωνόμαστε σε μεγάλες πόλεις, με μεγάλους πληθυσμούς. Το 2009, 21 αστικοί οικισμοί χαρακτηρίστηκαν ως μεγαλουπόλεις, (megacities), διότι είχαν τουλάχιστον 10 εκατομμύρια κατοίκους²¹.

Οι πόλεις είναι κέντρα παραγωγής, συναλλαγών και έδρες πολιτικής ισχύος. Είναι μηχανές οικονομικής μεγέθυνσης, πεδία διαμαχών και καινοτομίας. Καθώς αυξάνεται ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός, έτσι αυξάνεται και ο πληθυσμός των φτωχών αστών. Από τα τρία δισεκατομμύρια αστικών κατοίκων στον κόσμο σήμερα,

²⁰Βλ. UN- DESA, World Urbanization Prospects, The 2009 Revision, Highlights Department of Economic and Social Affairs- Population Division, New York, March 2010.

²¹ Despite their visibility and dynamism, megacities account for a small though increasing proportion of the world urban population: 9.4 per cent in 2009 and 10.3 per cent in 2025.

ένα δισεκατομμύριο από αυτούς ζει σε παραγκουπόλεις, οι οποίες είναι ευάλωτες σε ασθένειες, στη βία, και σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό κατακερματισμό.

Κάποτε οι πόλεις αποτελούσαν εστίες προνομίων, πλέον γίνεται όλο και πιο σαφές ότι γίνονται κέντρα που περικλείουν φτώχεια και απόγνωση. Σύμφωνα με το UN-Habitat, ο απόλυτος αριθμός των φτωχών και υποσιτισμένων στις αστικές περιοχές διαρκώς αυξάνεται, όπως και το μερίδιο των αστικών περιοχών στη συνολική φτώχεια και τον υποσιτισμό. Ωστόσο, η έλλειψη αξιόπιστων δεδομένων, καθιστά δύσκολη τη σκιαγράφηση του πραγματικού εύρους της κατάστασης της φτώχειας των πόλεων. Οι παραδοσιακές μετρήσεις που εκτιμούσαν τις διαστάσεις της φτώχειας με βάση το εισόδημα²² είναι ακατάλληλες για να υπολογίσουν την έκταση της αστικής φτώχειας, εξαιτίας του υψηλού κόστους διαβίωσης στις πόλεις. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το εύρος της αστικής φτώχειας, πρέπει πρώτα να εντοπίσουμε τα χαρακτηριστικά της²³. Είναι σημαντικό να δούμε την αστική και την επαρχιακή φτώχεια ως σχετικά χαρακτηριστικά της κοινής διαδικασίας εξαθλίωσης, όμως η αστική φτώχεια και η τρωτότητα είναι πιο αξιοσημείωτη σε αρκετές περιπτώσεις. Στις πόλεις οι άνθρωποι στηρίζονται σε μια χρηματική οικονομία για να αποκτήσουν τα βασικά αγαθά, μα ουσιαστικά βασίζονται σε μια δυναμική αλλά ανασφαλή και ανεπίσημη οικονομία. Η φτωχή ποιοτικά στέγαση και η ανασφάλεια της ιδιοκτησίας αποτελούν ένα βασικό εμπόδιο και περιορισμένη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως καθαρό νερό και υγειονομικές εγκαταστάσεις που εκθέτουν τους φτωχούς κατοίκους σε ασθένειες. Αναγκασμένοι να εγκατασταθούν σε περιθωριακές εκτάσεις γης, πολλοί αστικοί κάτοικοι είναι ευάλωτοι σε περιβαλλοντικούς κινδύνους, που απειλούν περαιτέρω την ασφάλεια των σπιτιών και την υγεία τους, ενώ ο αγώνας για επιβίωση στις πόλεις μπορεί επίσης να οδηγήσει σε κοινωνικό κατακερματισμό, δημιουργώντας μια κάποια απογοήτευση και απόγνωση που μπορεί να εκδηλώνεται με βία και εγκληματικότητα. Και, τέλος, οι κάτοικοι των πόλεων σε όλη την υδρόγειο, πλούσιοι και φτωχοί, είναι όλο και περισσότερο εκτεθειμένοι σε πολεμικές και τρομοκρατικές ενέργειες. Συνολικά αυτοί οι παράγοντες δημιουργούν πολύπλοκες διαδικασίες που οδηγούν σε αδυναμίες και εξαθλίωση σε πόλεις κυρίως του αναπτυσσόμενου Νότου.

²² Όπως ο πληθυσμός που ζει με λιγότερο από 1 ή 2 δολάρια την ημέρα

²³ Βλ. Πίνακα 1

Πίνακας 1²⁴: Τα βασικά χαρακτηριστικά της αστικής φτώχειας και τρωτότητας

- Η εξάρτηση από την άτυπη οικονομία
- Η ανεπαρκής στέγαση
- Η ανασφάλεια της ιδιοκτησίας
- Η έλλειψη πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες
- Ευπάθεια σε ασθένειες
- Περιβαλλοντικοί κίνδυνοι
- Κοινωνικός κατακερματισμός
- Η έκθεση στη βία και το έγκλημα
- Αύξηση των εκδηλώσεων πολέμου και τρομοκρατίας

1.4.1 Η εξάρτηση από την ανεπίσημη οικονομία

Οι κατοίκων των πόλεων εξαρτώνται κυρίως από την μισθωτή εργασία, που θα τους προσφέρει χρήματα για να πληρώσουν για τρόφιμα, νερό, στέγη, και ρουχισμό²⁵. Ουσιαστικά η εξάρτηση από μια χρηματική οικονομία αποτελεί μια από τις βασικές διαφορές μεταξύ της αστικής και αγροτικής φτώχειας. Μια διακοπή στη ροή του εισοδήματος για ένα αστικό μέσο νοικοκυριό έχει σαν αποτέλεσμα την άμεση ανικανότητά του να τραφεί, καθιστώντας έτσι τη μισθωτή εργασία (συμπεριλαμβανομένης της παραοικονομίας), το κεντρικό θέμα στρατηγικών αστικής διαβίωσης²⁶. Πράγματι, η κακή υγεία οποιουδήποτε μέλους της οικογένειας ή οι ανάγκες του για περίθαλψη²⁷, μπορεί επίσης να επηρεάσει ουσιαστικά τη συμμετοχή του στο εργατικό δυναμικό και κατά συνέπεια στο εισόδημα του νοικοκυριού.

Στις πόλεις του Νότου, οι επίσημες ευκαιρίες απασχόλησης, συνήθως περιορίζονται, αναγκάζοντας τους πιο φτωχούς αστικούς κατοίκους να επικαλεστούν την άτυπη οικονομία²⁸ για να κερδίσουν χρήματα. Η παραοικονομία έχει χαρακτηριστεί ως ένα καταφύγιο για παράνομη δραστηριότητα²⁹, που αντιπροσωπεύει μια κρίσιμη

²⁴ Βλ. LSE, *Urban Poverty and Development in the 21st century, Towards an inclusive and sustainable world*, Oxfam Research report, Development Studies Institute, July 2006.

²⁵ In some areas urban agriculture provides a source of food and livelihood for urban residents. However, except in the case of periurban areas, there is significant debate as to whether or not urban agriculture is a practical and sustainable source of food and employment. Βλ. www.ruaf.org/_and www.idrc.ca/upe προσπελάστηκαν στις 4/8/2010

²⁶ Βλ. ILO, *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture*, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2002, p.17.

²⁷ Όπως στην πρώιμη παιδική ηλικία, τα γηρατειά ή την εγκυμοσύνη

²⁸ Γνωστή και ως δεύτερη οικονομία ή σκιώδης οικονομία

²⁹ Ένα φορολογικό καταφύγιο για τις επιχειρήσεις που είναι συνήθως μικρής κλίμακας, οικογενειακές παράνομες και συχνά χαμηλής παραγωγικότητας. Βλ. London School of Economics, *Urban Poverty and Development in the 21st century, Towards an inclusive and sustainable world*, Oxfam Research report, Development Studies Institute, July 2006, p.7

στρατηγική διαβίωσης για το μεγαλύτερο μέρος των φτωχών αστών του κόσμου³⁰. Πράγματι, η άτυπη οικονομία αντιπροσωπεύει το 60 τοις εκατό στις χώρες της Ασίας και του Ειρηνικού του εργατικού δυναμικού³¹, το 90 τοις εκατό της απασχόλησης στην Αφρική και το 75 τοις εκατό στη Λατινική Αμερική³². Είναι γεγονός πως η παράνομη δραστηριότητα και η άναρχη παραγωγή και ανταλλαγές μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωση των ευάλωτων κατοίκων των αστικών κέντρων. Ωστόσο, η ανεξέλεγκτη εργασία μπορεί να είναι επικίνδυνη και όταν ο ανεπίσημος τομέας απασχόλησης διευρύνεται, τότε καθίσταται δύσκολο για τις εθνικές και τοπικές κυβερνήσεις να συλλέξουν τα έσοδα που απαιτούνται για την εφαρμογή των αστικών, εθνικών, αναπτυξιακών στρατηγικών, για την αναβάθμιση του τρόπου ζωής των φτωχών αστών.

Η ανασφαλής απασχόληση στις περισσότερες περιπτώσεις συνυπάρχει παράλληλα με τα φυσικά και νομικά προβλήματα στέγασης που βιώνουν οι φτωχοί άνθρωποι που ζουν σε αστικές περιοχές. Ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων των αστικών κέντρων στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες ζει σε παραγκουπόλεις ή ανεπίσημους οικισμούς. Για παράδειγμα, στην Ινδία, τη Γκάνα, την Καμπότζη, τη Βολιβία, πάνω από το 50 τοις εκατό του συνόλου των αστικών κατοίκων ζουν σε ανεπίσημους οικισμούς³³. Η στέγαση σε αυτές τις περιοχές γενικά αποτελείται από πρόχειρα καταφύγια κατασκευασμένα με τούβλα, ξύλο και φύλλα ψευδαργύρου και σπάνια συνδέεται με τις βασικές αστικές υποδομές, όπως αγωγούς ύδρευσης και συστήματα αποχέτευσης. Αυτά τα καταφύγια είναι συχνά πυκνοκατοικημένα και οι κάτοικοί τους τίθενται σε υψηλό κίνδυνο από φυσικές καταστροφές.

³⁰Βλ. Maloney, W., *Informality Revisited*, The World Bank, Latin America and the Caribbean Region, Office of the Regional Chief Economist, World Bank Policy Research Working Paper 2965, January 2003, p. 14.

³¹By 2015 the explosive growth of many Asian countries' urban populations and the increase in service-sector employment will combine to significantly expand the urban informal economy in Asia. Social and economic challenges are likely to follow, notably in countries where development is not keeping pace with urban population growth. The ILO has recently undertaken a range of projects related to informal employment, such as local economic development, support for informal workers, training and extension of social protection. Βλ. ILO, International Labour Organization, διαθέσιμο στο: http://www.ilo.org/asia/areas/lang--en/WCMS_DOC_ASI_ARE_INF_EN/index.htm προσπελάστηκε στις 10/7/2010

³²Βλ. ILO, διαθέσιμο στο: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/presentation/wcms_104690.pdf, προσπελάστηκε στις 10/9/2010

³³Βλ. UN-HABITAT, Global Urban Observatory, *Slum population as percentage of urban (secure tenure index)*, διαθέσιμο στο: <http://ww2.unhabitat.org/programmes/guo/statistics.asp>, προσπελάστηκε στις 5/8/2010

Τέτοιες συνθήκες εμφανίζονται όταν οι επίσημες αγορές κατοικιών και τα προγράμματα στέγασης της κυβέρνησης αποτυγχάνουν να συμβαδίσουν με την αστική μεγέθυνση. Καταληψίες που καταλαμβάνουν συνήθως αχρησιμοποίητη γη της κυβέρνησης ή της περιφέρειας, θεωρούνται από πολλούς ως μια μάστιγα για το αστικό τοπίο³⁴. Δίχως νομικούς τίτλους ή νόμιμα συμβόλαια ενοικίασης και συμφωνίες μίσθωσης, καταληψίες και ενοικιαστές παραμένουν ευάλωτοι σε απαλλοτρίωση από τους κερδοσκόπους της γης και κυβερνητικούς εκπροσώπους. Όταν τα συμφέροντα των διαχειριστών γης ή των δημόσιων φορέων συγκρούονται με εκείνα των κατοίκων ανεπίσημων οικισμών, μπορούν οι τελευταίοι να χαρακτηρισθούν ως «παράνομοι», να τους γίνει μετά βίας έξωση, και τα σπίτια τους να κατεδαφιστούν - μια διαδικασία που συχνά υποκινεί βίαιες συγκρούσεις³⁵. Η ευπάθεια των ενοικιαστών απέναντι σε τυπικούς και άτυπους ιδιοκτήτες μπορεί να είναι εξίσου έντονη. Σύμφωνα με το COHRE το Κέντρο για το Δικαίωμα στη Στέγαση και τις Εξώσεις³⁶, 4,312,161 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους την περίοδο 2007-2008, το 42 τοις εκατό των εξώσεων έγιναν σε αστικές περιοχές, ενώ ακόμα περισσότερα εκατομμύρια εξακολουθούν να ζουν υπό την απειλή της εξώσης³⁷.

1.4.2 Η έλλειψη πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες

Η αδιάφορη και ενίοτε εχθρική στάση που επικρατεί απέναντι στις παραγκουπόλεις και τους ανεπίσημους οικισμούς συμβάλλει στην ελλιπή παροχή βασικών υπηρεσιών. Ενώ οι κάτοικοι των πόλεων τείνουν να έχουν καλύτερη πρόσβαση στις υπηρεσίες

³⁴ Ένας μόνιμος υπάλληλος του Υπουργείου Πολεοδομίας στην Αγκόλα δήλωσε σε μια συνέντευξη με τον Sean Fox ότι αν μπορούσε θα «καθάριζε» όλη την περιοχή των παραγκουπόλεων στη Λουάντα και θα οικοδομούσε μια νέα πόλη. Οι παραγκουπόλεις στη Λουάντα στεγάζουν πάνω από τρία εκατομμύρια ανθρώπους, περίπου το 75 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού.

³⁵ The literature is replete with examples of forcible evictions and demolitions, and security of tenure is one of two key themes for UN-HABITAT. Recent examples cited by Amnesty International and Human Rights Watch have included cases in Zimbabwe, Angola, Rwanda, and China.

³⁶ In 1993 the UN Commission on Human Rights indicated, "forced eviction constitutes a gross violation of human rights" and in 1998, the UN Sub-Commission on the Protection and Promotion of Human Rights reaffirmed that "the practice of forced eviction constitutes a gross violation of a broad range of human rights; in particular the right to adequate housing, the right to remain, the right to freedom of movement, the right to privacy, the right to property, the right to an adequate standard of living, the right to security of the home, the right to security of the person, the right to security of tenure and the right to equality of treatment." Βλ. Centre on Housing Rights and Evictions, *Global Survey on Forced Evictions: Violations of Human Rights*, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.cohre.org/globalsurvey>, p. 15, προσπελάστηκε στις 3/8/2010

³⁷ Ibid p.7

αυτές από τους κατοίκους της υπαίθρου, υπάρχουν αμφισβητήσεις σχετικά με αυτές τις συγκρίσεις. Δεν υπάρχει παγκόσμιο πρότυπο της επάρκειας νερού, των εγκαταστάσεων ύδρευσης και αποχέτευσης, για παράδειγμα, αυτό που μπορεί να καταγραφεί σαν επαρκές στην Κίνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανεπαρκές στη Νότιο Αφρική. Ακόμα και όταν οι κάτοικοι των πόλεων έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες, είναι συχνά πιο ακριβές από τις αντίστοιχες υπηρεσίες σε αγροτικές περιοχές. Για παράδειγμα, είναι σύνηθες φαινόμενο για τους φτωχούς ανθρώπους στις αστικές περιοχές να αναγκάζονται να αγοράζουν νερό, ένα από τα βασικά αγαθά της ζωής σε υψηλές τιμές. Επιπλέον, αν και είναι μικρότερο το ποσοστό των αστών που ζουν χωρίς τις απαραίτητες υποδομές, από το ποσοστό των κατοίκων της υπαίθρου, οι συνέπειες της περιορισμένης παροχής μπορεί να είναι πιο σοβαρές στις πόλεις, λόγω του κινδύνου της ταχείας μετάδοσης των ασθενειών στις πυκνοκατοικημένες γειτονίες³⁸.

Σχεδόν το ήμισυ του συνόλου των αστικών κατοίκων στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική είναι θύματα των ασθενειών που σχετίζονται με ακατάλληλες εγκαταστάσεις ύδρευσης και αποχέτευσης. Ο υπερπληθυσμός στις φτωχές περιοχές, διευκολύνει την ταχεία μετάδοση των μεταδοτικών νόσων, όπως η μηνιγγίτιδα, οι αναπνευστικές λοιμώξεις και η φυματίωση. Αυτή η διαδικασία επιδεινώνεται με την κακή διατροφή, η οποία μειώνει την ικανότητα του ανοσοποιητικού συστήματος να αμυνθεί ενάντια στις ασθένειες. Οι κακές εγκαταστάσεις ύδρευσης και αποχέτευσης, επίσης μπορούν να συμβάλουν στην μετάδοση της ελονοσίας, του δάγκειου πυρετού, και του κίτρινου πυρετού³⁹. Περίπου 5 εκατομμύρια άνθρωποι πεθαίνουν κάθε χρόνο από ασθένειες που μεταφέρονται σε μολυσμένα νερά⁴⁰, και 3 εκατομμύρια από αυτούς τους θανάτους μπορούν να αποδοθούν σε μια από τις πιο ακίνδυνες παθήσεις παγκοσμίως, την διάρροια. Ο κίνδυνος μετάδοσης αυτών των ασθενειών επιδεινώνεται περισσότερο από περιβαλλοντικούς κινδύνους που εκθέτουν τους φτωχούς αστούς κατοίκους σε τραυματισμούς και σε κινδύνους για την υγεία, εκτός από τις μεταδοτικές ασθένειες.

³⁸ Βλ. Hardoy, J., E., Mitlin, D., Satterthwaite, D., *Environmental Problems in an Urbanizing World: Finding Solutions in Cities in Africa, Asia and Latin America*, Earthscan, London, 2001, p. 48. και Satterthwaite, D., *Reconsidering its Scale and Nature, Urban Poverty: A New Research Agenda*, Institute of Development Studies (IDS) Bulletin, Vol. 28, Issue 2, p.p.32-33.

³⁹ Βλ. United Nations, *The Millennium Project, The 21st century health challenge of slums and cities, for a summary of the health risks of slums*, διαθέσιμο στο <http://www.unmillenniumproject.org/documents/TheLancetSlums.pdf>, προσπελάστηκε στις 7/8/2010.

⁴⁰ Βλ. Sacquet, A., M., *Atlas mondial du développement durable, Concilier, économie, social, environnement*, Autrement Editions, Paris, 2002.

Οι άτυποι αστικοί οικισμοί βρίσκονται σχεδόν εξ ορισμού, σε περιβαλλοντικά υποβαθμισμένες περιοχές - δίπλα σε εργοστάσια χημικών ή σε πλαγιές με κατολισθήσεις, για παράδειγμα. Και συνήθως σε τέτοια εδάφη εγκαθίστανται οι φτωχοί κάτοικοι διότι κανείς άλλος δεν διεκδικεί να τα χρησιμοποιήσει.

Τα ποσοστά μόλυνσης από τον ιό HIV είναι σε άνοδο σε πολλές πόλεις του Νότου. Η ταχεία μετάδοση της νόσου σε αστικά περιβάλλοντα απαιτεί επείγουσα προσοχή. Σε περιοχές όπου η απειλή έχει ληφθεί σοβαρά υπόψη και το αντιμετωπίζουν δραστικά, τα κρούσματα αρχίζουν να μειώνονται (όπως στο Ναϊρόμπι και την Αντίς Αμπέμπα), όταν σε κάποιες περιοχές έχει αντιμετωπιστεί ανεπαρκώς από το δημόσιο τομέα, τα ποσοστά μόλυνσης έχουν φθάσει στα ύψη (Μποτσουάνα, τη Νότια Αφρική, Σουαζιλάνδη). Αυτές οι τάσεις δείχνουν ότι ο ιός HIV και το AIDS μπορεί να τεθεί υπό έλεγχο μέσω δραστικών στρατηγικών πρόληψης και αντιμετώπισης. Χαμηλά ποσοστά HIV και AIDS σημαίνει μείωση των ορφανών, χαμηλότερο κόστος για την υγεία, και πιο υγιές εργατικό δυναμικό, δηλαδή πιο υγιείς πόλεις⁴¹.

Παραδοσιακές μορφές διαχείρισης των κινδύνων για την υγεία, της οικονομικής ανασφάλειας, και των κοινωνικών εντάσεων, έχουν την τάση να αλλοιώνονται μέσα στο χάος του αστικού περιβάλλοντος. Μια όψη του κοινωνικού κατακερματισμού μπορεί να είναι οικογένειες που μπορεί να πλήττονται από κάποια ασθένεια ή από μια φυσική καταστροφή καταλήγουν υποχρεωμένες να πουλήσουν τα περιουσιακά στοιχεία που μπορεί να έχουν, ή ακόμα και να συμμετάσχουν σε εγκληματικές δραστηριότητες για να επιβιώσουν⁴². Οι μετανάστες και οι τοπικές κοινότητες ζουν σε πυκνοκατοικημένες περιοχές και αναγκάζονται να ανταγωνίζονται για την πρόσβαση σε υπηρεσίες και για περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης⁴³.

⁴¹Health inequities are the result of a combination of poor social policies and programmes, and unfair economic and social arrangements. Putting right these inequities, above all, is a matter of social justice. Βλ. Vlahov, D et al. Knowledge Network on Urban Settings Thematic Paper 1, WHO Centre for Health Development 2008. Βλ. http://www.who.or.jp/CHP/thematic_papers/KNUS_ThematicPaper01.pdf, προσπελάστηκε στις 8/8/2010.

⁴²Βλ. Beall, J., Valuing Social Resources or Capitalising on Them? The Limits to Pro-poor Urban Governance in Nine Cities of the South, *International Planning Studies*, Vol. 6, Issue 4, Routledge, 2001, pp 357–75 and Beall, J., Kanji, N., Tacoli, C., African Urban Livelihoods: Straddling the Rural–Urban Divide, in S. Jones and N. Nelson (eds.) *Urban Poverty in Africa*, London: Intermediate Technology Publications, 1999, pp. 160–68 and Beall, J., Social Security and Social Networks Among the Urban Poor in Pakistan, *Habitat International*, 1995, pp 427–55.

⁴³Βλ. Beall, J., Globalization and Social Exclusion in Cities: Framing the Debate with Lessons from Africa and Asia, *Environment and Urbanization* Vol. 14, Issue 1, 2002, p.p. 41–52.

1.4.3 Έκθεση στη βία, το έγκλημα, τον πόλεμο και την τρομοκρατία

Οι συγκρούσεις και ο πόλεμος πάντοτε θεωρούνταν ως εμπόδια για την ανάπτυξη, οι σύγχρονες πολεμικές συγκρούσεις και η τρομοκρατία ως επί το πλείστον επηρεάζουν τα αστικά κέντρα στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες⁴⁴. Το έγκλημα είναι σημαντικά υψηλότερο στις πόλεις των χωρών της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής από ό, τι στη Βόρειο Αμερική και την Ευρώπη ενώ βρίσκεται σε άνοδο σε όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο και την Ανατολική Ευρώπη. Το βίαιο έγκλημα μπορεί να είναι σύμπτωμα της τρωτότητας και της απογοήτευσης που βιώνουν οι φτωχοί κάτοικοι των πόλεων στο πλαίσιο μιας σχεδόν σκληρής αντιπαράθεσης του πλούτου και της φτώχειας που είναι χαρακτηριστικό πολλών σύγχρονων πόλεων. Νέοι άνδρες έχουν συχνά περιορισμένες προοπτικές και συγκεκριμένα άνδρες ηλικίας 15-25 ετών είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στη βία στους δρόμους. Μια κοινή αντίδραση είναι να ενταχθούν σε συμμορίες νέων, εν μέρει για να προστατεύσουν τους εαυτούς τους και τις γειτονιές τους, αλλά και να προβούν σε εγκληματική δραστηριότητα εν απουσία σταθερών πηγών εισοδήματος και μηχανισμών αποτελεσματικής κοινωνικής υποστήριξης⁴⁵.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα, οι πολιτικές μείωσης της αστικής φτώχειας εστιάζονταν σε επενδύσεις στον αγροτικό τομέα. Αυτό αποτέλεσε μια προσπάθεια να αποθαρρύνουν τη μετανάστευση προς τις πόλεις, και σε ορισμένες περιπτώσεις να ενθαρρύνουν τη μεταναστευτική έξοδο από τις πόλεις. Η εποχή της διαρθρωτικής προσαρμογής ευνοήθηκε ιδιαίτερα από την ανάπτυξη της υπαίθρου, με την ενθάρρυνση των γεωργικών εξαγωγών και την αποθάρρυνση της εγχώριας βιομηχανικής ανάπτυξης μέσω της μείωσης των επιδοτήσεων στη βιομηχανία (μια σημαντική πηγή απασχόλησης για τους κατοίκους των πόλεων). Οι αυξανόμενες τιμές των τροφίμων, τα υποτιμημένα νομίσματα (αποτέλεσμα της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης) και οι λιγότερες θέσεις εργασίας, οδήγησαν στην αύξηση του κόστους διαβίωσης στην πόλη, κάνοντας τη ζωή πιο δύσκολη για

⁴⁴ Βλ. Beall, J., Cities, Terrorism and Development, *Journal of International Development*, Policy Arena on Terrorism and Development, 2006, pp 105-20.

⁴⁵ Βλ. Moser, C., Urban violence and insecurity: An introductory roadmap', editor's introduction, *Environment and Urbanization* Vol. 16, Issue 2, 2004, pp 3-16, Rodgers, D., Disembedding the City: Crime, Insecurity, and Spatial Organisation in Managua, Nicaragua, *Environment and Urbanization* Vol. 16, Issue 2, 2004, pp 113-24, Vanderschueren, F., From violence to justice and security in cities, *Environment and Urbanization* Vol. 8, Issue 1, 1996.

τους φτωχούς αστούς⁴⁶. Παρά αυτές τις πολιτικές, η αστυφιλία συνεχίζεται, όπως και η φυσική μεγέθυνση των πόλεων, και όμως οι στρατηγικές μείωσης της φτώχειας παρέλειψαν να συμπεριλάβουν την αστική φτώχεια στις αναλύσεις τους, και στις πολιτικές τους προσεγγίσεις.

Ορισμένες εθνικές ή τοπικές αρμοδιότητες επηρεάζουν ή απευθύνονται σε αστικούς τομείς, όπως οι υποδομές και οι μεταφορές - αν και είναι δύσκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο οι επενδύσεις στους τομείς αυτούς μπορεί να περιορίσει άμεσα την αστική φτώχεια. Οι περισσότερες άμεσες προσπάθειες για την αντιμετώπιση της φτώχειας στέγασης αποδεικνύονται συχνά απαιτητικές, με πολιτικές, οικονομικές και τεχνικές δυσχέρειες που εμποδίζουν την ακριβή στόχευση των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού. Οι φορείς χάραξης πολιτικής έχουν κάνει χρήση διαφόρων στρατηγικών για την αντιμετώπιση αυτού, όπως η μείωση του κόστους, μέσω της μείωσης των προτύπων κατασκευής, ή η υποστήριξη συστημάτων με την παροχή οικοδομήσιμα οικόπεδα, όλα με διαφορετικό βαθμό επιτυχίας⁴⁷.

Μια πρόσφατη τάση, κυρίως από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ή από οργανισμούς που τους χρηματοδοτούν, είναι η ανάπτυξη συστημάτων παροχής υπηρεσιών που συνδέουν τους κατοίκους με δημοτικούς υπαλλήλους για εταιρικές σχέσεις συνεργασίας. Για παράδειγμα, προγράμματα ύδρευσης, αποχέτευσης και προγράμματα διαχείρισης στερεών αποβλήτων έχουν εφαρμοστεί σε πόλεις της Ασίας και της Αφρικής με κάποια επιτυχία, ενώ εκπρόσωποι των κοινοτήτων και των τοπικών κυβερνήσεων έχουν συνεργαστεί. Ωστόσο, οι αποτελεσματικές συνεργασίες εξαρτώνται από την βούληση και την ικανότητα από την πλευρά των κυβερνήσεων και των αναπτυξιακών οργανισμών να συμμετάσχουν σε ζητήματα που επηρεάζουν τους φτωχούς κατοίκους που ζουν σε αστικές περιοχές. Απαιτούν επίσης συλλογική δράση, ηγεσία, και κάποιο βαθμό τεχνικής γνώσης εκ μέρους των αστικών κοινοτήτων χαμηλού εισοδήματος, ή των ενδιάμεσων οργανισμών με τους οποίους συνεργάζονται⁴⁸.

⁴⁶ Βλ. UN-HABITAT, *The Challenge of Slums*, Global Report on Human Settlements 2003, Earthscan Publications Ltd, London, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=555&cid=5373>, προσπελάστηκε στις 23/5/2010, p. 46.

⁴⁷ Συνήθως υπό την λειτουργία των προγραμμάτων «enabling shelter strategies» και «αναβάθμιση των παραγκουπόλεων» (συνδέοντας τα ήδη υφιστάμενα άτομα ή χαμηλής ποιότητας καταφύγια με βασικά δίκτυα παροχής υπηρεσιών), Βλ. Beall, J., *Life in the cities, Poverty and Development in the 21st Century*, Allen and Thomas (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2000, pp. 425-442.

⁴⁸ Βλ. Beall, J., *Funding Local Governance: Small Grants for Democracy and Development*, London Intermediate Technology Publications, 2005 και Satterthwaite, D., McGranahan, G., and Mitlin, D.,

Μια άλλη απάντηση απέναντι στην αστική φτώχεια και την τρωτότητα είναι να επισημοποιηθούν οι ανεπίσημοι οικισμοί, προσφέροντας μεγαλύτερη ασφάλεια στους κατοίκους τους. Οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης ισχυρίζονται ότι με τη βελτίωση της ασφάλειας στέγασης, οι φτωχοί αστοί είναι σε θέση να επενδύσουν σε μια καλύτερη ζωή. Η ιδέα αυτή, που προωθείται πιο εκτεταμένα από τον περουβιανό οικονομολόγο Hernando de Soto, έχει αποκτήσει μεγάλες διαστάσεις στους πολιτικούς κύκλους τελευταία, αλλά παράλληλα έχει αμφισβητηθεί από πολλούς ειδικούς⁴⁹. Σε τοπικό επίπεδο, τα επίσημα συστήματα συχνά ενισχύουν τις υφιστάμενες ανισορροπίες της εξουσίας, ευνοώντας τους πλούσιους, μορφωμένους, και με καλές διασυνδέσεις, μέλη της κοινωνίας που μπορούν να χειραγωγήσουν τη διαδικασία για να κατάσχουν γη ή να αποσπάσουν χρήματα από τους λιγότερο ευνοούμενους. Υπάρχει επίσης ένας σημαντικός κίνδυνος περιθωριοποίησης των γυναικών σε περιοχές γης όπου παραδοσιακά δεν έχουν το δικαίωμα να διεκδικούν ή χωρίς τη γνώση ή τις διασυνδέσεις για να επωφεληθούν από τίτλους ιδιοκτησίας. Το UN-Habitat έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες σχετικά με τα δικαιώματα τους για στέγαση και ιδιοκτησία με σκοπό την καλύτερη επιβίωση τους στις πόλεις. Επιστά την προσοχή στο σημαντικό σύνδεσμο μεταξύ της φτώχειας των γυναικών από τη μία πλευρά και από την άλλη, την ανεπαρκή στέγαση και τον αποκλεισμό από το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γης και της κληρονομιάς, καθώς και την έλλειψη πρόσβασης στην πίστωση, λόγω της απουσίας εγγύησης.

Οι πόλεις διαμορφώνονται γύρω από τις βαθιά ριζωμένες σχέσεις των δύο φύλων που αντικατοπτρίζουν το ρόλο των γυναικών σε κάθε κοινωνία⁵⁰. Για παράδειγμα, οι κατοικίες σε μουσουλμανικές συνοικίες, σε ορισμένες χώρες έχουν σκοπίμως σχεδιαστεί για να επιτρέπεται στις γυναίκες να διατηρούν το πέπλο⁵¹, απομονωμένες σε σπίτια πίσω από ψηλούς τοίχους. Ωστόσο, τέτοιες εικόνες δε συναντούμε μόνο σε μουσουλμανικές κοινωνίες.

Community-driven development for water and sanitation in urban areas: its contribution to meeting the Millennium Development Goal targets, IIED and WSSCC, London, April 2005 και Milin, D., Satterthwaite, D., *Empowering Squatter Citizen*, Earthscan, London, 2004.

⁴⁹ Βλ. De Soto, H., *The Mystery of Capital, Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Basic Books, 2000, και Payne, G., *Urban Land Tenure and Property Rights in Developing Countries*, Intermediate Technology Publications, 1997, pp 15-38.

⁵⁰ Βλ. OECD, *Women in the City, Housing, Services and the Urban Environment*, Group on Urban Affairs, Organisation for Economic Co-operation and Development, Environment Committee, 1995.

⁵¹ Γνωστό ως purdah

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, οι γυναίκες έχουν επιδείξει απaráμιλλη προσπάθεια για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της φτώχειας στις πόλεις, διαμορφώνοντας μερικές από τις πιο βασικές δημιουργικές πρωτοβουλίες μέχρι σήμερα, και γίνονται οργανωμένες προσπάθειες για να συνεργαστούν με τοπικές αρχές. Η συμβολή των γυναικών στην ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών, την αναβάθμιση των παραγκουπόλεων και των βασικών υπηρεσιών, ήταν σημαντική. Τα αποτελέσματα είναι πολύ θετικά, όταν οι γυναίκες αναλαμβάνουν ως σύμβουλοι στα διαχειριστικά προγράμματα μιας κοινότητας.

Στο επίπεδο της διεθνούς ανάπτυξης υπάρχει διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για την αστική διακυβέρνηση, που συνδέεται άμεσα με την ώθηση προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης, ιδιαίτερα εκ μέρους των διεθνών αναπτυξιακών οργανισμών. Υπάρχει ένας ισχυρισμός ότι οι γυναίκες είναι καλύτερα εξοπλισμένες για να συμμετάσχουν σε τοπικά από ό, τι σε άλλα επίπεδα διακυβέρνησης. Ωστόσο, υπάρχουν επίσης τεράστια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στο να συμμετέχουν στον τοπικό πολιτικό βίο διότι η συμμετοχή τους συχνά δε μπορεί να ληφθεί σοβαρά υπόψη⁵². Υπάρχουν αλληλοσυγκρουόμενα στοιχεία ως προς την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αποκέντρωσης, ως στρατηγικής για την αντιμετώπιση της αστικής φτώχειας και τρωτότητας. Το πλαίσιο της χρηστής διακυβέρνησης, της οποίας οι στρατηγικές αποκέντρωσης είναι συχνά ένα μέρος, επηρεάζονται από στοιχεία διαφθοράς. Η αστική διακυβέρνηση στο πλαίσιο αυτό συνεπάγεται την ύπαρξη ή την προώθηση των μηχανισμών για ελευθερία έκφρασης και διαλόγου⁵³. Οι διεθνείς ΜΚΟ διεκδικούν μια θέση σε αυτό το νέο πρότυπο ως καταλύτες για τη δημιουργία ή την προώθηση αυτών των μηχανισμών, όχι όμως να λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ή εκπρόσωποι του λαού μιλώντας για λογαριασμό του, αλλά σε συνεργασία. Η προώθηση της αστικής διακυβέρνησης θα οδηγήσει σε καινοτόμες στρατηγικές που θα παρέχουν το ερέθισμα για αποτελεσματικές στρατηγικές που ευνοούν τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας.

Η αντιμετώπιση της αστικής φτώχειας δεν είναι ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος που αφήνει παραμελημένη την ύπαιθρο. Οι στρατηγικές που στοχεύουν στη βελτίωση της ζωής των φτωχών κατοίκων που ζουν σε πόλεις, δεν απαιτούν την

⁵² Βλ. Beall, J., *Decentralizing Government and De-centering Gender, Lessons from Local Government Reform in South Africa, Politics and Society*, Vol. 33, Issue 2, 2005, pp 253–76.

⁵³ Βλ. Devas, N., Amis, P., Beall, J., Grant, U., Mitlin, D., Numan, F., and Rakodi, C., *Urban Governance, Voice and Poverty in the Developing World*, Earthscan, London, 2004

εξάντληση πόρων για να διατεθούν για την εξάλειψη της φτώχειας στην υπαίθρο. Αντίθετα, αυτοί οι πόροι μπορούν να ενσωματωθούν σε στρατηγικές ανάπτυξης που θα αντιμετωπίσουν τη φτώχεια ευρέως. Για παράδειγμα, τα περιβαλλοντικά ζητήματα όπως η κλιματική αλλαγή επηρεάζουν την παγκόσμια κοινότητα ως σύνολο, αλλά έχουν ιδιαίτερο αντίκτυπο στις πόλεις και στους φτωχούς αστικούς πληθυσμούς. Οι πόλεις, δεν αποτελούν μεμονωμένους χώρους. Πάντοτε υπήρχε μια σημαντική σύνδεση μεταξύ των πόλεων και της υπαίθρου, οι πόλεις χρησιμεύουν ως κόμβοι σε ένα δίκτυο το οποίο συνδέει διαφορετικές κοινότητες στον αναπτυσσόμενο κόσμο με την παγκόσμια οικονομία και την παγκόσμια κοινωνία των πολιτών.

Για τους αγροτικούς παραγωγούς γεωργικών προϊόντων, οι πόλεις αποτελούν πηγές ζήτησης για την πλεονασματική παραγωγή, πηγές εφοδιασμού πρώτων υλών όσο και μη γεωργικών προϊόντων, καθώς και «υποδομές συσπειρώσεων» που παρέχουν τους απαραίτητους συνδέσμους επικοινωνίας και μεταφοράς για την πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές. Η απελευθέρωση του εμπορίου έχει αλλάξει αυτές τις δυναμικές σημαντικά, ιδιαίτερα στις φτωχότερες χώρες, όπου οι φθηνές εισαγωγές (γεωργικών και μη γεωργικών προϊόντων) εκτοπίζουν την αστική ζήτηση και περιορίζουν την τοπική και εθνική βιομηχανική ανάπτυξη. Η αποκατάσταση των διασυνδέσεων της εγχώριας αγοράς και η αποτελεσματική τους διαχείριση μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αναζωογόνηση της θετικής συνύπαρξης των αγροτικών και αστικών περιοχών.

Η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση έχουν μια αρνητική πλευρά που μπορεί να δημιουργήσει σοβαρές απειλές για τους κατοίκους των αστικών κέντρων, με τη μορφή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής. Παράγοντες που οδηγούν στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι οι εκπομπές αερίων των οχημάτων, η αποψίλωση των δασών, η καύση των σκουπιδιών και η βιομηχανική δραστηριότητα με την παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων ρύπων και αερίων του θερμοκηπίου. Τα επικίνδυνα υψηλά επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης, η οποία επηρεάζει περίπου 1,5 δισεκατομμύρια κατοίκων των πόλεων σε όλο τον κόσμο, εκτιμάται ότι προκαλεί 400.000 θανάτους ανά έτος⁵⁴.

Οι πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών εν γένει καταναλώνουν μη βιώσιμα ποσά μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Παρά το γεγονός ότι οι αστικές περιοχές καταλαμβάνουν μόνο το δύο τοις εκατό της επιφάνειας του εδάφους της γης,

⁵⁴ Βλ. Satterthwaite, D., Development in an urban context, *The Environment Times*, 2004, διαθέσιμο στο: <http://www.environmenttimes.net/article.cfm?pageID=7>, προσπελάστηκε στις 23/7/2010.

καταναλώνουν περίπου το 75 τοις εκατό των φυσικών πόρων που χρησιμοποιούνται κάθε χρόνο. Το μέγεθος της έκτασης της γης (σε εκτάρια) που χρειάζεται μια πόλη για να αυτοσυντηρηθεί αναφέρεται ως το οικολογικό αποτύπωμά της. Οι επιστήμονες εκτιμούν ότι ο κόσμος μπορεί να διατηρήσει το οικολογικό αποτύπωμα ως 1,8 εκτάρια ανά άτομο. Το μέσο αποτύπωμα ενός κατοίκου αγρότη στην Κίνα είναι μόλις 1,6 εκτάρια, ενώ το μέσο αποτύπωμα για έναν Αμερικανό είναι περίπου 9,7 εκτάρια⁵⁵. Για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος και την ελαχιστοποίηση του οικολογικού αποτυπώματος των πόλεων, καθώς εξελίσσεται η αστικοποίηση, απαιτείται καλή διαχείριση των πόλεων με πλήρη συστήματα δημόσιων μεταφορών, επαρκή συστήματα ύδρευσης, διαχείριση στερεών αποβλήτων με συστήματα που βασίζονται στην ανακύκλωση και σε μείωση της κατανάλωσης, καθώς και αποτελεσματικούς ρυθμιστικούς φορείς.

Ο μακροπρόθεσμος αντίκτυπος της αλλαγής του κλίματος ορίζει τη μέγιστη απειλή σε αυτές τις περιοχές που διαθέτουν τους λιγότερους πόρους για να προστατεύσουν τον εαυτό τους και αστικές και αγροτικές. Η αλλαγή του κλίματος έχει τελευταία αναγνωριστεί ως ένας παράγοντας που ενισχύει την έξαρση φυσικών καταστροφών, όπως τυφώνες, πλημμύρες, ξηρασία και απερήμωση σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι φτωχοί άνθρωποι που ζουν σε αστικές περιοχές είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι σε φυσικές καταστροφές, λόγω της περιθωριακής θέσης τους και γενικά της κακής κατάστασης της στέγασης, όπως αποδεικνύεται από τις πρόσφατες πλημμύρες στο Πακιστάν⁵⁶ και τον σεισμό στην Αιτή. Η βελτίωση της ποιότητας των αστικών κατοικιών, καθώς και οι βασικές υποδομές για την στέγαση (όπως τα δίκτυα αποχέτευσης, τα οποία συχνά αγνοούνται και είναι κρίσιμης σημασίας για τον έλεγχο των πλημμυρών) μπορεί να βοηθήσει σε μεγάλο βαθμό στη μείωση ατυχημάτων σε περίπτωση φυσικών καταστροφών⁵⁷.

Οι πόλεις διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο και στις μεταναστευτικές ροές, διεθνώς αλλά και στο εσωτερικό των χωρών. Στην αποτελεσματική διαχείριση

⁵⁵ Βλ. Pearce, F., *Ecopolis Now*, *New Scientist*, Vol. 190, no. 2556, June 2006, pp. 36-42.

⁵⁶ Climate migration as a driver of slum growth. Climate-related disasters such as the recent floods in Pakistan can gradually impact urbanisation in a country and result in the proliferation of slums. When floods, earthquakes and other disasters destroy livelihoods in rural areas – the 2010 floods alone destroyed 3.4 million hectares of crops – people often migrate to the cities in search of jobs, with many of them ending up in slums. An example is Bangladesh, where climate migration is already driving slum growth in the capital, Dhaka. Although Pakistan is primarily a rural country, it is urbanising at a high rate of 3.3 percent a year. By 2030 around half of the country's population – some 121 million people – will live in cities, according to United Nations estimates.

Βλ. <http://www.citiesalliance.org/ca/node/2161> προσπελάστηκε στις 5/9/2010

⁵⁷ Βλ. Singh, A., *One Planet Many People: Atlas of Our Changing Environment*, UNEP, National Aeronautics and Space Administration, Geological Survey, University of Maryland, United States, 2005

της ραγδαίας ανάπτυξης των πόλεων στο Νότο βοηθά εν μέρει μια επιτυχημένη διαχείριση των πληθυσμών των μεταναστών. Η ίδρυση κάποιων οργανισμών βοηθούν τους μετανάστες να αφομοιωθούν στον κοινωνικό και οικονομικό ιστό της πόλης και είναι σημαντική για την άμβλυνση του κοινωνικού κατακερματισμού και της οικονομικής ανασφάλειας.

Η ανεπίσημη οικονομία εδώ και καιρό βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής ανάλυσης σε πόλεις του Νότου. Πράγματι, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι αναγνωρισμένη ως η «πραγματική οικονομία». Μέχρι πρόσφατα, το θέμα αυτό εντοπιζόταν κυρίως σε εθνικές ή διασυνοριακές οικονομίες. Ωστόσο, οι διεθνείς διαστάσεις των άτυπων οικονομικών δραστηριοτήτων έχουν διευρυνθεί, είτε από την άποψη των εισοδημάτων των νοικοκυριών με βάση τα εμβάσματα ή από την άποψη των ανεξέλεγκτων επιχειρήσεων που λειτουργούν πέραν των εθνικών συνόρων. Ενώ η άτυπη οικονομική δραστηριότητα προσφέρει μια σημαντική στρατηγική επιβίωσης για εκατομμύρια ανθρώπους, παρουσιάζεται ένα δίλημμα για τις τοπικές και εθνικές κυβερνήσεις, που ήδη αγωνίζονται για την αύξηση των φορολογικών πόρων που απαιτούνται για την παροχή αναγκαίων υπηρεσιών.

Οι πολιτικοί διαμορφωτές λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα των φτωχών αστών που δεν επιθυμούν να επιδιώξουν την κατάργηση της παραοικονομίας. Σε περιπτώσεις που επιχειρήθηκε κάτι αντίστοιχο, το αποτέλεσμα ήταν να καταστεί η οικονομική δραστηριότητα περισσότερο παράνομη.

Οι γυναίκες που μετακινούνται προς τις πόλεις στην Αφρική συχνά το πράττουν για να ξεφύγουν από καταπιεστικές κοινωνικές συνθήκες στα χωριά. Νεαρά κορίτσια που εργάζονται σε εργοστάσια στις ελεύθερες βιομηχανικές ζώνες εξαγωγών της Ντάκα και του Chittagong στο Μπαγκλαντές, αν και εργάζονται υπό αντίξοες συνθήκες και αμείβονται με χαμηλούς μισθούς, είναι σε θέση να βοηθήσουν οικονομικά και τους εαυτούς τους αλλά και τις οικογένειές τους, ενώ παράλληλα κερδίζουν τον σεβασμό από τους γύρω τους και την αυτονομία τους⁵⁸. Ως εκ τούτου, η μάχη για την άρνηση της πρόσβαση των γυναικών σε δημόσιο χώρο έχει χαθεί και στο Μπαγκλαντές, όπως και αλλού, αντί να επιστρέφουν στην ύπαιθρο, οι γυναίκες διεκδικούν το δικαίωμα να συμμετέχουν πλήρως στη ζωή των πόλεων.

Μεγάλης κλίμακας έργα που πρέπει να αναληφθούν προκειμένου να βελτιώσουν τους δημόσιους χώρους με στόχο τη σύνδεση των κοινοτήτων και την ενθάρρυνση της

⁵⁸ Βλ. Kabeer. N., *The Power to Choose: Bangladeshi Women and Labour Market Decisions in London and Dhaka*, Verso, London, 2000.

συμμετοχής των τοπικών φορέων στην αστική ανάπτυξη σε όλο τον κόσμο. Για παράδειγμα, το 1994 ένα μεγάλο πρόγραμμα στο Ρίο ντε Τζανέιρο, Favela-Bairro⁵⁹, ξεκίνησε, με στόχο όχι μόνο για τη βελτίωση των υποδομών στις παραγκουπόλεις, αλλά και για την κατασκευή πάρκων στα προάστια τους με την προοπτική να αναμειχθούν οι επαρχιώτες με τους κατοίκους της πόλης με βιώσιμο τρόπο⁶⁰. Υπάρχει επίσης ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για το σχεδιασμό των πόλεων και του δημόσιου χώρου για τη μείωση των οικολογικών επιπτώσεων της αστικής ανάπτυξης. Ένα πειραματικό έργο βρίσκεται σε εξέλιξη στην Κίνα που περιλαμβάνει καινοτόμες τεχνολογίες και εργαλεία σχεδιασμού για τη δημιουργία μιας νέας πόλης μέσω δορυφόρου για τη Σαγκάη, η οποία διαθέτει σήμερα ένα οικολογικό αποτύπωμα των 7 εκταρίων ανά άτομο⁶¹. Η πόλη, με το όνομα Dongtan, θα είναι το σπίτι για μισό εκατομμύριο ανθρώπους και με στόχο μικρό οικολογικό αποτύπωμα δηλαδή 2,2 εκτάρια ανά άτομο⁶². Έχει σκόπιμα σχεδιαστεί, για να βελτιωθεί η ζωή των πολιτών και οι σχεδιαστές καυχώνται ότι θα είναι σαν μια ουτοπία μηδενικής ρύπανσης, σε μεγάλο βαθμό, και χωρίς αυτοκίνητα, θα τροφοδοτείται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, το αποχετευτικό σύστημα θα ανακυκλώνεται και θα επικρατεί το πράσινο⁶³.

Σε τελική ανάλυση, η δημιουργία μιας βιώσιμης πόλης πρέπει να κατευθύνεται από έναν καλό σχεδιασμό και συμμετοχική διακυβέρνηση. Υπάρχει ακόμη, για παράδειγμα, σαφής έλλειψη ικανότητας από την πλευρά πολλών τοπικών αρχών να αναγνωρίσουν ευαίσθητα θέματα ισότητας και κοινωνικής ποικιλομορφίας κατά τον σχεδιασμό και τη διαχείριση, ή να συνεργάζονται αποτελεσματικά με τα δίκτυα και τους οργανισμούς που εκπροσωπούν τα συμφέροντα των φτωχών, τους ευάλωτους και περιθωριοποιημένους κατοίκων των αστικών κέντρων.

⁵⁹ Βλ. Parr, A., *Hijacking Sustainability*, MIT Press, 2009, p. 127-135

⁶⁰ Βλ. Cardoso, A., Elias, P., and Pero, V., *Urban Regeneration and Spatial discrimination: the case of Rio's favelas*, διαθέσιμο στο: <http://www.anpec.org.br/encontro2003/artigos/F41.pdf>, προσπελάστηκε στις 11/6/2010, p.6.

⁶¹ Βλ. ARUP, Dongtan Eco-City, Shanghai, διαθέσιμο στο: http://www.arup.com/_assets/_download/8CFDEE1A-CC3E-EA1A-25FD80B2315B50FD.pdf, προσπελάστηκε στις 23/6/2010.

⁶² Βλ. Ying, S., A Tale of Two Low Carbon Cities, 45th ISOCARP Congress 2009, p. 5.

⁶³ Βλ. Pearce, F., Ecopolis Now, *New Scientist*, Vol. 190, no. 2556, June 2006, pp. 36-42.

1.5 Προοπτικές για έρευνα και δράση

Τα χρονικά πλαίσια έχουν στενέψει και οι ευκαιρίες για ανάληψη δράσης για την εξάλειψη της φτώχειας, των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού περνούν ανεκμετάλλευτες. Ως μια παγκόσμια κοινότητα ανάπτυξης δεν μπορούμε πλέον να αγνοούμε τη φτώχεια και την εξαθλίωση. Δεν είναι απλώς θέμα μείωσης της αστικής φτώχειας, είναι επίσης ένα θέμα αντιμετώπισης της ανισότητας, η οποία είναι τόσο κατάφωρα εμφανής στις πόλεις αλλά και θέμα σχεδιασμού στρατηγικών ανάπτυξης που ενσωματώνουν τα αγροτικά, αστικά, και παγκόσμια προβλήματα, για την επίτευξη των κοινών μας στόχων.

Κάθε χώρα χρειάζεται λειτουργικές πόλεις για να χρησιμεύσουν ως κινητήριες δυνάμεις της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, μέσα στις οποίες υπάρχει εποικοδομητικός πολιτικός διάλογος. Όσο οι συγκεντρώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας στις αστικές και περιαστικές περιοχές καθώς και οι εμπορικές ροές αυξάνονται και η μετανάστευση επιταχύνεται, οι πόλεις γίνονται όλο και πιο σημαντικές αρένες για τη διαχείριση των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο, αποτελούν επίσης σημαντικές προκλήσεις για συλλογική δράση στο σύνθετο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον, πολύπλοκο διότι υπεισέρχονται πιο πολλές ομάδες συμφερόντων από ό, τι είναι αποδεδειγμένο σε αγροτικές περιοχές, που λειτουργούν μέσω και επίσημων και ανεπίσημων θεσμικών ρυθμίσεων και κοινωνικών σχέσεων. Παρ' όλα αυτά, το χτίσιμο υγιών και βιώσιμων πόλεων είναι ένας στόχος που αξίζει να επιτευχθεί και μπορεί επιπλέον να συμβάλει στον ευρύτερο στόχο της οικοδόμησης καλύτερης διακυβέρνησης και ισχυρότερων χωρών, που είναι εξίσου ουσιώδεις για την αντιμετώπιση της φτώχειας και της ανισότητας. Επιπλέον, σε παγκόσμιο επίπεδο, ο πολεοδομικός σχεδιασμός και οι πολιτικές αστικής ανάπτυξης θα μπορούσαν να έχουν μια πιο αποφασιστική επίδραση στη δυνατότητα δημιουργίας μιας περιβαλλοντικά σταθερής παγκόσμιας κοινωνίας.

Σχεδιάζοντας ένα πρόγραμμα δράσης για τη μείωση της αστικής φτώχειας και την προώθηση της δημιουργίας βιώσιμων πόλεων, είναι απαραίτητη η εστίαση σε συγκεκριμένα, επείγοντα ζητήματα, όπως το καθαρό νερό και οι εγκαταστάσεις αποχέτευσης, η δημιουργία θέσεων εργασίας, η εκπαίδευση, η αναβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών και της στέγασης. Αυτά είναι βεβαίως σημαντικά, αλλά η αποτελεσματική δέσμευση για αστική ανάπτυξη, δεν απαιτεί απλώς τον πολλαπλασιασμό των δραστηριοτήτων.

Το 1991, η Παγκόσμια Τράπεζα προειδοποίησε ότι η αστική φτώχεια θα αποτελεί το «πιο σημαντικό, και πολιτικά εκρηκτικό, πρόβλημα του επόμενου αιώνα». Η κλίμακα της αστικής πρόκλησης επαναπροσεγγίστηκε στο Πέμπτο Παγκόσμιο Φόρουμ των Πόλεων που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας τον Μάρτιο του 2010⁶⁴. Αν οι σημερινές τάσεις συνεχιστούν και η διεθνής κοινότητα αποτυγχάνει να ενσωματώσει στρατηγικές αστικής ανάπτυξης στην παγκόσμια ατζέντα, η πρόβλεψη αυτή κατά πάσα πιθανότητα θα γίνει πραγματικότητα, καθώς ο αστικός πληθυσμός θα εκτοξευτεί και οι πόλεις μας κινδυνεύουν με κοινωνικό κατακερματισμό, πολιτική και οικονομική πόλωση, και όλο και λιγότερη βιωσιμότητα. Οι φορείς χάραξης πολιτικής συνήθως δίνουν την προσοχή τους στην αστική φτώχεια μόνο όταν σημειωθούν εντάσεις, βία και συγκρούσεις. Με μια αποφασιστική προσπάθεια εκ μέρους της κοινωνίας των πολιτών, των εθνικών κυβερνήσεων, του ιδιωτικού τομέα και της διεθνούς αναπτυξιακής κοινότητας, μπορούμε να αξιοποιήσουμε τα θετικά στοιχεία της αστικοποίησης με σκοπό να δημιουργηθεί μια πιο περιεκτική και βιώσιμη παγκόσμια κοινωνία.

⁶⁴ Βλ. *World Urban Forum 5*, διαθέσιμο στο: <http://wuf5.cidades.gov.br/en-US/Home.aspx>, προσπελάστηκε στις 20/7/2010.

Κεφάλαιο 2^ο : Η σχέση της φτώχειας και του περιβάλλοντος στις αστικές περιοχές της Λατινικής Αμερικής, της Νότιας Ασίας και της Αφρικής.

2.1 Το φάσμα των περιβαλλοντικών προβλημάτων στις αστικές περιοχές

Η ανάγκη να κατανοήσουμε και να δράσουμε σε θέματα περιβάλλοντος και φτώχειας στις αστικές περιοχές, γίνεται όλο και πιο έντονη καθώς οι αστικοί πληθυσμοί και ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, αυξάνονται και παράλληλα αυξάνεται η συνεισφορά της αστικής παραγωγής και της αστικής κατανάλωσης στην επιδείνωση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η τάση που επικρατεί είναι η επικείμενη αύξηση των αστικοποιημένων κοινωνιών στις περισσότερες χώρες, καθώς οι περισσότερες νέες επενδύσεις γίνονται στις πόλεις. Όπως παρατήρησε και η έκθεση της επιτροπής Brundtland⁶⁵, *Our Common Future*, «το μέλλον θα είναι κατά κύριο λόγο αστικό και τα περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα των ανθρώπων θα είναι αστικά⁶⁶». Η Αφρική, η Ασία και η Λατινική Αμερική αποτελούν τα 2/3 του παγκόσμιου αστικού πληθυσμού και περιλαμβάνουν τις πιο μεγάλες και ταχύτατα αναπτυσσόμενες πόλεις. Σε αυτές τις πόλεις η παραγωγή ρύπων και η ανεξέλεγκτη χρήση των πόρων, έχουν μεγάλη επίπτωση στη βιώσιμη ανάπτυξη όχι μόνο στις ίδιες τις περιοχές αλλά και παγκοσμίως. Εντούτοις, σε αυτές τις περιοχές τα συνεχώς αυξανόμενα επίπεδα αστικοποίησης χαρακτηρίζονται και από συνεχή αύξηση της φτώχειας. Περισσότερα από 600 εκατομμύρια κατοίκων ζουν σε πόλεις όπου συνεχώς η ζωή τους απειλείται από κακή ποιότητα, συνωστισμένες γειτονιές και ανεπαρκή πρόνοια για ασφαλείς παροχές νερού, υγιεινομία, αποχέτευση και διαχείριση σκουπιδιών. Συχνά θεωρείται ότι η αστική φτώχεια συνδέεται με την περιβαλλοντική υποβάθμιση, ή ότι αποτελεί μία από τις βασικές αιτίες⁶⁷. Οι απόψεις διίστανται σχετικά με τη σχέση αυτή, κάποιοι πιστεύουν πως η κατανάλωση και η παραγωγή των αστικοποιημένων πόλεων στις οποίες ζουν πληθυσμοί με μεσαία ή μεγάλα εισοδήματα μπορούν να βλάψουν το περιβάλλον. Τα υψηλά επίπεδα αστικής φτώχειας που παράλληλα οδηγούν και σε χαμηλά επίπεδα κατανάλωσης και παραγωγής, έχουν κρατήσει σε χαμηλά επίπεδα

⁶⁵ Βλ. Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ., Τσάλλας, Γρ., Ι., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993, σ. 30

⁶⁶ Βλ. WCED, *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development, Chapter 9: *The Urban Challenge*, A/42/427, 1987, διαθέσιμο στο: <http://www.un-documents.net/ocf-09.htm> προσπελάστηκε στις 2/5/2010.

⁶⁷ Βλ. WCED, *Our Common Future*, Op.cit.

την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η ακριβέστερη κατανόηση της σχέσης μεταξύ της αστικής φτώχειας και του περιβάλλοντος είναι απαραίτητη, διότι ίσως μπορεί να αποτελέσει τη βάση για το συνδυασμό βελτιωμένης περιβαλλοντικής διαχείρισης και μείωσης της φτώχειας. Οι ψευδείς διαγνώσεις εν προκειμένω έχουν οδηγήσει συχνά στο παρελθόν στη χάραξη ακατάλληλων και αναποτελεσματικών πολιτικών.

Το μέγεθος και η εμβέλεια της αστικής φτώχειας στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική, έχουν αρκετά υποτιμηθεί για δυο λόγους. Ο πρώτος αφορά στις εκτιμήσεις οι οποίες βασίζονται μόνο στα επίπεδα του εισοδήματος και της κατανάλωσης και δεν υπολογίζουν άλλες στερήσεις όπως πολύ κακές συνθήκες στέγασης και έλλειψη βασικών υπηρεσιών και ο δεύτερος αφορά στο γεγονός ότι αυτές οι εκτιμήσεις είναι πολύ χαμηλές σε σχέση με το κόστος των βασικών αναγκών⁶⁸. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ομάδες των αστών με χαμηλό εισόδημα σχετίζονται πιο συχνά με την ανεπαρκή πρόνοια υποδομών και υπηρεσιών, την έλλειψη κράτους δικαίου, τον ρατσισμό και την έλλειψη της πολιτικής επιρροής παρά με την ανεπάρκεια του εισοδήματος. Σύμφωνα με κάποιες μελέτες περιπτώσεων, οι στερήσεις μπορούν να μειωθούν χωρίς να αυξηθούν τα εισοδήματα, μέσα από τη βελτίωση των υποδομών ή μέσα από πολιτικές αλλαγές, που επιτρέπει σε χαμηλόμισθους πληθυσμούς να διαπραγματευτούν για μεγαλύτερη στήριξη⁶⁹.

2.2 Η διάκριση ανάμεσα στους περιβαλλοντικούς κινδύνους και την περιβαλλοντική υποβάθμιση

Στα περισσότερα αστικά κέντρα η μεγαλύτερη μερίδα των φτωχών αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικούς κινδύνους στα σπίτια τους και τις γειτονιές τους, τέτοιοι κίνδυνοι τους επιβαρύνουν με κακή υγεία, τραυματισμούς και πρόωρο θάνατο. Αυτές οι επιβαρύνσεις στην υγεία αποτελούν κύρια αιτία που συντελεί στη φτώχεια. Εντούτοις αυτοί οι κίνδυνοι οι περιβαλλοντικοί δεν είναι αυτοί που επιδεινώνουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Για παράδειγμα η ανεπάρκεια σε πόσιμο νερό, υγιεινομία και αποχέτευση στις περισσότερες γειτονιές κατοίκων με χαμηλό εισόδημα συχνά δημιουργούν σοβαρά προβλήματα με ασθένειες που

⁶⁸ Βλ. Wratten 1995, Satterthwaite 1995, Op. cit

⁶⁹ Βλ. Mitlin, D., and Satterthwaite, D., 2003, Op. cit

σχετίζονται με έντομα όπως η μαλάρια, ο δάγκειος πυρετός και η φιλαρίαση και με άλλες που σχετίζονται με την έλλειψη νερού όπως το τράχωμα, όμως αυτά δεν υποβαθμίζουν κανέναν περιβαλλοντικό πόρο.

Οι αστικές περιοχές συγκεντρώνουν ένα ευρύ φάσμα περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η παραγωγή και η κατανάλωση προκαλούν περιβαλλοντικές επιπτώσεις και εκτός των ορίων της πόλης, και την περιοχή γύρω από την πόλη πιο απομακρυσμένα οικοσυστήματα αλλά και πλανητικά συστήματα. Η σχέση ανάμεσα στην φτώχεια και το περιβάλλον είναι ίσως αιτιώδης καθώς τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αυτά που δημιουργούν ή εντείνουν το φαινόμενο της φτώχειας, και δεν προκαλεί η φτώχεια τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Οι περισσότερες από πολλές ασθένειες στις αστικές περιοχές των τριών ηπείρων είναι περιβαλλοντικές καθώς μεταδίδονται με τον αέρα, το νερό, το χώμα ή το φαγητό. Πολλές ασθένειες ευδοκιμούν όταν υπάρχει ανεπάρκεια σε νερό και υποδομές, ως αποτέλεσμα τα αστικά κέντρα μπορούν να γίνουν τα πιο απειλητικά για την ανθρώπινη υγεία περιβάλλοντα. Ο συνδυασμός της ύπαρξης παθογόνων οργανισμών και φορέων των νόσων και η μεγάλη συγκέντρωση ανθρώπων που ζουν συνωστισμένοι αυξάνουν τον κίνδυνο μετάδοσης των ασθενειών και τα συστήματα υγείας και περίθαλψης καθίστανται ανίκανα να λειτουργήσουν γρήγορα και δραστικά⁷⁰.

Οι ασθένειες που συνδέονται με το νερό αποτελούν τους κύριους παράγοντες επιβάρυνσης της δημόσιας υγείας ιδιαίτερα στα φτωχά αστικά νοικοκυριά, ενώ παράλληλα οι λοιμώξεις που μεταφέρονται με τον αέρα είναι επικίνδυνες και μπορούν να προκαλέσουν μέχρι και θάνατο. Η μετάδοσή τους διευκολύνεται από τον μεγάλο συνωστισμό και την ανεπάρκεια εξαερισμού. Επιπλέον η ανεπάρκεια στη διαχείριση και συλλογή σκουπιδιών δημιουργεί μια πρόσθετη επιβάρυνση στην ανθρώπινη υγεία στα φτωχά αστικά κέντρα. Δίχως κατάλληλες περιβαλλοντικές και υγειονομικές δημόσιες πολιτικές, είναι ακατόρθωτο να ελεγχθούν οι μολυσματικές ασθένειες καθώς οι κοινωνίες αστικοποιούνται, οι πληθυσμοί αυξάνονται και καθώς οι ασθένειες αναπτύσσουν αντιστάσεις απέναντι στα υγειονομικά μέτρα ή προσαρμόζονται στις αλλαγές του κλίματος.

Πολύ συχνά έρευνες και εκτιμήσεις του μεγέθους της ανεπάρκειας πόσιμου νερού και αποχέτευσης δείχνουν μια εσφαλμένη μείωση της σοβαρότητας του

⁷⁰ Βλ. WHO 1999 Op. cit

προβλήματος και αυτό οφείλεται στα ακατάλληλα κριτήρια που ορίζουν τι είναι ανεπαρκές στα πλαίσια των προνομίων υγείας, των ανέσεων και των δαπανών⁷¹.

Οι φυσικές καταστροφές θεωρούνται ως έκτακτα γεγονότα που ξαφνικά έχουν ως αποτέλεσμα μεγάλο αριθμό νεκρών ή τραυματιών, ή μεγάλη οικονομική καταστροφή. Ωστόσο πιο συχνό φαινόμενο είναι οι θάνατοι κατοίκων από ασθένειες που θα μπορούσαν εύκολα να προληφθούν ή να αντιμετωπισθούν παρά από περιβαλλοντικούς κινδύνους, ακόμα τέτοιου είδους καταστροφές τραβούν πιο συχνά την προσοχή των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Οι κυκλώνες, οι δυνατοί άνεμοι και οι θύελλες προκαλούν περισσότερους θανάτους στις αστικές περιοχές από οποιαδήποτε άλλη καταστροφή τις τελευταίες δεκαετίες. Οι πλημμύρες επηρεάζουν πολλούς περισσότερους κατοίκους από τους κυκλώνες και τους σεισμούς, ωστόσο επιφέρουν λιγότερους θανάτους. Οι πυρκαγιές, οι κατολισθήσεις, οι επιδημίες και τα βιομηχανικά ατυχήματα αποτελούν επίσης καθημερινές απειλές στις αστικές περιοχές και χρήζουν προσοχής. Η υπερθέρμανση του πλανήτη θα αυξήσει της συχνότητα και την δριμύτητα των καταστροφών στις πόλεις. Για παράδειγμα η άνοδος της στάθμης της θάλασσας θα αυξήσει τον κίνδυνο των πλημμυρών για πολλές παράκτιες πόλεις, θα εμποδίσει τη σωστή λειτουργία υπονόμων και αποχετεύσεων και ίσως προκαλέσει υφαλμύριση στο πόσιμο νερό. Επιπλέον οι αλλαγές στις συνθήκες βροχόπτωσης μπορεί να μειώσουν τα αποθέματα πόσιμου νερού ή να αυξήσουν την απειλή πλημμυρών. Οι αρχές των αστικών κέντρων, αναγνωρίζουν την ανάγκη ενσωμάτωσης της πρόληψης καταστροφών στα συστήματα πρόληψης περιβαλλοντικών κινδύνων. Οι περισσότερες καταστροφές προκαλούνται από τη φύση κι έτσι είναι ανέφικτο να προληφθούν, ωστόσο οι επιπτώσεις τους μπορούν σε μεγάλο βαθμό να περιορισθούν με τον εντοπισμό των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού και την άμεση δράση για μείωση της τρωτότητας πριν να επέλθει η καταστροφή.

⁷¹ Βλ. UN-HABITAT 2003, *op.cit* και Hardoy, J., E., Mitlin, D., Satterthwaite, D., *Environmental Problems in an Urbanizing World: Finding Solutions in Cities in Africa, Asia and Latin America*, Earthscan, London, 2001, p 43.

2.3 Πως η φτώχεια αποτελεί παράγοντα περιβαλλοντικού κινδύνου

Η οικονομική υποδαύλιση των περιβαλλοντικών κινδύνων, που περιγράφηκε παραπάνω, αποδεικνύεται περαιτέρω καθώς συγκρίνονται οι απειλές που αντιμετωπίζουν οι ομάδες αστικών κατοίκων με χαμηλό εισόδημα με εκείνους με υψηλό. Οι περισσότερες μελέτες περιπτώσεων στις μολυσματικές ασθένειες, τη νοσηρότητα και τη θνησιμότητα έχουν δείξει ότι επηρεάζουν περισσότερο τις ομάδες αστών με χαμηλό εισόδημα⁷². Ομοίως συμβαίνει και με τους κινδύνους που προκαλούνται από την ατμοσφαιρική ρύπανση όπως από ανεπάρκεια εξαερισμού, εστίες και καύση χημικών ακατάλληλων για το αναπνευστικό σύστημα σε συνωστισμένες κατοικίες αλλά και τους φυσικούς κινδύνους, όπως ατυχήματα λόγω πυρκαγιών που ξεσπούν συχνά εξαιτίας των εύφλεκτων υλικών από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα σπίτια. Οι ομάδες ατόμων με μεγαλύτερο εισόδημα απολαμβάνουν καλύτερη ποιότητα στις κατοικίες τους αλλά και στις εγκαταστάσεις του εργασιακού τους χώρου. Το χαμηλό εισόδημα είναι ένας παράγοντας κινδύνου όχι μόνο λόγω της έκθεσης σε περιβαλλοντικούς κινδύνους αλλά και για τις πιθανότητες της γρήγορης και αποτελεσματικής θεραπείας εξαιτίας της έλλειψης συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης σε παράνομους οικισμούς, συνοικίες με φτωχά σπίτια ή άλλες περιοχές όπου είναι συγκεντρωμένοι πληθυσμοί με χαμηλό εισόδημα. Πρακτικά όλα τα περιβαλλοντικά προβλήματα υγείας στις αστικές περιοχές, έχουν ένα κοινωνικό, οικονομικό ή πολιτικό υπόβαθρο με αποτέλεσμα να μη μπορούν να χρησιμοποιηθούν συνετά οι μέθοδοι θεραπείας των ασθενειών. Το φαινόμενο των ασθενειών που σχετίζονται με μολυσμένο νερό ή τροφή στις περισσότερες φτωχές κοινωνίες μπορεί να είναι ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα υπό την έννοια ότι η νόσος μολύνει ανθρώπους μέσω της κατάποσης νερού ή τροφής, αλλά μπορεί να θεωρηθεί και ως πολιτικό πρόβλημα καθώς σχεδόν όλες οι κυβερνήσεις κάνουν προσπάθειες καταπολέμησης και μείωσης των επιπέδων νοσηρότητας και θνησιμότητας, με την παροχή πόσιμου νερού και υγιών αποχετευτικών εγκαταστάσεων. Μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί ως οικονομικό ή κοινωνικό πρόβλημα εξαιτίας της αδυναμίας των πληθυσμών με χαμηλό εισόδημα να πληρώσουν για στέγαση γεγονός που συχνά υπογραμμίζει τις φτωχές συνθήκες

⁷² Bradley, D., Stephens, C., Cairncross, S., and Harpham, T., *A Review of Environmental Health Impacts in Developing Country Cities*, Urban Management Programme Discussion Paper No. 6, World Bank, Washington DC, 1991.

διαβίωσης και οικισμών. Τα παραπάνω παραδείγματα καθιστούν δύσκολη την απομόνωση της επίδρασης των περιβαλλοντικών παραγόντων από τα προβλήματα υγείας των ανθρώπων. Η ικανότητα για εξασφάλιση καλής ποιότητας στέγασης καθορίζει την κλίμακα περιβαλλοντικών κινδύνων που υπάρχουν στους οικισμούς και το περιβάλλον διαβίωσης, περιλαμβάνοντας αν υπάρχουν για παράδειγμα ασφαλή και επαρκή αποθέματα νερού, εγκαταστάσεις αποχέτευσης κλπ. Αυτά με τη σειρά τους εξαρτώνται από τα επίπεδα του εισοδήματος, την ακίνητη περιουσία, τον βαθμό πρόσβασης σε πίστωση και την πολιτική επιρροή. Έτσι οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που αναφέρθηκαν παραπάνω δημιουργούνται από τον συνδυασμό πέντε παραγόντων, το χαμηλό εισόδημα, την άρνηση ή την ανικανότητα των κυβερνήσεων να μεσολαβήσουν ως εγγυήτριες για αυτούς που έχουν περιορισμένο εισόδημα και κατά συνέπεια πρόσβαση σε οικισμούς που δεν είναι επικίνδυνοι, η άρνηση ή η ανικανότητα των κυβερνήσεων να διαβεβαιώσουν ότι όλοι οι κάτοικοι των πόλεων απολαμβάνουν ένα βασικό επίπεδο εγκαταστάσεων για νερό, υγιεινότητα, αποχέτευση και διαχείριση σκουπιδιών, η άρνηση ή η ανικανότητα των κυβερνήσεων να παρέχουν κατάλληλα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης και υπηρεσίες επειγόντων περιστατικών, για να μπορούν να προλαμβάνουν και να αντιμετωπίζουν ασθένειες και τραυματισμούς και να περιορίζουν τις επιπτώσεις τους και τέλος η χαμηλή προτεραιότητα που δίνουν οι φορείς αναπτυξιακής βοήθειας στη συνεργασία με τις τοπικές αστικές αρχές για να εξασφαλίσουν κατάλληλες εγκαταστάσεις και υποδομές στους κατοίκους που έχουν χαμηλό εισόδημα⁷³.

Πρόβλημα για τους χαμηλόμισθους αστούς και τα φτωχά νοικοκυριά, αποτελεί συχνά το κόστος για στέγαση, έτσι θυσίες στην περιβαλλοντική ποιότητα δίνουν συχνά τη λύση. Αν και αυτό σημαίνει κινδύνους για την υγεία, είναι λιγότερο σημαντικό για την επιβίωσή τους από την εξασφάλιση φαγητού, την πρόσβαση των παιδιών στα σχολεία και την εγγύτητα σε περιοχές με ευκαιρίες απασχόλησης. Τέτοιες περιοχές με επικίνδυνους και ακατάλληλους οικισμούς προτιμούνται από τους φτωχούς αστούς για τους παραπάνω λόγους, ενώ παράλληλα οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι τους καθιστούν μη ελκυστικούς από άλλους ενδεχόμενους χρήστες.

Εντούτοις η φύση και το εύρος των περιβαλλοντικών κινδύνων επηρεάζει ποικιλοτρόπως και σε διαφορετικό βαθμό, τις φτωχές κοινωνικές ομάδες, που

⁷³ Βλ. Satterthwaite, D., *The links between Poverty and the environment in Urban Areas of Africa, Asia and Latin America*, The Annals of the American Academy of political and social science, Sage Publications, 2003, pp 82-84.

σχετίζονται για παράδειγμα με το φύλο ή την ηλικία. Τα παιδιά αποτελούν την πιο ευπαθή ομάδα και βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο λόγω της αδύναμης σωματικής τους κατάστασης, και πολλές φορές της αδυναμίας διάκρισης ενός κινδύνου και της άγνοιας αντιμετώπισής τους. Επίσης οι γυναίκες είναι πιο ευπαθείς από τους άντρες, άλλες εξαιτίας της βιολογικής διαφορετικότητας και άλλες εξαιτίας της κοινωνικής και οικονομικής τους θέσης στην κοινωνία που ζουν⁷⁴. Τέλος τρωτότητα σε περιβαλλοντικούς κινδύνους έχουν όλες οι ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες μεταξύ των οποίων είναι οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες και οι άνθρωποι με ειδικές ικανότητες.

2.3.1 Η σχέση ανάμεσα στη φτώχεια και την περιβαλλοντική υποβάθμιση στις αστικές περιοχές, η εξάπλωση των πόλεων και η περιβαλλοντική υποβάθμιση

Καθώς οι πόλεις μεγαλώνουν, μεταμορφώνουν το φυσικό τοπίο. Η επέκταση των πόλεων περιλαμβάνει την αναμόρφωση της επιφάνειας της γης, όπως ανοικοδόμηση κτιρίων σε λόφους, μετακίνηση όγκου φυσικών υλικών όπως άμμου και βράχων και εκμετάλλευση υδάτινων πόρων. Όλα αυτά σε συνδυασμό με την έλλειψη αποτελεσματικής διαχείρισης της γης, επιφέρουν σοβαρό οικολογικό αντίκτυπο, όπως η απώλεια γεωργικής γης και τοποθεσιών με σημαντικές οικολογικές λειτουργίες⁷⁵.

Όσον αφορά το νερό, πολλές πόλεις έχουν υπερεκμεταλλευτεί την εγγύτητά τους με πηγές νερού, ή έχουν διαχειριστεί δυσμενώς τις τοπικές πηγές με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον διαθέσιμες. Σε πολλές παράκτιες πόλεις οι τοπικές υδραυλικές εγκαταστάσεις έχουν καταστραφεί, λόγω της υπεράντλησης που προκαλεί υφαλμύριση. Οι επιπτώσεις μπορούν επίσης να εμφανίζονται σε μακρινά οικοσυστήματα, η ζήτηση σε τροφή, καύσιμα και άλλα κοινά υλικά, που υπάρχει σε μεγάλες και πλούσιες πόλεις μπορεί να καλύπτεται από εισαγωγές από μακρινά οικοσυστήματα. Ωστόσο αυτό σημαίνει γενικά τη μεταφορά μεγάλης ζημίας σε ανθρώπους και οικοσυστήματα σε άλλες περιοχές και χώρες. Υπάρχουν όμως και ζημίες που μεταφέρονται στο μέλλον, οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα⁷⁶ είναι υψηλές στις περισσότερες αναπτυγμένες πόλεις και μπορεί να συνεχίσουν να αυξάνονται εξαιτίας της αυξανόμενης χρήσης ιδιωτικών οχημάτων, γεγονός που

⁷⁴ Συνήθως επηρεάζονται περισσότερο λόγω της ευθύνης που συνήθως έχουν για τη μέριμνα των νοικοκυριών και των παιδιών υπό συνθήκες εξαθλίωσης αλλά και την ευθύνη για τη φροντίδα των άρρωστων μελών της οικογένειας. Op.cit. p. 83.

⁷⁵ Douglas, I., *The urban environment*, Edward Arnold, London, 1983, p. 12

⁷⁶ Το βασικό αέριο που εκπέμπει το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

εντείνει την ατμοσφαιρική υπερθέρμανση στο μέλλον. Η σχέση ανάμεσα στον πλούτο και την καταστροφή του περιβάλλοντος στις αστικές περιοχές επισκιάζεται διότι η οικολογική βλάβη που προκαλείται από την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται από ομάδες αστών με υψηλό εισόδημα, αυξάνονται σε οικοσυστήματα πολύ μακριά από όπου αυτοί ζουν. Έτσι μια πλούσια πόλη μπορεί να εξασφαλίσει υψηλής ποιότητας περιβάλλον, καθώς μπορεί να εισάγει από μακρινά μέρη τα αγαθά που για να παραχθούν, ρυπαίνουν και υποβαθμίζουν το περιβάλλον⁷⁷.

2.3.2 Η σχέση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης με τη φτώχεια

Η σχέση αυτή εμφανίζεται με τις εξής μορφές. Όσον αφορά τη χρήση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, είναι γεγονός πως οι πληθυσμοί με χαμηλό εισόδημα που ζουν στις πόλεις, καταναλώνουν χαμηλά επίπεδα τέτοιου είδους ενέργειας. Συνήθως χρησιμοποιούν υλικά που έχουν ανακυκλωθεί, για να φτιάξουν μόνοι τους τα νοικοκυριά τους, επιλέγουν τα δημόσια μέσα μαζικής μεταφοράς και κατά μέσο όρο καταναλώνουν πολύ χαμηλά επίπεδα ηλεκτρικού ή δε διαθέτουν καμία πηγή ανεφοδιασμού ηλεκτρικού. Όσον αφορά τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, εν γίνεται οι φτωχοί αστοί καταναλώνουν χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τους κατοίκους με υψηλό εισόδημα. Για παράδειγμα στο Ναϊρόμπι η χρήση της γης με άτυπους και παράνομους οικισμούς που στεγάζουν σχεδόν τον μισό αστικό πληθυσμό, καλύπτουν μόνο το 6 τοις εκατό της επιφάνειας γης που προβλέπεται για εγκαταστάσεις κατοικιών.

Η αστική εξάπλωση που συχνά σημαίνει τη δόμηση κτιρίων επάνω σε γεωργικές εκτάσεις, είναι αποτέλεσμα της βούλησης των μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων ομάδων και όχι των χαμηλών, για νέα εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη και κατασκευή αυτοκινητοδρόμων για εξάπλωση του συστήματος των μεταφορών. Μια ακόμη μορφή περιβαλλοντικής υποβάθμισης στις αστικές περιοχές είναι τα υψηλά επίπεδα χρήσης συστημάτων βιοδιασπώμενων αποβλήτων, που ωστόσο οι φτωχοί αστοί δεν αποδίδουν υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις ομάδες μεσαίου ή υψηλού εισοδήματος. Τελευταίο είδος αποτελεί η δημιουργία μη βιοδιασπώμενων αποβλήτων. Οι χαμηλόμισθοι αστοί γενικά παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα παραγωγής αποβλήτων, άμεσα, δηλαδή μέσω των καυσίμων που

⁷⁷ Op. cit 70, p. 84.

χρησιμοποιούν και των αγαθών που χρησιμοποιούν, ή έμμεσα, δηλαδή μέσω της ζημίας που θα προκαλέσει η παραγωγή ενός αγαθού που χρησιμοποιεί.

2.3.3 Η περιβαλλοντική δράση για τη μείωση της φτώχειας στις αστικές περιοχές

Οι μακροπρόθεσμοι περιβαλλοντικοί στόχοι με σωστή διαχείριση μπορούν να επιφέρουν αξιόλογη βελτίωση στις αστικές περιοχές. Τα υψηλής ποιότητας μέσα μαζικής μεταφοράς, η καλή κυκλοφοριακή διαχείριση και ο έλεγχος της άμετρης χρήσης οχημάτων, μπορούν να δημιουργήσουν οφέλη στη ζωή των φτωχών αστών, κερδίζοντας χρόνο και χρήματα κατά τη μετάβασή τους στο χώρο εργασίας τους, μειώνοντας παράλληλα τη χρήση ορυκτών καυσίμων. Ομοίως η αναγνώριση της αξίας των γεωργικών εκτάσεων, μπορεί να βοηθήσει τους φτωχούς κατοίκους μέσω της αστικής καλλιέργειας, με την αύξηση της τοπικής παραγωγής και την ενίσχυση από οικολογικά πλεονεκτήματα.

2.4 Ο ρόλος της καλής αστικής διακυβέρνησης στα περιβαλλοντικά προβλήματα

Ίσως δε θεωρείται κατάλληλος ο ορισμός περιβαλλοντικός όταν θέλουμε να χαρακτηρίσουμε ένα πρόβλημα το οποίο δε δημιουργήθηκε εξαιτίας της ανεπάρκειας κάποιων φυσικών πόρων αλλά λόγω κάποιου οικονομικού ή πολιτικού παράγοντα που δεν επιτρέπει στις φτωχές ομάδες του πληθυσμού να εξασφαλίσουν ή να δημιουργήσουν ένα σύστημα οργάνωσης με σκοπό να τα ζητήσουν και να τα προμηθευτούν. Συνήθως η έλλειψη των υδάτινων πόρων αποτελεί ένα σημαντικό περιβαλλοντικό πρόβλημα για τους φτωχούς αστούς, αλλά σπάνια είναι και η αιτία που το προκαλεί περιβαλλοντική. Στις περισσότερες πόλεις δεν πρόκειται για ανεπάρκεια πόσιμου νερού αλλά πρόκειται για άρνηση της κυβέρνησης να θέσει σε προτεραιότητα τα αποθέματα νερού και την εύρυθμη λειτουργία του μηχανισμού που τα διαχειρίζεται. Σε κάποιες πόλεις υπάρχουν σοβαρά εμπόδια στην αύξηση των αποθεμάτων νερού, διότι το μέγεθος της πόλης και η βάση παραγωγής της έχουν αναπτυχθεί τόσο, που υπερβαίνουν την ικανότητα των τοπικών πηγών να παρέχουν πόσιμο νερό σε μια βιώσιμη βάση, όμως ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, η παροχή αποθεμάτων σε φτωχές ομάδες κατοίκων, απαιτεί συχνά λιγότερο νερό από αυτό που θα μπορούσε να αποταμιευθεί με την καλύτερη συντήρηση του υπάρχοντος συστήματος υδροδότησης, όπως η μείωση των υδρορροών και μια πιο ρεαλιστική

χρέωση των μεγάλων βιομηχανικών χρηστών νερού. Όσον αφορά τη γη, οι περισσότερες πόλεις ή μητροπολιτικές περιοχές διαθέτουν επαρκείς χερσαίες εκτάσεις μέσα σε οικοδομήσιμες ζώνες που δε χρησιμοποιούνται για να στεγάσουν τα περισσότερα αν όχι όλα χαμηλόμισθα νοικοκυριά που τώρα ζουν υπό εξαθλιωμένες συνθήκες.

Τα περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα, ανάγονται σε αποτυχία στη διακυβέρνηση, αποτυχία στον έλεγχο της βιομηχανικής ρύπανσης, στην προώθηση της περιβαλλοντικής υγείας, στην διασφάλιση των βασικών υποδομών και της αξιοπρεπούς διαβίωσης για τους κατοίκους και στον αργό σχεδιασμό της δόμησης ούτως ώστε να υπάρχει μακροπρόθεσμα χωρική επάρκεια για την ανάπτυξη των οικισμών των χαμηλόμισθων κατοίκων, αποφεύγοντας την αστική εξάπλωση γνωστή ως *urban sprawl*. Για πολλές χώρες αυτό θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ως αδυναμία της εθνικής οικονομίας, η αποτελεσματική τοπική διακυβέρνηση είναι ιδιαιτέρως δύσκολη δίχως μια σταθερή και ευημερούσα οικονομία.

Η αποκατάσταση της αποτυχίας της διακυβέρνησης των πόλεων και ο εντοπισμός των βαθύτερων αιτιών θα έπρεπε να αποτελούν το κεντρικό ζήτημα σε κάθε αστική περιβαλλοντική ατζέντα. Αυτό μπορεί να μην απεικονίζει τη σύγχρονη πραγματικότητα στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική αλλά την αστική ατζέντα 100 με 150 ετών πριν, όπου η δημόσια εικόνα των υποδομών και των μεταφορών ήταν τόσο ανεπαρκής όσο είναι σήμερα στις περισσότερες πόλεις της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Στην πραγματικότητα, οι περισσότερες από αυτές τις περιοχές, έχουν ανάγκη από μια σύγχρονη επανάσταση για περιβαλλοντική υγεία, την οποία διεκδίκησαν και κατέκτησαν μέχρι κάποιο βαθμό η Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική από τη δεκαετία του 60 και του 70 μέχρι και σήμερα. Η ενδυνάμωση της ικανότητας της πόλης και των τοπικών αρχών να εντοπίσουν τα προβλήματα και την έλλειψη υγειονομίας, αποχέτευσης, διαχείρισης σκουπιδιών και αποθεμάτων νερού, είναι επίσης μια προϋπόθεση για την οικοδόμηση της θεσμικής ικανότητας να εντοπίσει τη ρύπανση του νερού και του αέρα, να προστατεύσει τους φυσικούς πόρους και να μειώσει τα αέρια του θερμοκηπίου. Ωστόσο παρά την αποτυχία των αρχών να δώσουν επαρκή προσοχή στα περιβαλλοντικά προβλήματα υπάρχουν κάποια δείγματα καινοτομίας. Διακρίνονται πρωτοβουλίες κάποιων αρχών των πόλεων, που αναπτύσσουν και εφαρμόζουν τις δικές τους τοπικές ατζέντες, όπως στο Llo του Περού και την πόλη Manizales της Κολομβίας, αλλά και πρωτοβουλίες τοπικών ΜΚΟ που συνεργάζονται με οργανώσεις των φτωχών αστών. Υπάρχουν

επίσης αρκετά παραδείγματα οργανισμών και ομοσπονδιών των αστών φτωχών, που διαπραγματεύονται με κυβερνήσεις για την βελτίωση της στέγασης και των βασικών υποδομών, όπως τα προγράμματα για ινδικές πόλεις, Mahila Milan, National Slum Dwellers Federations και το SPARC⁷⁸.

Έτσι τα δεδομένα αυτά δείχνουν τη δυναμική που υπάρχει για μια πιο αποτελεσματική σχέση ανάμεσα στη μείωση της φτώχειας και την περιβαλλοντική διαχείριση. Ωστόσο χρειάζονται δημοκρατικές, υπεύθυνες, αποτελεσματικές και καινοτόμες, αστικές αρχές, αλλά και εθνικά πλαίσια που θα τους επιτρέψουν να αναπτυχθούν. Τέτοια πλαίσια πρέπει παράλληλα να ενθαρρύνουν περιβαλλοντικές πολιτικές που όχι μόνο αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικά προβλήματα αλλά συνάμα περιορίζουν τη μεταφορά του περιβαλλοντικού κόστους σε ανθρώπους και οικοσυστήματα πέρα από τα σύνορα των πόλεων. Αυτό με τη σειρά του απαιτεί διεθνείς φορείς που έχουν τη βούληση και την ικανότητα να το υποστηρίξουν, δυστυχώς δεν υπάρχουν πολλοί τέτοιοι οργανισμοί που να δίνουν προτεραιότητα στην ανεπάρκεια υποδομών και υγειονομικών εγκαταστάσεων, ωστόσο πρέπει να επικεντρωθούν όχι τόσο στη δημιουργία νέων προγραμμάτων όσο στη δημιουργία νέων συνεργασιών. Σε ορισμένες χώρες ωστόσο, οι κυβερνήσεις δεν επιτρέπουν την συνεργασία των διεθνών οργανώσεων με τοπικές αρχές ή σε άλλες τυγχάνει οι τοπικές αρχές να είναι πολύ αδύναμες ή να βασίζονται σε πελατειακές πολιτικές σχέσεις που τις εμποδίζει να δρουν αποτελεσματικά. Προφανώς έτσι οι διεθνείς οργανισμοί αναγκάζονται να βρίσκουν έτερες διεξόδους για να υποστηρίξουν άμεσα τις πρωτοβουλίες της κοινότητας. Η σύγχρονη τάση κάποιων διμερών οργανισμών που απορρίπτουν να υποστηρίξουν πρωτοβουλίες χωρών με μη δημοκρατικά καθεστώτα ή αναποτελεσματικές κυβερνήσεις, είναι μια δικαιολογημένη στάση, όμως παράλληλα η αντιμετώπιση αυτή επηρεάζει αρνητικά και το χαμηλόμισθο μέρος του πληθυσμού των χωρών αυτών. Ένα παράδειγμα εύρεσης στήριξης των χαμηλόμισθων ομάδων είναι η απευθείας συνεργασία με τα τοπικά ταμεία για τις πρωτοβουλίες μιας κοινότητας. Αυτό το είδος υποστήριξης, δε θα πρέπει να υπονομεύει την καλή διακυβέρνηση και πράγματι σε κοινοτικό επίπεδο πρωτοβουλίες που ξεκίνησαν δίχως την υποστήριξη της κυβέρνησης, αργότερα δείχνουν να έχουν

⁷⁸ Patel, S., and Mitlin, D., *The work of SPARC and its partners Mahila Milan and the National Slum Dwellers Federation in India*. International Institute for Environment and Development, working paper 5 on urban poverty reduction, London, 2001

επηρεάσει τις κυβερνητικές δράσεις με τρόπο που έφερε πολλά πλεονεκτήματα στις χαμηλόμισθες ομάδες.

Κεφάλαιο 3^ο: Ο κρίσιμος ρόλος των πόλεων στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η προσαρμογή τους στην κλιματική αλλαγή.

3.1 Η προσαρμογή των πόλεων στην κλιματική αλλαγή

Η αλλαγή του κλίματος αποτελεί μια από τις πιο καθοριστικές προκλήσεις της εποχής μας και είναι μία από τις προτεραιότητες του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Η προσαρμογή στις αρνητικές επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος αποτελεί βασικό θέμα για όλες τις χώρες, ιδιαίτερα τις αναπτυσσόμενες, οι οποίες είναι συχνά οι πιο ευάλωτες και λιγότερο εξοπλισμένες για να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους⁷⁹. Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, τα μικρά νησιωτικά αναπτυσσόμενα κράτη⁸⁰ και οι χώρες της Αφρικής αντιμετωπίζουν τις πιο δύσκολες προκλήσεις και χρειάζονται επείγοντως τη βοήθεια της διεθνούς κοινότητας προκειμένου να διασφαλισθεί με επιτυχία, η ζωή και διαβίωση των λαών τους και παράλληλα να επιτευχθούν οι αναπτυξιακοί στόχοι τους. Το σχέδιο δράσης του Μπαλί⁸¹ μιλάει για την ανάγκη ενισχυμένης δράσης για την προσαρμογή, η οποία, μεταξύ άλλων, συνεπάγεται τη διεθνή συνεργασία, για να υποστηρίξουν την επίσπευση της εφαρμογής των δράσεων προσαρμογής, ιδίως σε στήριξη των πλέον ευάλωτων, τη διαχείριση των κινδύνων, μείωση των κινδύνων και των στρατηγικών μείωσης των καταστροφών, οικονομική διαφοροποίηση για την οικοδόμηση της ανθεκτικότητας, ευρύτερες συνέργειες μεταξύ των πολυμερών οργανισμών, του δημόσιου και ιδιωτικού κλάδου και την κοινωνία των πολιτών, ως μέσο για την υποστήριξη της προσαρμογής με ένα

⁷⁹ Βλ. Julca. A., Paddison, O., The challenges of adapting to a warmer planet for urban growth and development, UN-DESA, Policy Brief No. 25, December 2009, pp 1-2.

⁸⁰ Βλ. UNFCCC, Vulnerability and Adaptation to Climate Change in Small Island Developing States, διαθέσιμο:

http://unfccc.int/files/adaptation/adverse_effects_and_response_measures_art_48/application/pdf/2002_sids_adaptation_bg.pdf, προσπελάστηκε στις 11/06/2010, pp 29-34.

⁸¹ Βλ. Bali Action Plan, 2007, διαθέσιμο στο: http://unfccc.int/files/meetings/cop_13/application/pdf/cop_bali_action.pdf, προσπελάστηκε στις 28/05/2010.

συνεκτικό και ολοκληρωμένο τρόπο. Μέσα από τις βασικές προκλήσεις προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή από μια αστική οπτική, αναδεικνύεται ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών και το UN-HABITAT.

3.2 Οι μεγάλες προκλήσεις για την αστική ανάπτυξη

Το μέλλον εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων στις αστικές περιοχές σε ολόκληρο τον κόσμο θα επηρεαστούν από την διαφορετικές επιπτώσεις της έντονης αστικοποίησης και της κλιματικής αλλαγής. Οι επιπτώσεις θα διαφέρουν ανάλογα με τη μορφή των οικισμών, τη γεωγραφική θέση και τη φύση της τοπικής οικονομίας. Η συνολική τρωτότητα των ανθρωπίνων οικισμών θα αυξηθεί, καθώς επιβεβαιώνεται από διάφορα σενάρια που πρωταγωνιστούν ότι η περαιτέρω θέρμανση του πλανήτη κατά τις επόμενες δεκαετίες είναι αναπόφευκτη. Περισσότερο από το ήμισυ του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σήμερα ανάμεσα σε 60 χιλιόμετρα σε απόσταση από τη θάλασσα, ενώ τα τρία τέταρτα όλων των μεγάλων πόλεων βρίσκονται στην παράκτια ζώνη. Ο μεγαλύτερος αριθμός του αστικού πληθυσμού της γης κατοικεί σε ευπαθείς περιοχές οι οποίες δεν έχουν τα εφόδια που απαιτούνται για την προσαρμογή, με ένα εκατομμύριο να ζουν σε παραγκουπόλεις και με μεγάλες πιθανότητες να γίνουν περιβαλλοντικοί πρόσφυγες. Εκτιμάται ότι εκτός από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας, 3 με 4 στις 10 μη μόνιμες κατοικίες στις πόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών βρίσκονται σε περιοχές επιρρεπείς σε πλημμύρες, κατολισθήσεις και άλλες φυσικές καταστροφές, φαινόμενα που επιδεινώνονται περαιτέρω από την κλιματική αλλαγή.

Δεδομένου ότι οι επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος υπονομεύουν τις προσπάθειες των χωρών για την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, απαιτείται προσαρμογή. Αυτό είναι καίριας σημασίας, ιδίως επειδή το κλίμα ήδη αλλάζει και οι περισσότερες χώρες δε διαθέτουν την προσαρμοστική ικανότητα να ανταποκριθούν ή να είναι προετοιμασμένοι για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στις πόλεις, τους οικισμούς και τη βιωσιμότητα. Η προσαρμοστική ικανότητα και η ικανότητα των συστημάτων για ενεργό και επαρκή ανταπόκριση, επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τον πλούτο, τη διαθεσιμότητα της τεχνολογίας, τις κατάλληλες ικανότητες λήψης αποφάσεων, το ανθρώπινο κεφάλαιο, το κοινωνικό κεφάλαιο, την εξάπλωση κινδύνου (π.χ. ασφάλιση), την ικανότητα

διαχείρισης πληροφοριών, καθώς και την παρατηρούμενη πίεση. Η κλιματική αλλαγή φέρνει νέες προκλήσεις, οι οποίες επηρεάζουν το φυσικό και δομημένο περιβάλλον και επιδεινώνουν τα υφιστάμενα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Είναι σαφές ότι αυτές οι αλλαγές θα επηρεάσουν τις διάφορες πτυχές του χωροταξικού σχεδιασμού και του δομημένου περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένης της εξωτερικής δομής των κτιρίων, της δομικής ακεραιότητας, των εσωτερικών συνθηκών, των υποδομών παροχής υπηρεσιών, των ανοιχτών χώρων, της ανθρώπινης άνεσης και του τρόπου που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τους εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους. Σε συνδυασμό με τις προκλήσεις της γρήγορης αστικοποίησης, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής θα εμποδίσουν τις προσπάθειες των χωρών να επιτύχουν τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης.

Παρά την ύπαρξη εθνικών προγραμμάτων αποκέντρωσης και την ενσωμάτωση των αρχών της χρηστής διακυβέρνησης σε εθνικές πολιτικές και στρατηγικές, πολλές κυβερνήσεις δεν θεωρούν τις τοπικές κυβερνήσεις ως σημαντικούς εταίρους στη διάθρωση των σχεδίων δράσης. Εν τω μεταξύ, οι επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος, επηρεάζουν κυρίως σε τοπικό επίπεδο, με πολλά νοικοκυριά και μέσα διαβίωσης που επηρεάζονται. Ο θεσμικός σχεδιασμός και οι δομές μπορούν να ενισχύσουν ή να μειώσουν την έκθεση της κοινωνίας απέναντι στους κινδύνους του κλίματος, ωστόσο, μια σαφής ανισότητα εξακολουθεί να υπάρχει μεταξύ των αιτημάτων και των υφιστάμενων διοικητικών και οικονομικών δυνατοτήτων, στο πλαίσιο της αποκέντρωσης. Οι προοπτικές της αλλαγής του κλίματος δεν έχουν ενσωματωθεί πλήρως στο ευρύτερο πλαίσιο της βιώσιμης στέγασης και της αστικής ανάπτυξης και η τόσο αναγκαία ολιστική προσέγγιση στην συμμετοχική διακυβέρνηση, ο αστικός περιβαλλοντικός σχεδιασμός και η διαχείριση δεν είναι καλά διαρθρωμένα στα εθνικά σχέδια των περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών. Οι τοπικές αρχές, επομένως, χρειάζονται περαιτέρω στήριξη όσον αφορά την ανάπτυξη ικανοτήτων, τον καθορισμό εργαλείων και τεχνικών γνώσεων, ώστε να μπορούν να αναπτύξουν δράσεις προσαρμογής και στρατηγικές για τη μείωση της σοβαρότητας πολλών από τις επιπτώσεις⁸².

⁸² Βλ. UN-HABITAT, *Cities and Climate Change Adaptation*, UN-HABITAT Donors Meeting Seville, October, 2008, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/5883_19704_Cities%20and%20Climate%20Change%20Adaptation.pdf, προσπελάστηκε στις 8/09/2010, pp 1-4.

3.3 Το UN-HABITAT και η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή

Το UN-HABITAT στηρίζει τις εθνικές και τοπικές αρχές στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Το έργο του για την τοπική προσαρμογή στην αλλαγή του κλίματος βασίζεται σε 15 χρόνια εμπειρίας και οι δραστηριότητες ανταποκρίνονται στις παγκόσμιες τάσεις για αστικοποίηση και τη μείωση της φτώχειας. Έχει αναλάβει δράση σε 100 πόλεις παγκοσμίως, οι Βιώσιμες Πόλεις (SCP)⁸³ και η Τοπική Agenda 21 (LA21)⁸⁴ είναι δύο προγράμματα που έχουν προωθήσει την διαδραστική περιβαλλοντική διακυβέρνηση και τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων φορέων μέσω του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και διαχείρισης. Η προσέγγιση αυτή παρέχει ένα ισχυρό εισαγωγικό σημείο για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε τοπικό επίπεδο. Οι διαβουλεύσεις πόλεων έχουν χρησιμοποιηθεί ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο με το οποίο κινητοποιούνται πρόσθετοι ενδιαφερόμενοι φορείς προκειμένου να καταλήξουν σε συμφωνία σε βασικά θέματα, ενώ διευκρινίζοντας τις θεσμικές ρυθμίσεις για την παρακολούθηση των δράσεων, και κινητοποιεί πολιτική αλλά και εταιρική υποστήριξη και δεσμεύσεις. Μέσα από τη μακροχρόνια συνεργασία το πρόγραμμα Βιώσιμες Πόλεις, το UN-HABITAT και το UNEP, δεσμεύονται να παρέχουν μια καλύτερη και ευρύτερη κατηγορία υπηρεσιών για τις τοπικές και εθνικές κυβερνήσεις στον τομέα του αστικού περιβάλλοντος μέσα από μια στρατηγική εταιρική σχέση-πλαίσιο (2008-2013). Το UNEP και το UN-HABITAT προωθούν έναν κατάλογο υπηρεσιών σε συμφωνημένους τομείς εστίασης και δράσεων, συμπεριλαμβανομένης της αλλαγής του κλίματος, της ποιότητας του αέρα και των μεταφορών. Δύο δείκτες απόδοσης⁸⁵ του μεσοπρόθεσμου στρατηγικού και θεσμικού σχεδίου⁸⁶ (MTSIP, 2008-2013) συμβάλλουν άμεσα στην προσαρμογή των πόλεων στην κλιματική αλλαγή, ενώ αρκετές άλλες συμβάλλουν έμμεσα.

⁸³ Βλ. <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=540&cid=5027&activeid=5025> προσπελάστηκε στις 23/08/2010.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Focus Area 2: Promotion of participatory urban planning, management and governance. Relevant Performance Indicators: An agreed number of cities adopting disaster mitigation, and environmental planning and management policies. Focus area 4: Environmentally sound basic urban infrastructure and services. Relevant Performance Indicators: An agreed number of cities with strategies to minimize and deal with climate change effects.

⁸⁶ Βλ. MTSIP, Resolution 21/2: Medium-term strategic and institutional plan for 2008–2013 διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/5180_31175_Resolution%2021-2.pdf προσπελάστηκε στις 26/08/2010 και http://www.fukuoka.unhabitat.org/programmes/detail03_en.html προσπελάστηκε στις 26/08/2010

3.4 Το δίκτυο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης (SUD-Net)

Η δραστηριότητα του UN-HABITAT για την κλιματική αλλαγή και τις πόλεις εντάσσεται στο πλαίσιο του Δικτύου Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (SUD-Net), το οποίο συνεργάζεται με φορείς και δίκτυα που επικεντρώνονται στην προώθηση των διεπιστημονικών προσεγγίσεων για την αειφόρο αστική ανάπτυξη. Το SUD-Net έχει σχεδιαστεί για να υποστηρίζει στρατηγικές μείωσης της φτώχειας και τις ευρύτερες εθνικές αναπτυξιακές στρατηγικές. Επιπλέον συνεργάζεται με εξωτερικούς και εσωτερικούς συνεργάτες για τη δημιουργία της συνοχής και την προώθηση των διεπιστημονικών προσεγγίσεων για βιώσιμα αστικά σχέδια και συστήματα για τη βελτίωση των βασικών υπηρεσιών υποδομής. Σε εσωτερικό επίπεδο, το SUD-Net, θα διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο ως ένας θεσμικός μηχανισμός για την διενέργεια της μεσοπρόθεσμης στρατηγικής και του θεσμικού πλαισίου και ως μία από τις στοχευμένες εν εξελίξει δράσεις για την προώθηση της παγκόσμιας εκστρατείας για την βιώσιμη αστικοποίηση που θα οδηγήσει σε καλύτερες επιλογές για τις πόλεις. Θα παρέχει επίσης μια συντονισμένη παγκόσμια πύλη μέσω της οποίας αστικοί φορείς θα έχουν πρόσβαση σε ενημερωμένες πληροφορίες, θα αλληλεπιδρούν και από κοινού θα συμμετέχουν μέσω του SUD-Net, σε εταιρικές σχέσεις και δίκτυα.

3.5 Η πρωτοβουλία των πόλεων στην κλιματική αλλαγή (CCCI)

Αποτελεί το πρώτο συστατικό του SUD-Net. Η πρώτη του έκδοση έχει σχεδιαστεί για να προώθηση του πολιτικού διαλόγου, την ανάπτυξη εργαλείων και την εφαρμογή πιλοτικών δράσεων στις πόλεις του Sorsogon (Φιλιππίνες), των Εσμεράλδα (Ισημερινός), του Μαπούτο (Μοζαμβίκη) και της Καμπάλα (Ουγκάντα). Η τρέχουσα οικονομική στήριξη για την CCCI, είναι από την κυβέρνηση της Νορβηγίας και τον λογαριασμό Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Οι βασικοί στόχοι της πρωτοβουλίας αφορούν στην προώθηση της ενεργού συνεργασίας της κλιματικής αλλαγής από τις τοπικές κυβερνήσεις και τις ενώσεις τους σε παγκόσμια, περιφερειακά και εθνικά δίκτυα. Μια πρόσθετη προοπτική είναι η ενίσχυση του πολιτικού διαλόγου, έτσι ώστε η αλλαγή του κλίματος να εδραιωθεί ως μείζον θέμα στην ημερήσια διάταξη. Τελευταίος στόχος είναι να ενθαρρυνθεί η εφαρμογή της ευαισθητοποίησης, της

εκπαίδευσης, και των στρατηγικών ανάπτυξης ικανοτήτων υποστηρίζοντας την εφαρμογή των στρατηγικών για την αλλαγή του κλίματος.

Η CCCI στοχεύει στην παροχή συμβουλών και στήριξης στις πόλεις και κωμοπόλεις που είναι επιρρεπείς στις διάφορες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, με την προσφορά καινοτόμων προσεγγίσεων και λύσεων για τον εθνικό και τοπικό αναπτυξιακό σχεδιασμό. Τα αποτελέσματα που αναμένονται από την συγκεκριμένη πρωτοβουλία περιλαμβάνουν, τη ρύθμιση και στήριξη των δικτύων των εθνικών και τοπικών κυβερνητικών ενώσεων, των ΜΚΟ, των πανεπιστημίων, του ιδιωτικού τομέα, καθώς και οργανώσεων των Ηνωμένων Εθνών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Επίσης περιλαμβάνουν τον εντοπισμό και την εφαρμογή εθνικών στρατηγικών προσαρμογής και μετριασμού, την ενίσχυση των ικανοτήτων των τοπικών αρχών για την ενσωμάτωση της κλιματικής αλλαγής στον τοπικό σχεδιασμό και τέλος την εμφάνιση υποθέσεων καλών πρακτικών.

Το UN-HABITAT εργάζεται για να προωθήσει την ανάπτυξη της βάσης των χορηγών για να διευρυνθεί το φάσμα των εισαγωγικών σημείων του SUD-Net για την αντιμετώπιση των τομέων προτεραιότητας των πόλεων. Υπάρχουν εν εξελίξει συζητήσεις με ενδιαφερόμενους χορηγούς του SUD-Net και της CCCI, όπως με την Αυστρία, τη Δανία, τη Φινλανδία, τη Γερμανία, την Ισπανία και τη Σουηδία.

3.6 Η κλιματική αλλαγή και η επίδρασή της στην ανάπτυξη και τη μεγέθυνση του αστικού περιβάλλοντος

Οι προκλήσεις που προκύπτουν από την ταχεία αστική ανάπτυξη, μεγεθύνονται από τους κινδύνους της κλιματικής αλλαγής. Η κλιματική αλλαγή αποτελεί σημαντική απειλή για τα αστικά περιβάλλοντα. Το πιο προφανές είναι ότι αυξάνεται η άνοδος της στάθμης της θάλασσας στις παράκτιες ζώνες, καθώς λιώνουν οι πάγοι στην Αρκτική και την Ανταρκτική και η θερμική διαστολή των ωκεανών απειλεί το 13 τοις εκατό του αστικού πληθυσμού του πλανήτη που ζουν σε περιοχές χαμηλού υψώματος των παράκτιων ζωνών⁸⁷. Πράγματι, οι ζώνες αυτές θα περιλαμβάνουν 21 από τις 33 πόλεις που αναμένεται να έχουν πληθυσμό 8 εκατομμυρίων ή περισσότερο μέχρι το 2015, ανάμεσα των οποίων θα είναι πόλεις όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο, το Τόκιο, η Ντάκα, η Σαγκάη, η Βομβάη και το Ρίο

⁸⁷ Op. cit 76, p. 1.

ντε Τζανέιρο. Ταυτόχρονα, όμως, η κλιματική αλλαγή θα συμβάλει και σε μεγαλύτερη λειψυδρία. Η μεγαλύτερη συχνότητα των πλημμυρών λόγω της πιο έντονης βροχόπτωσης και της ανόδου της στάθμης της θάλασσας στις παράκτιες ζώνες θα μολύνουν τα υπάρχοντα αποθέματα νερού. Επιπλέον, το λιώσιμο των ορεινών παγετώνων θα μειώσει τους υδάτινους πόρους σε υψηλού αλλά και χαμηλού υψομέτρου περιοχές, συγκεκριμένα η απώλεια σε όγκο της επιφάνειας του παγετώνα του Περού είναι ήδη ισοδύναμη με περίπου δέκα χρόνια παροχής νερού για την Λίμα, και μείωσε κατά 12 τοις εκατό τη ροή των υδάτων στην παράκτια περιοχή της χώρας, όπου κατοικεί το 60 τοις εκατό του πληθυσμού του Περού⁸⁸.

Στο πιο άμεσο μέλλον, η αλλαγή του κλίματος περικλείει όλες τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι αστικοποιημένες κοινωνίες. Οι προκλήσεις αυτές περιλαμβάνουν τα προβλήματα υγείας που συνδέονται με την ατμοσφαιρική ρύπανση και την υψηλή πυκνότητα του πληθυσμού, τα προβλήματα μεταφοράς που συνδέονται με την ανεπαρκή υποδομή και την ανεπαρκή παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Μαζί με την εμφάνιση νέων απειλών και την όξυνση των υφισταμένων, η αλλαγή του κλίματος αναμένεται να πολλαπλασιάσει τις προκλήσεις που οι ευάλωτες κοινότητες αντιμετωπίζουν από τη σύνθεση αλληλένδετων απειλών. Οι αλληλένδετες απειλές είναι πιθανόν να ενταθούν με τη μεγαλύτερη αστικοποίηση. Για παράδειγμα, οι αστικοί οικισμοί με έλλειψη σχεδιασμού, συγκεκριμένα οι παραγκουπόλεις, συχνά υλοποιούνται σε περιοχές υψηλού κινδύνου όπως οι όχθες των ποταμών και οι πλαγιές των λόφων. Ενώ οι κάτοικοι σε αυτές τις φτωχογειτονιές μπορεί να αντιμετωπίζουν περιστασιακές κρίσεις, πιο συχνές και πιο έντονες πλημμύρες λόγω της κλιματικής αλλαγής θα τους ωθήσει ακόμη περισσότερο στη φτώχεια και την εξαθλίωση. Επιπλέον, η κλιματική αλλαγή θα αυξήσει τον ρυθμό της αστικοποίησης σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, συγκεκριμένα καθώς ο αγροτικός τομέας επηρεάζεται αρνητικά από τις ακανόνιστες καιρικές συνθήκες, είναι λογικό η μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές να αυξηθεί. Οι εισροές αυτές, με τη σειρά τους, θα προκαλέσουν αύξηση της πίεσης επί των υπηρεσιών που παρέχονται στις αστικές περιοχές (υδάτινοι πόροι, υποδομές και αστικά οικοσυστήματα), επιδεινώνοντας έτσι την τρωτότητα των αστικών οικισμών στις άμεσες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Η ευπάθεια των αστικών κοινωνιών επιδεινώνεται περαιτέρω επειδή συχνά χαρακτηρίζονται από υψηλότερα επίπεδα

⁸⁸ Ibid

ανισότητας και τα άτυπα καθεστώτα υποστήριξης είναι συχνά πιο αδύναμα από ό, τι στις αγροτικές περιοχές. Το γεγονός αυτό καθιστά τις αστικές κοινωνίες πιο ευάλωτες στις κρίσεις. Εξάλλου, αν και η πολυμορφία των μέσων διαβίωσης είναι μεγαλύτερη στις αστικές περιοχές και αν και ο αστικός πληθυσμός συνήθως δεν εξαρτάται άμεσα από τους φυσικούς πόρους, τα εισοδήματα συχνά εξαρτώνται από αγροτικούς πληθυσμούς και μικρές πόλεις, είτε για την παροχή βασικών αγαθών ή για την αγορά επεξεργασμένων προϊόντων και υπηρεσιών. Η αλλαγή του κλίματος και το αστικό περιβάλλον είναι συνεπώς άρρηκτα συνδεδεμένα. Αν και ορισμένες περιοχές μπορεί να εμφανίσουν οφέλη από την κλιματική αύξηση της θερμοκρασίας από την άποψη της μείωσης των ποσοστών θνησιμότητας και την αύξηση της απόδοσης των καλλιεργειών, για όσο διάστημα όμως η αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη δεν υπερβεί τους 2 ° C, ο πολλαπλασιασμός των απειλών που επήλθε λόγω της αύξησης της θερμοκρασίας, θα μπορούσε γρήγορα να αυξήσει τα τρωτά σημεία και έτσι να πρέπει να επαναπροσδιοριστούν τα αναπτυξιακά επιτεύγματα με μεγαλύτερη σοβαρότητα⁸⁹. Με αυτή την έννοια, η υπερθέρμανση του πλανήτη θα επηρεάσει κατά κύριο λόγο τους υδάτινους πόρους, τη γεωργία και την ασφάλεια τροφίμων, τη διαχείριση των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας και την ανθρώπινη υγεία. Οι επιπτώσεις αυτές θα επιδράσουν σημαντικά στο εμπόριο γεωργικών προϊόντων, την οικονομική ανάπτυξη και την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της Χιλιετίας. Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες βιώνουν ήδη ένα σημαντικό έλλειμμα στην παραγωγή των τροφίμων: καθώς η υγρασία του εδάφους μειώνεται και όσο ο κίνδυνος της έλλειψης νερού και η ξηρασία αυξάνονται, η κατάσταση θα επιδεινώνεται λόγω της μείωσης στην απόδοση των καλλιεργειών. Οι χώρες και οι κοινότητες με φτωχή υγειονομική περίθαλψη, έλλειψη υποδομών, ασθενώς διαφοροποιημένες οικονομίες, χωρίς κατάλληλους φορείς και με αδύναμες δομές διακυβέρνησης μπορεί να είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένες όχι μόνο σε δυνητικά καταστροφικά φαινόμενα μεγάλης κλίμακας που προκύπτουν από την αλλαγή του κλίματος, αλλά και σε μια πιο μόνιμη κατάσταση οικονομικής ανασφάλειας. Αυτές οι τάσεις αυξάνουν τον κίνδυνο ανασφάλειας του εισοδήματος και των τροφίμων και περαιτέρω οδηγούν σε ανεπάρκεια σε επίπεδο φροντίδας υγείας, αποχέτευσης, στέγασης και κοινωνικών υποδομών. Περίπου 600 εκατομμύρια άνθρωποι, οι οποίοι είναι εν δυνάμει θύματα υποσιτισμού μέχρι το 2080, ως αποτέλεσμα της αλλαγής του κλίματος, θα ζουν στις

⁸⁹ Ibid

πιο ευπαθείς περιοχές. Ενώ το μέγεθος της ζημίας συχνά υπερβαίνει το ύψος των πόρων που διατίθενται για προστασία, ο περιορισμός των ικανοτήτων τους να κινητοποιήσουν επαρκείς πόρους, παραμένουν δεσμευτικές για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, εμποδίζοντάς τους να επενδύσουν σε πιο μακροπρόθεσμες και αποτελεσματικές δράσεις.

Χρειάζεται μακροπρόθεσμη επένδυση που να προσδιορίζει τους παράγοντες της τρωτότητας που συνδέεται με την ταχεία αστικοποίηση. Η επείγουσα αυτή αναγκαιότητα είναι τόσο μεγάλη αν θεωρήσει κανείς ότι το 30-50 τοις εκατό του συνόλου του πληθυσμού των πόλεων στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες χώρες, ζει σε οικισμούς που έχουν αναπτυχθεί σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές, εύαλωτες σε πλημμύρες ή άλλες δυσμενείς κλιματικές συνθήκες, και όπου η ποιότητα της στέγασης είναι χαμηλή και οι βασικές υπηρεσίες είναι ανεπαρκείς. Η κλιματική αλλαγή αναμένεται να αυξήσει την τρωτότητα σε πολλές πόλεις σε όλο τον κόσμο, καθώς αναμένεται να αυξήσει τη συχνότητα και την ένταση των υδρομετεωρολογικών καταστροφών, όπως θύελλες, ξηρασίες και πλημμύρες.

Οι εθνικές και τοπικές πολιτικές για τον προσδιορισμό και την επιρροή της ανάπτυξης στις περιοχές αυτές, είναι ιδιαίτερα ουσιώδεις, όσο είναι και η κατανομή των εναλλακτικών περιοχών για την αστική ανάπτυξη για να προβλεφθεί και να διαμορφωθεί το όραμα για την πόλη και να διαχειριστεί η γη βιώσιμα, για μια προσιτή στέγαση. Επιπλέον, τέτοιες βιώσιμες αστικές πολιτικές θα απαιτούν *inter alia*, επαρκείς δομές αστικής διακυβέρνησης σε διάφορα επίπεδα καθώς και σαφή οράματα για την ανάπτυξη και τον σχεδιασμό της πόλης που θα αναλάβουν stakeholders και παράλληλα θα υποστηρίζεται από επαρκείς δημόσιες επενδύσεις για την πρόληψη κατά της δημιουργίας ανεπίσημων οικισμών σε ευπαθείς περιοχές⁹⁰. Πολιτική δράση για την πρόληψη των καταστροφών με την ενίσχυση της ανθεκτικότητας όσων βρίσκονται σε κίνδυνο. Μια τέτοια δράση θα πρέπει να ενταχθεί σε μια βιώσιμα προσανατολισμένη προς την ανάπτυξη προσέγγιση μέσα από την οποία η προσαρμογή στην αλλαγή του κλίματος θα βασίζεται σε ετοιμότητα, η μακροπρόθεσμη οπτική και οι δραστηριότητες ευαισθητοποίησης, σε αντίθεση με την εστίαση σε μέτρα έκτακτης ανάγκης για ανακούφιση που συχνά κυριαρχεί στην υφιστάμενη χάραξη πολιτικής. Μια έμφαση σε επενδύσεις υποδομών που θα προστατεύονται από το κλίμα, σχεδιασμός των χρήσεων γης και κανονιστικά

⁹⁰ Op. Cit.

μέτρα, με ιδιαίτερη έμφαση στις ευάλωτες κατοικίες και τις περιοχές μεγάλου κινδύνου. Για παράδειγμα, σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες τα αποχετευτικά συστήματα πρέπει να στηρίζονται στη μείωση του κινδύνου που προκύπτει από πιο έντονη βροχόπτωση.

Για να είναι αποτελεσματικές τέτοιου είδους πολιτικές, απαιτείται η συμμετοχή όλων των φορέων για την αντιμετώπιση. Ένα παράδειγμα είναι η πόλη Manizales στην Κολομβία, όπου οι τοπικές αρχές, τα πανεπιστήμια, οι ΜΚΟ και κάποιες κοινότητες έχουν συνεργαστεί από τη δεκαετία του 1990 για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών και για την προστασία και ανάπλαση των εύθραυστων οικολογικά περιοχών. Πιο συγκεκριμένα, τα νοικοκυριά έχουν απομακρύνθηκε από τις περιοχές που κινδυνεύουν από πλημμύρες και κατολισθήσεις και έχουν μεταστεγαστεί σε κοντινή απόσταση, ενώ οι περισσότερες από τις πρώην κατοικίες μετατράπηκαν σε οικολογικά πάρκα με συνιστώσες ισχυρής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, κατά το πρότυπο της παραπάνω προτεινόμενης προσέγγισης.

ΜΕΡΟΣ II

Η περιβαλλοντική αστική αναβάθμιση στις πόλεις του αναπτυσσόμενου Νότου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4° : Περίπτωση Μελέτης- Τα αποτελέσματα της αναμόρφωσης ανεπίσημων οικισμών στη Μουμπάι της Ινδίας

4.1 Εισαγωγικές σημειώσεις

Σχεδόν 70 εκατομμύρια κάτοικοι προστίθενται κάθε χρόνο σε πόλεις παγκοσμίως, αυτό ισοδυναμεί με τη δημιουργία από το μηδέν, 7 νέων μεγαλουπόλεων. Και ενώ το μεγαλύτερο μέρος αυτής της αστικής ανάπτυξης συμβαίνει σε αναπτυσσόμενες χώρες, σχεδόν ο μισός από το νέο πληθυσμό απορροφάται από τον άτυπο στεγαστικό τομέα. Από το 2030-2040, σύμφωνα με εκτιμήσεις θα υπάρχουν 2 δισεκατομμύρια κάτοικοι παραγκουπόλεων και οι παραγκουπόλεις θα στεγάζουν σχεδόν το ένα τρίτο του συνολικού αστικού πληθυσμού . Η αντιμετώπιση των παραγκουπόλεων ως μία απειλή για τη “σχεδιασμένη πόλη” σε συνδυασμό με τον έντονο συσχετισμό τους με τη φτώχεια έχει κάνει τη βελτίωση των παραγκουπόλεων προτεραιότητα για πολλές τοπικές κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς. Οι οικιστικές πολιτικές και οι πολιτικές για τις παραγκουπόλεις έχουν πολλαπλασιαστεί, δημιουργώντας νέα ρεύματα σκέψης και πρωτότυπες λύσεις που περιλαμβάνουν πολύ περισσότερα από απλά ένα σπίτι. Επιπλέον, πρόσφατες μελέτες αποκαλύπτουν ότι οι πολιτικές για την εξάλειψη των παραγκουπόλεων, αλλάζοντας το περιβάλλον διαβίωσης, ίσως οδηγήσουν σε θετικές αλλαγές αλλά και σε ορισμένες ανεπιθύμητες συνέπειες. Ανάμεσα στα δεδομένα πλεονεκτήματα των πολιτικών για τις παραγκουπόλεις συγκαταλέγονται η μείωση της φτώχειας, η μεγαλύτερη ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, η καλύτερη πρόσβαση στην πίστωση και η δημιουργία μεγαλύτερου εισοδήματος.

Εστιάζοντας σε ένα από τα πιθανά αρνητικά αποτελέσματα των στρατηγικών για την αναμόρφωση των παραγκουπόλεων, εμφανίζεται το σενάριο, η πολιτική να επιφέρει οικιστική κινητικότητα. Το γεγονός ότι πολλοί από τους ενοίκους των παραγκουπόλεων μετακομίζουν μετά την εφαρμογή των πολιτικών αυτών έχει σταθερά μονοπωλήσει το ενδιαφέρον εκείνων που λαμβάνουν τα μέτρα αλλά και των ερευνητών. Από τη μία, πολιτικές όπως των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ή η αναβάθμιση των παραγκουπόλεων μπορεί να συντελέσουν στην αύξηση της κινητικότητας των νοικοκυριών, τα οποία πλέον μπορούν να πουλήσουν ή να ενοικιάσουν την κατοικία τους στην επίσημη αγορά. Από την άλλη πλευρά, οι

πολιτικές που εφαρμόζονται για τις παραγκουπόλεις μπορεί να δημιουργήσουν βεβιασμένη κινητικότητα καθώς μερικοί κάτοικοι των παραγκουπόλεων ίσως αδυνατούν να ανταποκριθούν σε επιπρόσθετες οικονομικές υποχρεώσεις⁹¹ ή έχουν προτιμήσεις που δε συμβαδίζουν με τις νέες συνθήκες διαβίωσης για παράδειγμα οικονομικές δραστηριότητες ή το μέγεθος του σπιτιού. Αναγκαστικά οι ένοικοι πουλούν ή νοικιάζουν την κατοικία για να μετακομίσουν πίσω στις παραγκουπόλεις. Το Σχέδιο Αποκατάστασης των Παραγκουπόλεων⁹² (SRS), η βασική πολιτική για τις παραγκουπόλεις της Μουμπάι εξυπηρετεί την απεικόνιση της ανάλυσης της οικιστικής κινητικότητας. Η Μουμπάι είναι η οικονομική πρωτεύουσα της Ινδίας, ωστόσο ο μισός πληθυσμός της ζει σε παραγκουπόλεις. Έτσι εισήγαγε μία καινοτόμα πολιτική για τις παραγκουπόλεις βασισμένη σε μια προσέγγιση της αγοράς.

Η ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας είναι σημαντική για πολλούς λόγους. Πρώτον, επειδή χωρίς αυτή τα αποτελέσματα των μετρήσεων για τον αντίκτυπο της πολιτικής αυτής είναι γενικά αναξιόπιστα. Αν κάποιος άνθρωπος έχει μετακομίσει και άλλοι έχουν πάρει τη θέση τους, η μέτρηση για τα αποτελέσματα της πολιτικής θα είναι αναξιόπιστη καθώς το δείγμα της θα αποτελείται από πραγματικούς δικαιούχους και νεοφερμένους. Δεύτερον, επειδή μελετώντας την οικιστική κινητικότητα είναι πιθανό να εξάγουμε συμπεράσματα για το τι είναι αποτελεσματικό και τι όχι. Αν οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων ακόμη αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα χρήματα και να συντηρήσουν τους εαυτούς τους στις νέες συνθήκες ζωής, η παρατυπία ίσως να συσχετιστεί και με ένα πρόβλημα προσέγγισης (εισαγωγή στην τυπικότητα) ως ένα ζήτημα συντήρησης (διατηρώντας την τυπικότητα). Καταλήγοντας, η ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας είναι αναγκαία για να εκτιμήσουμε με ακρίβεια τα αποτελέσματα της πολιτικής από την άποψη της συντονισμένης απορρόφησης των παραγκουπόλεων και της ολοκλήρωσης της πολιτικής. Αν η κινητικότητα συνδέεται με υψηλά ποσοστά ανακύκλωσης της φτώχειας η πολιτική αυτή απλώς μετατοπίζει τις παραγκουπόλεις.

Η βασική ερώτηση είναι γιατί μερικά νοικοκυριά μετακινούνται από τα ανακαινισμένα κτίρια ενώ άλλα καταφέρνουν να μείνουν καθώς και ποιά είναι τα συνολικά αποτελέσματα αυτής της πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη την οικιστική κινητικότητα, όσον αφορά τη συντονισμένη απορρόφηση των παραγκουπόλεων. Η

⁹¹ Όπως φόροι, συντήρηση, νόμιμη ηλεκτροδότηση.

⁹² SRS, Slum Rehabilitation Society, διαθέσιμο στο: http://www.srsindia.org/SRS_AnnualReport2007-08.pdf προσελάστηκε στις 11/8/2010.

ανάλυση στο συγκεκριμένο κεφάλαιο βασίζεται σε μία έρευνα σε 510 νοικοκυριά σε 9 τοποθεσίες παραγκουπόλεων. Η υπόλοιπη μελέτη οργανώνεται με τον εξής τρόπο. Το δεύτερο μέρος εξετάζει θεωρίες για την οικιστική κινητικότητα προσαρμοσμένες σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος και εγκατεστημένες παραγκουπόλεις. Το τρίτο μέρος δίνει μια περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του Σχεδίου Αποκατάστασης των Παραγκουπόλεων, ένα σύντομο σχεδιάγραμμα της μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται στην έρευνα και δείχνει ορισμένα στοιχεία οικιστικής κινητικότητας μετά την αναμόρφωση. Το τέταρτο μέρος αναλύει τους καθοριστικούς παράγοντες της οικιστικής κινητικότητας και ελέγχει το φαινόμενο της ανακύκλωσης της φτώχειας βασιζόμενο στα αποτελέσματα της έρευνας σε νοικοκυριά. Τέλος, στο πέμπτο μέρος παρουσιάζονται συνοπτικά τα συμπεράσματα.

4.2 Οικιστική κινητικότητα

4.2.1 Η κινητικότητα νοικοκυριών χαμηλού εισοδήματος

Η οικιστική κινητικότητα είναι ένα κοινό θέμα σε οικονομικές εφημερίδες αλλά τα περισσότερα από όσα γράφονται αφορούν την οικιστική κινητικότητα σε αναπτυσσόμενες χώρες και επικεντρώνονται μόνο στον επίσημο στεγαστικό τομέα. Υπάρχει ωστόσο μια σειρά από άρθρα στη δεκαετία του 80' στα οποία μελετήθηκε η κινητικότητα των φτωχών νοικοκυριών⁹³. Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες θέλησαν να ελέγξουν μια σειρά υποθέσεων που τέθηκαν νωρίτερα από τον Turner⁹⁴, οι οποίες υπαινίσσονταν ένα κοινό σχήμα οικιστικής κινητικότητας πίσω από την αστικοποίηση των φτωχών μεταναστών. Σύμφωνα με τον Turner, η επιλογή των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα ήταν ένας συνδυασμός τριών μεταβλητών: (1) κατοχή ή επιλογή ανάμεσα στην ενοικίαση και την ιδιοκτησία, (2) τοποθεσία ή εγγύτητα σε εργασιακές ευκαιρίες και (3) καταφύγιο ή ιδιαίτερη προτίμηση σε μια στέγη μοντέρνων προδιαγραφών⁹⁵. Οι παρατηρήσεις του δείχνουν πως οι φτωχοί

⁹³Βλ. Edwards, M., *Residential mobility in a changing housing market: the case of Bucaramanga, Colombia*, Urban Studies, Vol. 20, Issue 2, 1983 και Gilbert, A., G., and Ward, P., M., *Residential movement among the poor: the constraints on housing choice in Latin American cities*. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 7, Issue 2, 1982.

⁹⁴ Turner, J., C., *Housing priorities, settlement patterns, and urban development in modernizing countries*, *Journal of the American Planning Association*, 1968.

⁹⁵ Βλ. Ibid, p.p 354-363.

μετανάστες (*bridgeheaders*) αρχικά είχαν χαμηλή προτίμηση στην ιδιοκτησία και επέλεξαν κατάλυμα με χαμηλό ενοίκιο αλλά βαθμιαία ενσωματώθηκαν στην πόλη και παγιώθηκαν (*consolidators*). Η απλότητα του μοντέλου Turner με τα δύο επίπεδα αργότερα αμφισβητήθηκε από μια σειρά εμπειρικών μελετών που συντέλεσαν στην άποψη ότι για να κατανοήσουμε πλήρως την κινητικότητα των νοικοκυριών χαμηλού εισοδήματος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη και τις προτιμήσεις και τις ανάγκες τους⁹⁶. Τα φτωχά νοικοκυριά μπορεί να προτιμούν την ιδιοκτησία αλλά συνεχίζουν να αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα χρήματα για να αγοράσουν ένα σπίτι. Οι μελέτες αυτές επίσης υπέδειξαν ότι το περιβάλλον διαβίωσης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην απόφαση για μετακόμιση. Κατά τον Edwards *“η οικιστική κινητικότητα στις φτωχές οικογένειες είναι τόσο μια αντίδραση στις αλλαγές που συμβαίνουν στην στεγαστική αγορά όσο μία απάντηση στις εναλλαγές στη ζήτηση για κατοικία”*⁹⁷.

Αφήνοντας κατά μέρος τις επιδράσεις του περιβάλλοντος διαβίωσης στην οικιστική κινητικότητα, η ανάλυση των καθοριστικών παραγόντων για τη μετακίνηση μπορεί επίσης να γίνει με τη χρήση της θεωρίας για την επιλογή στέγης. Όπως εξηγεί ο McFadden, η χρησιμότητα της κατοικίας όταν επιλέγει κανείς μία έτοιμη λύση στέγασης βασίζεται όχι μόνο στα γνωρίσματα της στέγασης αλλά και στα χαρακτηριστικά του σπιτιού⁹⁸. Υπό αυτή τη σκοπιά, η οικιστική κινητικότητα δε μπορεί να περιγραφεί από ένα γενικό ρεύμα μεταναστών χαμηλού εισοδήματος οι οποίοι είναι πανομοιότυποι σε προτιμήσεις και ανάγκες αλλά ως μία προσωπική απάντηση των νοικοκυριών στις αλλαγές στις προτιμήσεις τους (χρησιμότητα) και στο εισόδημα (ή περιορισμό κεφαλαίου). Η κινητικότητα των νοικοκυριών μπορεί να σχετίζεται με αλλαγές στον αριθμό των μελών της οικογένειας ή στη δομή της, ή να είναι το προϊόν νέων οικονομικών συνθηκών. Η κινητικότητα μπορεί να αποφευχθεί σε ορισμένες περιπτώσεις με την προσαρμογή των χαρακτηριστικών της στέγασης στις προτιμήσεις, όπως συνέβη σε πολλές πόλεις της Λατινικής Αμερικής στις οποίες τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα χτίζουν επιπλέον ορόφους. Ωστόσο, η προσαρμογή των γνωρισμάτων εμποδίζεται στις περισσότερες περιπτώσεις από το χώρο, την κατασκευή του κτίσματος ή τις τοπικές κοινότητες. Για παράδειγμα, η

⁹⁶ Βλ. Gilbert, A., G., and Ward, P., M., Residential movement among the poor: the constraints on housing choice in Latin American cities. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 7, Issue 2, 1982, pp 129-149.

⁹⁷ Βλ. Edwards, M., Residential mobility in a changing housing market: the case of Bucaramanga, Colombia, *Urban Studies*, Vol. 20, Issue 2, 1983, p 131.

⁹⁸ Βλ. McFadden, D., et al. Modeling the choice of residential location, *Spatial interaction theory and planning models*, Vol. 25, 1978, pp 75-96.

βελτίωση της σύνδεσης του σπιτιού με την υδροδότηση απαιτεί υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής συνεργασίας ή πολιτικές πρωτοβουλίες, και μπορεί σπανίως να είναι προϊόν μίας προσωπικής απόφασης του σπιτιού.

Η οικιστική κινητικότητα σε ανεπίσημους συνοικισμούς, εκτός από τις περιπτώσεις αναγκαστικής έξωσης, είναι γενικά περιορισμένη λόγω των ανολοκλήρων συστημάτων κατοχής. Καθώς οι ένοικοι των παραγκουπόλεων δεν έχουν παραδοσιακά δικαιώματα πάνω στα σπίτια τους, η πώληση ή η ενοικίαση είναι ριψοκίνδυνη και μπορεί μόνο να επιτευχθεί μέσω κοινών συμφωνιών⁹⁹. Ο Lall et al παρέχει στοιχεία από παραγκουπόλεις στη Μποπάι, που δείχνουν ότι ακόμα και όταν οι ένοικοι των παραγκουπόλεων έχουν εξασφαλίσει μια ασφάλεια ιδιοκτησίας δείχνουν να παραμένουν ανίκανοι να κεφαλαιοποιήσουν την αξία της κατοικίας τους και να μεταβούν στην επίσημη κατοικία¹⁰⁰. Ο Gilbert, βρήκε ότι η οικιστική κινητικότητα των ιδιοκτητών σε παγιωμένους συνοικισμούς χαμηλού εισοδήματος στην πόλη της Μπογκοτά (Κολομβία) είναι επίσης υπερβολικά περιορισμένη¹⁰¹. Επιπροσθέτως, πρόσφατες εμπειρικές μελέτες υπογραμμίζουν ότι όταν υπάρχουν αγορές στέγασης σε παραγκουπόλεις φαίνεται να υπάρχει πολύ περιορισμένη κάθετη ενσωμάτωση στις παραδοσιακές αγορές στέγασης (κινητικότητα από παραγκουπόλεις σε επίσημη κατοικία και το αντίθετο)¹⁰². Αν και υπάρχει λίγη ποσοτικά πληροφόρηση για τις αλλαγές στην κινητικότητα που διαδέχτηκαν τις πολιτικές για τις παραγκουπόλεις φαίνεται να υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό ανέκδοτων στοιχείων. Τρεις μελέτες, στο Δελχί, το Κάιρο και το Κέιπ Τάουν, δείχνουν ότι περίπου 10-30τοις εκατό από τους αρχικούς κατόχους των παραγκουπόλεων μετακινήθηκαν μετά την πολιτική για τις παραγκουπόλεις. Και ενώ τα λίγα που έχουν γραφτεί για το θέμα δίνουν την εντύπωση ότι η οικιστική κινητικότητα μετά την εφαρμογή των πολιτικών για τις παραγκουπόλεις μπορεί να είναι αξιοσημείωτη, υπάρχουν λίγα στοιχεία που να υποστηρίζουν τη θεωρία της ανακύκλωσης της φτώχειας καθώς ο τύπος και η τοποθεσία των προορισμών όσων φεύγουν παραμένουν άγνωστα.

⁹⁹ Βλ. De Soto, H., *The other path: the invisible revolution in the Third World*, Bepress, 1990.

¹⁰⁰ Βλ. Lall, S., V., et al, Household savings and residential mobility in informal settlements in Bhopal, India, *Urban Studies*, Vol. 43, Issue 7, 2006.

¹⁰¹ Βλ. Gilbert, A., A home is for ever? Residential mobility and homeownership in self-help settlements, *Environment and Planning*, 1999.

¹⁰² Βλ. Gulyani, S., and Talukdar, D., Slum real estate the low quality high-price puzzle in nairobi's slum rental market and its implications for theory and practice, *World Development*, Vol. 10, 2008.

4.2.2 Το Σχέδιο Αναμόρφωσης των Παραγκουπόλεων

Οι παραγκουπόλεις αποτελούν μέρος της πόλης της Μουμπάι εδώ και καιρό. Εμφανίστηκαν στα μέσα του 19ου αιώνα και από τον καιρό της ανεξαρτησίας της Ινδίας η πόλη ήδη είχε το 5 τοις εκατό του πληθυσμού της στεγασμένο σε τέτοιου είδους καταλύματα. Από τότε, οι παραγκουπόλεις έχουν εξαπλωθεί σημαντικά και σε απόλυτη και σε σχετική βάση. Ο συνολικός πληθυσμός των παραγκουπόλεων ανήλθε από τα 2.8 εκατομμύρια το 1976 στα 6 εκατομμύρια το έτος 2000. Η τελευταία αναφορά, υπολόγισε ότι το 55 τοις εκατό του πληθυσμού της πόλης ζούσε σε πρόχειρα καταλύματα ενώ καταλάμβανε μόνο το 16 τοις εκατό της έκτασης της πόλης, μία ξεκάθαρη ένδειξη υπερπληθυσμού και χωρικών ανισοτήτων αυτής της μεγαλούπολης. Οι συνθήκες ζωής στις παραγκουπόλεις της Μουμπάι μεταβάλλονται αλλά οι περισσότερες εγκαταστάσεις είναι σχετικά παλιές και έχουν παγιωθεί σε ένα βαθμό. Όσον αφορά την επιφάνεια τα σπίτια των παραγκουπόλεων είναι αρκετά μικρά, με 42 τοις εκατό να έχουν 10 τετραγωνικά μέτρα, 38 τοις εκατό ανάμεσα στα 15-20 τ.μ και μόνο 9 τοις εκατό πάνω από 20 τ.μ. Τα περισσότερα σπίτια είναι φτιαγμένα από *ruccca* υλικά αλλά η προμήθεια βασικών υπηρεσιών ποικίλει αισθητά σε κάθε ζώνη.

Το τρέχον Σχέδιο για την Αποκατάσταση των Παραγκουπόλεων είναι προϊόν της χρόνιας τακτικής “μαθαίνοντας στην πράξη” και αποτέλεσμα της εξέλιξης των πολιτικών για τις παραγκουπόλεις στη Μουμπάι. Το 1976, έγινε η πρώτη απογραφή των παραγκουπόλεων και το 1983 μια ομάδα εργασίας δημιουργήθηκε ώστε να ασχοληθεί με θέματα οικιστικά και αστικής ανάπτυξης. Παρά την αναγνώριση των παραγκουπόλεων, η κυρίαρχη πολιτική κατά τη δεκαετία του 70 ήταν η αναγκαστική κατεδάφιση και το ξεκαθάρισμα των παραγκουπόλεων. Αυτή η πολιτική, δυστυχώς δεν έχει εξαλειφθεί από την πόλη. Από το 1985 μέχρι το 1991 εφαρμόστηκαν τρεις διαφορετικές πολιτικές για τις παραγκουπόλεις: το Πρόγραμμα Αναβάθμισης των Παραγκουπόλεων (1985-1991), το μεγάλο πρωθυπουργικό σχέδιο (1985-1991) και το σχήμα αναδημιουργίας των παραγκουπόλεων (1991-1995). Ωστόσο, καμία από αυτές τις πολιτικές δεν πέτυχε σημαντικά αποτελέσματα στην εξάλειψη των παραγκουπόλεων. Ως αποτέλεσμα, μια νέα πολιτική παρουσιάστηκε το 1995 με το όνομα Σχέδιο για την Αποκατάσταση των Παραγκουπόλεων (SRS) για να αντικαταστήσει το Σχέδιο Αναδημιουργίας των παραγκουπόλεων. Το SRS δημιούργησε έναν καλύτερο μηχανισμό για πολυμερή επιδότηση των σχεδίων για τις

παραγκουπόλεις χρησιμοποιώντας δύο είδη κινητήρων: Δικαιώματα Επιπλέον Ανάπτυξης και Δικαιώματα Μεταφοράς της Ανάπτυξης. Το Σχέδιο λειτουργεί με τον ακόλουθο τρόπο, πρώτον, ένας κατασκευαστής ή developer έρχεται σε επαφή με την κοινότητα των παραγκουπόλεων και συλλέγει υπογραφές συγκατάθεσης από το 70τοις εκατό τουλάχιστον των εκλέξιμων κατοίκων των παραγκουπόλεων. Δεύτερον, η εργασία πρέπει να ακολουθήσει μια σειρά διοικητικών διαδικασιών στις Αρχές Αποκατάστασης των Παραγκουπόλεων¹⁰³ (SRA) που είναι μια συγκεντρωτική ενέργεια με στόχο τη διαχείριση του SRS. Άπαξ και εγκριθεί η εργασία, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων μεταφέρονται σε διαμετακομιστικές κατασκηνώσεις, η παραγκούπολη κατεδαφίζεται και νέα κτίρια κατασκευάζονται με συγκεκριμένη διαδικασία. Μόλις ολοκληρώνεται η κατασκευή σχηματίζονται συνεταιρισμοί παραγκουπόλεων και τα φθηνά οικήματα κατανέμονται. Οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων παίρνουν δωρεάν στέγη, με τις βασικές ανέσεις και τους νόμιμους τίτλους. Ο κατασκευαστής αποζημιώνεται με δύο τρόπους. Αν υπάρχει αρκετός χώρος να χτίσει επιπλέον στεγαστικές μονάδες, χορηγούνται στον κατασκευαστή ADR. Αυτά επιτρέπουν στον κατασκευαστή να υπερβεί τους συγκεκριμένους κανονισμούς για το Floor Space Index, κατασκευάζοντας περισσότερα σπίτια στην ίδια τοποθεσία τα οποία μπορεί να πουλήσει στην ελεύθερη αγορά έχοντας κέρδος.

4.3 Στοιχεία κινητικότητας μετά την αναμόρφωση παραγκουπόλεων

Για την ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας στη Μουμπάι, τρεις διαφορετικές πηγές πληροφοριών θα ληφθούν υπόψη. Οι δύο πρώτες, που διεξήχθησαν από το Tata Institute of Social Sciences, θα χρησιμοποιηθούν ως μια αναφορά για σύγκριση των ποσοστών εγκατάλειψης ενώ η τρίτη, που διεξήχθη από το συγγραφέα, θα αποτελέσει τη βάση για την ανάλυση των παραγόντων που καθορίζουν την κινητικότητα και των προορισμών μετά την εγκατάλειψη της οικίας. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε με δεδομένα της Slum Rehabilitation Society¹⁰⁴ αποτελείται από ένα δείγμα 510 νοικοκυριών που εκτείνονται σε πάνω από 9 τοποθεσίες παραγκουπόλεων. Αυτή η έρευνα έγινε με σκοπό να καλύψει τα κενά των δύο προηγούμενων και να απαντήσει μια σειρά υπαρκτών ερωτήσεων στη βιβλιογραφία για τη μελέτη των

¹⁰³ Βλ. SRA, Slum Rehabilitation Authority, διαθέσιμο στο: <http://www.sra.gov.in/> προσπελάστηκε στις 28/5/2010.

¹⁰⁴ Βλ. SRS, Slum Rehabilitation Society, διαθέσιμο στο: http://www.srsindia.org/SRS_AnnualReport2007-08.pdf προσπελάστηκε στις 11/8/2010.

παραγκουπόλεων. Εκτός από την οικιστική κινητικότητα, θέματα όπως η κατανομή του χρόνου, η παιδεία, η πιστοληπτική ικανότητα και η παροχή βασικών υπηρεσιών μελετήθηκαν. Αφού μόνο οι 2 διαθέσιμες έρευνες είχαν στεγαστικά στοιχεία μετά την ανάπλαση, δύο είδη εγκαταστάσεων δόθηκαν ως δείγματα προς σύγκριση αναφοράς. Η πρώτη – που είναι γνωστή ως η treated ομάδα- αντιστοιχεί σε 4 τοποθεσίες παραγκουπόλεων που έχουν ήδη ωφεληθεί από την πολιτική SRA¹⁰⁵, η δεύτερη - γνωστή ως control ομάδα- αντιστοιχεί σε 5 τοποθεσίες παραγκουπόλεων που βρίσκονται σε διαδικασία αναμόρφωσης. Τη στιγμή της έρευνας οι περισσότερες εγκαταστάσεις από την ομάδα control είχαν ήδη συγκεντρώσει 70 τοις εκατό ή περισσότερες από τις απαιτούμενες υπογραφές και πέρασαν διοικητικές διαδικασίες στο SRA για να αποδείξουν την εκλεξιμότητα των κατοίκων των παραγκουπόλεων. Για να διασφαλίσουν την ισότητα μεταξύ των ομάδων, control και treated, τοποθεσίες επιλέχθηκαν από δεκάδες εγκαταστάσεις με βάση μια σειρά χαρακτηριστικών (δομή σπιτιού, περιοχή, ιδιοκτησία και βασικές υπηρεσίες). Η τελευταία ομάδα εγκαταστάσεων που επιλέχθηκε ήταν παρόμοιοι: σχεδόν 60 τοις εκατό κερδισμένης περιοχής μετά την αναμόρφωση, τα περισσότερα σπίτια των παραγκουπόλεων κατασκευάστηκαν από ανθεκτικά υλικά και μία μικρή μερίδα είχε ξεχωριστά μπάνια, εσωτερικά δίκτυο παροχής ύδατος ή τουαλέτες. Για το σκοπό αυτού του άρθρου, νοικοκυριά που δεν ανήκαν στην αρχική ομάδα των δικαιούχων θα αναφέρονται ως new comers. Τα νοικοκυριά που ωφελήθηκαν από την αρχική πολιτική θα αναφέρονται ως original occupants (αρχικοί ένοικοι).

Οι new comers διαφοροποιήθηκαν από τους αρχικούς ενοίκους χρησιμοποιώντας ένα ερωτηματολόγιο όπου τα νοικοκυριά ερωτούνταν μια σειρά ερωτήσεων σχετικά με τις προηγούμενες και τις τωρινές συνθήκες ζωής τους. Όταν το αποτέλεσμα του ερωτηματολογίου ήταν θετικό, που σήμαινε ότι το σπίτι ανήκε στην ομάδα των new comers, ο ερευνητής στρεφόταν στη μονάδα μέτρησης των new comers για να ρωτήσει τους ενοίκους επιπλέον ερωτήσεις για την κατάσταση της ιδιοκτησίας τους, τις προηγούμενες συνθήκες ζωής τους και τη σχέση τους με τους προηγούμενους κατόχους. Όταν τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου ήταν αρνητικά, οι ερευνητές στρέφονταν στις ακόλουθες μονάδες μέτρησης όπου γίνονταν περισσότερες ερωτήσεις για την αρχική εγκατάσταση των παραγκουπόλεων (βασικές υπηρεσίες, είδος στέγασης, κ.α.). Σε αυτό το σημείο ήταν εύκολο να αναγνωρίσουν

¹⁰⁵ Op. cit 99.

αν το ερωτηματολόγιο είχε δώσει λανθασμένα αρνητικό αποτέλεσμα, καθώς οι περισσότεροι από τους new comers δεν ήταν σε θέση να απαντήσουν απλές ερωτήσεις για το προηγούμενο επίπεδο διαβίωσης τους στην παραγκούπολη, και να μετακινηθούν στη μονάδα μέτρησης των new comers. Πριν να διεξαχθεί η πραγματική έρευνα, 50 ερωτηματολόγια είχαν συμπληρωθεί σε μια εγκατάσταση-διαφορετική από τις 9 τοποθεσίες παραγκουπόλεων- για να κριθεί αν η αξιολόγηση και οι ερωτήσεις ήταν αποτελεσματικές και να επιβεβαιώσει ότι οι ερευνητές καταλάβαιναν τη μεθοδολογία.

Ο πίνακας 1 περιγράφει το μέγεθος του δείγματος και τις μεθοδολογίες μαζί με αποτελέσματα για τα μέσα ποσοστά εγκατάλειψης και την κατάσταση κατοχής που βρίσκονται στις τρεις έρευνες. Οι διαφορές ανάμεσα στα ποσοστά εγκατάλειψης σε κάθε μια από τις έρευνες μπορεί να εξηγηθεί από διαφορές στη διαλογή δείγματος, στις ερευνητικές μεθοδολογίες και στα χαρακτηριστικά των εργασιών. Στην εργασία MUTP, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων μεταφέρθηκαν σε μακρινές τοποθεσίες ενώ δύο άλλες έρευνες ανέλυσαν την αναμόρφωση in-situ. Η μετακίνηση των κατοίκων των παραγκουπόλεων σε μακρινές περιοχές μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες στα εισοδήματά τους και να αυξήσει το σημαντικό κόστος των μεταφορών, και τα δύο αυτά μπορούν να επηρεάσουν την κινητικότητα.

Πέρα από διαφορές στην ερευνητική μεθοδολογία, γενικές παρατηρήσεις δείχνουν ότι τα δείγματα που επιλέγονται για κάθε μια από τις έρευνες είναι πολύ διαφορετικά. Το δείγμα που επιλέχθηκε από το συγγραφέα προερχόταν από παραγκουπόλεις που είχαν επιτύχει μεγάλο βαθμό εδραίωσης- τα περισσότερα από τα οποία είχαν κατασκευή ruccas- ενώ μόνο το 20 τοις εκατό της έρευνας SRA-TISS είχαν rucca σπίτια. Αλλαγές στο περιβάλλον διαβίωσης, όπως η εξέλιξη στη στεγαστική αγορά μπορεί επίσης να είναι πηγή απόκλισης αλλά δεν είναι δυνατό να προβλέψουμε αυτή τη συνέπεια. Υπό το πρίσμα των προηγούμενων, τα ποσοστά εγκατάλειψης που παρουσιάζονται στον πίνακα 1 δε θα πρέπει να ληφθούν για συγκρίσεις αλλά ως απόδειξη του φαινομένου που λαμβάνει χώρα.

Η έρευνα SRA-TISS(2003) περιελάμβανε δύο ερωτήσεις που ρωτούσαν τους δικαιούχους της πολιτικής πόσες φορές είχαν μετακομίσει πριν την αναμόρφωση και για ποιο λόγο. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι για το 78 τοις εκατό των δικαιούχων της πολιτικής, η αναμόρφωση των παραγκουπόλεων αποτέλεσε την πρώτη τους αλλαγή κατοικίας που σημαίνει ότι η οικιστική κινητικότητα πριν την αναμόρφωση των παραγκουπόλεων ήταν πολύ χαμηλή και επιβεβαιώνει τις υπάρχουσες μελέτες.

4.4 Οι παράγοντες που καθορίζουν την μετακίνηση- μετακόμιση

“ Για έναν φτωχό σφετεριστή γης στη μέση της πρωτεύουσας, η υπόσχεση ενός τίτλου θα έμοιαζε να είναι ένας δρόμος πλουτισμού. Στην πραγματικότητα, είναι περισσότερο σαν μία ταμπέλα στην πλάτη του που γράφει, “κλώτσα με”. ”

John Gravois-The De Soto Delusion

Η βιβλιογραφία για την οικιστική κινητικότητα εξηγεί πώς τα νοικοκυριά αποφασίζουν να μετακομίσουν ακολουθώντας αλλαγές στις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους λόγω πιθανών εμποδίων ή εξαιτίας εξελίξεων στο περιβάλλον διαβίωσης. Για το λόγο αυτό, προκειμένου να καθοριστούν οι αιτίες της κινητικότητας μετά την SRS στη Μουμπάι, κάθε ένας από τους παράγοντες της εξομοίωσης επιλογής σπιτιού θα εξεταστεί. Εάν οι προτιμήσεις ή οι ανάγκες ενός νοικοκυριού παρουσιάζουν μικρή ή μηδενική αλλαγή όταν περνούν από το σπίτι στην παραγκούπολη στα αναμορφωμένα κτίσματα, η ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας μπορεί να οφείλεται σε αλλαγές στα χαρακτηριστικά της κατοικίας και τις εξελίξεις στον περιορισμό του προϋπολογισμού του σπιτιού. Μία ευρύτερη προσέγγιση, ο υπολογισμός των αλλαγών στο περιβάλλον διαβίωσης όπως εξελίξεις στην αγορά στέγασης και εργασίας, είναι δυστυχώς ανέφικτη. Κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί πως αλλαγές στο περιβάλλον διαβίωσης επηρεάζουν όλα τα νοικοκυριά εξίσου αλλά αυτή η άποψη δεν είναι ακριβής καθώς σπίτια που βρίσκονται στην ίδια περιοχή μπορεί να επηρεαστούν διαφορετικά από την παγκόσμια κρίση ή την μετακίνηση των βιομηχανικών εταιριών στην περιφέρεια της πόλης. Αυτή η έλλειψη πληροφοριών αποτελεί εμπόδιο στην διεξαγωγή σχετικών μελετών.

4.4.1 Αλλαγές στον περιορισμό του προϋπολογισμού

“Δεν υπάρχει λόγος να έχεις ένα όμορφο σπίτι αν δεν υπάρχει καμία πηγή εισοδήματος για να ζήσεις μια αξιοπρεπή ζωή” MUTP resettled household

Η αναδιανομή του χρόνου, που πριν χρησιμοποιούταν για τη συλλογή νερού ή την προστασία του σπιτιού, σε κερδοφόρες δραστηριότητες αποδεικνύεται σε μελέτες

που διεξήχθησαν από τον Field στο Περού¹⁰⁶ και από τους Aïga και Umenai σε παραγκουπόλεις στη Μανίλα¹⁰⁷. Τα αποτελέσματα από την έρευνα του συγγραφέα επίσης καταδεικνύουν αύξηση εισοδήματος μέσω της αναδιανομής χρόνου όταν συγκρίνονται οι ομάδες control και treated, συντελώντας στην άποψη ότι η αναμόρφωση των παραγκουπόλεων μπορεί να βελτιώνει τις συνθήκες ζωής. Παρόλα αυτά μέχρι τώρα δεν έχει γίνει στατιστική ανάλυση που να αποδεικνύει τη σημασία της επίδρασης της πολιτικής στο εισόδημα.

Η αναβαθμισμένη (treated) ομάδα έχει σε σημαντικό βαθμό μεγαλύτερα έξοδα για τη συντήρηση του σπιτιού, τον ηλεκτρισμό και τις κοινωνικές επιβαρύνσεις σε σχέση με την ομάδα των παραγκουπόλεων (control). Οι κοινωνικές επιβαρύνσεις αντιστοιχούν σε έξοδα προς τη συνεργατική κοινωνία που είναι υπεύθυνη για τα τμήματα της αναμόρφωσης που κανονικά χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση κοινόχρηστων χώρων (διάδρομοι, ανελκυστήρες, κτλ.). Όλα αυτά τα στοιχεία αντιστοιχούν σε αλλαγές στα χαρακτηριστικά (ανέσεις) της κατοικίας εξαιτίας της SRS πολιτικής και σχετίζονται με την επίσημη κατοικία. Στην περίπτωση της ρίψης απορριμμάτων, σύμφωνα με στοιχεία υπάρχουν αλλαγές στις πρακτικές των νοικοκυριών, καθώς το ποσοστό των νοικοκυριών που πετούν τα απορρίμματα τους σε κοντινούς κάδους αυξήθηκαν από 75 τοις εκατό πριν την αναμόρφωση στο 88 τοις εκατό μετά και το ποσοστό των νοικοκυριών που πληρώνουν άλλους για να συλλέξουν τα απορρίμματα τους μειώθηκε από 13 τοις εκατό σε 8 τοις εκατό.

Όσον αφορά την ηλεκτροδότηση, οι εκτιμήσεις δείχνουν πως τα νοικοκυριά control έχουν μεγαλύτερη κατά κεφαλήν κατανάλωση (57,02 kWh/month.person) σε σχέση με τα treated νοικοκυριά (48,09 kWh/month.person). Αυτό μπορεί να είναι μια συνέπεια της επισημοποίησης της παροχής ηλεκτρισμού. Τα αποτελέσματα του Sharma¹⁰⁸ για την περίπτωση της MUTP επανίδρυσης δείχνουν ότι το 77 τοις εκατό των οικογενειών ισχυρίζονται ότι πληρώνουν περισσότερο ηλεκτρισμό από πριν. Μία από τις μεγαλύτερες αυξήσεις στις δαπάνες είναι το ποσό που διατίθεται για τη συντήρηση και τις κοινωνικές επιβαρύνσεις, σύμφωνα με τον Bhide 67.3 τοις εκατό

¹⁰⁶ Βλ. Field, E., *Fertility responses to urban land titling programs: The roles of ownership security household assets*, Harvard University, 2003, p.19

¹⁰⁷ Ibid, p. 22.

¹⁰⁸ Βλ. Sharma, R., N., *Impact assessment of resettlement implementation under the MUTP program*, Technical Report, Tata Institute of Social Sciences for the Mumbai Metropolitan Region Development Authority, 2008.

των ερωτηθέντων θεωρούν αυτή την αύξηση οξεία και δυσβάσταχτη¹⁰⁹. Οι έντονες αυξήσεις στην ηλεκτροδότηση και στη συντήρηση της κατοικίας αντισταθμίζονται εν μέρει από λιγότερες δαπάνες στην υγεία, την παιδεία, το φαγητό και τις μεταφορές. Ενώ οι δαπάνες για την υγεία και τις μεταφορές μπορεί να αποκαλύψουν τη συγκεκριμένη απασχόληση των μελών του νοικοκυριού αλλά και την τοποθεσία της παραγκούπολης, οι δαπάνες για την υγεία μπορεί να αποκαλύψουν ένα έμμεσο, θετικό αποτέλεσμα της αναμόρφωσης. Μια σύγκριση των νοικοκυριών control και treated δείχνει ότι στη μέση αναβαθμισμένη κατοικία εργάζονται περισσότερες μέρες την εβδομάδα σε σχέση με τα νοικοκυριά control και χάνουν λιγότερες ημέρες εργασίας λόγω ασθένειας.

Τα νοικοκυριά επίσης ερωτήθηκαν αν αντιμετώπισαν πρόβλημα στο τέλος του μήνα. Σύμφωνα με αποτελέσματα, περίπου 25 τοις εκατό των treated νοικοκυριών και 39 τοις εκατό των control αντιμετωπίζουν συχνά ελλείμματα. Η δυνατότητα των νοικοκυριών να εξασφαλίσουν χρήματα μετρήθηκε με τον ίδιο τρόπο. Ένα μεγαλύτερο ποσοστό αποταμίευσης βρέθηκε στην ομάδα treated και η συχνότητα της αποταμίευσης βρέθηκε επίσης να είναι υψηλότερη. Γενικότερα, η αναβάθμιση των παραγκουπόλεων σε επίσημη στέγαση δημιουργεί αλλαγές στις δαπάνες των νοικοκυριών εξαιτίας των σχετικών εξόδων όπως η νόμιμη ηλεκτροδότηση, αλλά φαίνεται και να επιδρά στο εισόδημα των νοικοκυριών μέσω της αναδιανομής του χρόνου. Είναι το μέγεθος κάθε μίας από τις επιδράσεις που θα καθορίσει αν τα νοικοκυριά θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στις προηγούμενες δαπάνες στο πλαίσιο των νέων συνθηκών διαβίωσης ή θα αποφασίσουν να μετακομίσουν λόγω των μη βιώσιμων και δυσβάσταχτων νέων δαπανών.

4.4.2 Το κόστος της ευκαιρίας

Η βιβλιογραφία αναφέρει πως οι πολιτικές για τις παραγκουπόλεις δημιούργησαν κινητικότητα, κυρίως ως συνέπεια του κόστους της ευκαιρίας. Όταν ένας ένοικος των παραγκουπόλεων αποκτά ένα επίσημο δικαίωμα ιδιοκτησίας, η αξία της ιδιοκτησίας αυξάνεται το ίδιο και το κόστος της ευκαιρίας. Ο Payne διατείνεται ότι η παροχή τίτλων κατοχής της γης μπορεί να αυξήσει τις αξίες της ιδιοκτησίας και να

¹⁰⁹ Βλ. Bhide, A., et al, *Utilisation of slum rehabilitation scheme, Mumbai*, Technical Report, Tata Institute of Social Sciences, 2003.

αποκλείσει τις πιο ευάλωτες ομάδες ευνοώντας τα υψηλότερα εισοδήματα¹¹⁰. Οι Gilbert και Varley εξηγούν πώς οι ανεπίσημες κατοικίες που βρίσκονταν κάποτε σε περιφερειακή ή περιθωριοποιημένη τοποθεσία φαίνεται τώρα να είναι σε στρατηγική θέση δεδομένης της αστικής ανάπτυξης¹¹¹.

Σε κάθε μια από τις τοποθεσίες, ζητήθηκε από τα νοικοκυριά να υπολογίσουν την αξία του ενοικίου και τη συνολική αξία των σπιτιών τους. Οι ομάδες control που συνέχιζαν να μένουν σε παραγκουπόλεις ρωτήθηκαν για τις πραγματικές (στις παραγκουπόλεις) και τις μελλοντικές (μετά την αναβάθμιση) αξίες ενώ οι ομάδες treated ρωτήθηκαν για τις προηγούμενες (στις παραγκουπόλεις) και τις πραγματικές (μετά την αναβάθμιση) αξίες. Καθώς η αξία της ιδιοκτησίας δεν είναι μόνο μια ιδιότητα των χαρακτηριστικών της στέγασης αλλά και της τοποθεσίας, οι ομάδες δεν συγχωνεύθηκαν και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται κατά περιοχές. Σε όλες τις περιοχές τα νοικοκυριά υπολογίζουν πως η αξία των σπιτιών τους διπλασιάζεται μετά την αναβάθμιση. Σε αντικειμενικές αξίες, τα νοικοκυριά που συνεχίζουν να ζουν στις παραγκουπόλεις τείνουν να υπερεκτιμούν την αξία των αναμορφωμένων φθηνών οικημάτων αλλά γενικότερα η πολιτική αναμόρφωσης των παραγκουπόλεων στη Μουμπάι συμβολίζει μια υπολογίσιμη μεταφορά κεφαλαίου στους κατοίκους των παραγκουπόλεων.

4.4.3 Οι λόγοι της μετακόμισης

Συμπεράσματα ερευνών δείχνουν ότι ενώ οι αλλαγές στα χαρακτηριστικά του σπιτιού είναι κυρίως για το καλύτερο αυτό συνήθως γίνεται με υψηλότερο τίμημα. Αν κάποιος το εξετάσει λογικά, οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων επιλέγουν να ζουν στις παραγκουπόλεις είτε επειδή μία επίσημη κατοικία είναι δυσβάσταχτη ή δε μπορούν να ανταποκριθούν στο κόστος μιας τέτοιας ζωής. Υπό αυτό το πρίσμα, τα νοικοκυριά στις παραγκουπόλεις που έχουν επαρκή έσοδα για να αντέξουν το νέο κόστος ζωής θα μπορούν πιθανόν να ακολουθήσουν μια βιώσιμη πορεία. Αντιθέτως, για τα νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν πρόβλημα πρόσβασης αλλά και αντοχής, η βιώσιμη τροχιά μετά την αναβάθμιση θα είναι εφικτή μόνο αν η αύξηση του εισοδήματος

¹¹⁰ Βλ. Payne, G., K., Urban land tenure policy options: Titles or rights? *Habitat International*, Vol. 25, Issue 3, 2001, pp. 415-429.

¹¹¹ Βλ. Gilbert, A., and Varley, A., *Landlord and tenant: housing the poor in urban Mexico*, Routledge, New York and London, 1991.

αντισταθμίζει τα αυξημένα έξοδα. Αν δε συμβεί αυτό τότε σύντομα τα νοικοκυριά θα βρεθούν παγιδευμένα και πιθανότατα θα επιστρέψουν στις παραγκουπόλεις.

Τα νοικοκυριά που συμμετείχαν στην έρευνα (new comers and original occupants) ρωτήθηκαν ποιοί θεωρούσαν πως ήταν οι βασικοί λόγοι μετακίνησης και αυτοί ήταν ο ασύμβατος χώρος και το υψηλό κόστος ζωής. Αν και πολλοί δεν ήταν σε θέση να απαντήσουν, 27.5 τοις εκατό των ερωτηθέντων θεώρησαν πως η μετακίνηση οφειλόταν κυρίως στη δεινή οικονομική κατάσταση των κατοίκων των παραγκουπόλεων και στο αυξημένο κόστος συντήρησης. Ο ανεπαρκής χώρος σημειώθηκε επίσης ως πιθανή αιτία μετακίνησης. Ενώ ο πρώτος λόγος (πολύ υψηλό κόστος βιοπορισμού) αποκαλύπτει μια ανησυχητική αλήθεια για το πώς “κανονικές συνθήκες” ζωής είναι απλώς δυσβάσταχτες για τους φτωχούς, ο δεύτερος λόγος (ασύμβατος χώρος διαβίωσης) τεκμαίρει μια αποτυχία της πολιτικής να ανταποκριθεί στις ανάγκες των νοικοκυριών.

Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι η τυποποίηση της πολιτικής SRS-η παροχή ιδίων προσόψεων και δομών στις κατοικίες ανεξάρτητα από την αρχική τους κατάσταση- ίσως αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα της. Οι τοπικές αρχές διατείνονται ότι η διάθεση περιοχών 225 τετ.μέτρων μπορεί να είναι μια βελτίωση για τους περισσότερους κατοίκους των παραγκουπόλεων αλλά όπως δηλώνει η Slum Rehabilitation Society τέσσερις τοίχοι δε φτιάχνουν ένα σπίτι. Οι διαφορές στο είδος των επενδύσεων για την κατοικία ανάμεσα στις ομάδες control και treated αποδεικνύει αυτούς τους περιορισμούς καθώς το 18.2 τοις εκατό των επενδύσεων στην ομάδα control χρησιμοποιούνται για δομικές αλλαγές (προσθήκη διαχωριστικών, ημιώροφου ή πορτών) ενώ στην ομάδα treated μόλις το 8.6 τοις εκατό. Τα αποτελέσματα επίσης δείχνουν ότι ένα σημαντικό μέρος των στεγαστικών επενδύσεων μετά την αναβάθμιση στοχεύει στην απόκτηση οικοσκευής (ηλεκτρικών συσκευών και επίπλων).

Μερικές φορές οι κατοικίες των παραγκουπόλεων, παρά το διαρκή στιγματισμό τους, φαίνεται να παρέχουν πιο ευπροσάρμοστα περιβάλλοντα στις ανάγκες του νοικοκυριού. Ο Joshi δηλώνει “ Οι προτεραιότητες των κατοίκων των παραγκουπόλεων είναι συχνά διαφορετικές από αυτές των προτύπων στέγασης ή των κατασκευαστών¹¹². Ο χώρος έχει το προβάδισμα απέναντι στη μονιμότητα, η

¹¹² Βλ. Joshi., P., Slums a solution to the housing problem., *Mumbai Reader*, Vol. 6, UDRI, 2006, p. 23

λειτουργικότητα απέναντι στην καλαισθησία. Μία βεράντα μπορεί να χτιστεί μπροστά από ένα μπάνιο”.

4.5 Ανακύκλωση της φτώχειας

Προηγούμενα στοιχεία δείχνουν πως η κινητικότητα μετά την αναμόρφωση σε πολλές περιπτώσεις σχετίζεται με μία ανακύκλωση της φτώχειας. Οι φτωχότεροι κάτοικοι των παραγκουπόλεων μετακομίζουν στα ανακαινισμένα κτίσματα και βρίσκονται ανίκανοι να ανταποκριθούν στο υψηλότερο κόστος διαβίωσης με συνέπεια να αναγκάζονται να μετακινηθούν πίσω στις παραγκουπόλεις. Αλλά ποιο είναι το μέγεθος αυτής της ανακύκλωσης και είναι πραγματικά καταστροφικό για τη γενική επιτυχία της πολιτικής; Για να απαντηθούν και οι δύο αυτές ερωτήσεις είναι ανάγκη να γνωρίζουμε και τους προορισμούς των αρχικών ενοίκων και την προέλευση των νεοεισερχόμενων. Η καθαρή απορρόφηση των παραγκουπόλεων δίδεται από το σύνολο των αναμορφωμένων σπιτιών μείων τα νοικοκυριά ανακυκλωμένης φτώχειας συν τους νεοεισερχόμενους στις παραγκουπόλεις. Οι νεοεισερχόμενοι ερωτήθηκαν για τον προηγούμενο τόπο διαμονής τους και οι αρχικοί ένοικοι για τον προορισμό τους. Το 43.5 τοις εκατό των νεοεισερχόμενων πριν ζούσαν σε παραγκουπόλεις και οι περισσότεροι από τους αρχικούς ενοίκους που μετακομίζουν μένουν σε επίσημη κατοικία. Από όλα τα νοικοκυριά που έφυγαν το 18.2 τοις εκατό επέστρεψαν για να ζήσουν στις παραγκουπόλεις. Παραδόξως φαίνεται ότι η κινητικότητα μετά τη αναβάθμιση στην πραγματικότητα αυξάνει τα ποσοστά καθαρής απορρόφησης επιτρέποντας σε επιπλέον ενοίκους παραγκουπόλεων επίσημα να κατοικήσουν εκεί.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η πραγματική κατάσταση της ιδιοκτησίας(κατοχής) ποικίλει ανάλογα με την προέλευση των νεοεισερχόμενων. Καθώς το 72.7 τοις εκατό όσων ζούσαν προηγουμένως σε παραγκουπόλεις είναι τώρα ένοικοι και το 90.9 τοις εκατό όσων προηγουμένως ζούσαν σε επίσημη κατοικία είναι ιδιοκτήτες. Στην περίπτωση των αρχικών ενοίκων 36.4 τοις εκατό όσων ενοικίαζαν τις κατοικίες τους επέστρεψαν στις παραγκουπόλεις και 45.5 τοις εκατό σε επίσημη κατοικία ενώ το 100 τοις εκατό εκείνων που πούλησαν τα σπίτια τους μετακόμισαν σε επίσημη κατοικία (είτε στην πόλη ή έξω από αυτή). Αυτά μπορούν να συσχετιστούν με το επίπεδο του εισοδήματος του νοικοκυριού, καθώς οι νεοεισερχόμενοι που ενοικίαζαν είναι κατά μέσο όρο φτωχότεροι από τους

νεοεισερχόμενους που αγόρασαν αναμορφωμένες κατοικίες. Έρευνες δείχνουν πως οι νεοεισερχόμενοι είναι αρκετά όμοιοι με τους αρχικούς ενοίκους αλλά φαίνεται να ανήκουν σε μια ομάδα λίγο υψηλότερου εισοδήματος. Μια σύγκριση ανάμεσα στις ομάδες control και treated αποκαλύπτει μία μείωση στο μέγεθος της κατοικίας και μια θετική μετατόπιση στη διανομή εισοδήματος μετά την αναβάθμιση. Ενώ το ποσοστό των παιδιών κάτω των 5 ετών δείχνει μια μείωση της γονιμότητας μετά την αναβάθμιση, το μικρότερο μέγεθος νοικοκυριού μπορεί επίσης να σχετιστεί με την ατομική “αόρατη κινητικότητα”. Για να καλυφθεί αυτό, όλα τα treated νοικοκυριά ερωτήθηκαν αν έχουν χάσει μέλη μετά την αναμόρφωση. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι μόνο το 3.5 τοις εκατό των treated νοικοκυριών είχαν χάσει μέλη μετά την αναμόρφωση και τα περισσότερα από αυτά εγκατέλειψαν το σπίτι λόγω γάμου. Το τελευταίο αμφισβητεί την υπόθεση της “αόρατης κινητικότητας” και δείχνει ότι η μείωση στο μέγεθος του νοικοκυριού εξηγείται κυρίως από τη μειωμένη γονιμότητα.

4.6 Συμπεράσματα

Με τη μελέτη αυτή παρουσιάζονται νέα στοιχεία για το πώς οι πολιτικές για τις παραγκουπόλεις επιδρούν στον βιοπορισμό των κατοίκων τους χρησιμοποιώντας την οικιστική κινητικότητα ως δείκτη. Υπάρχουν τρία σημαντικά ευρήματα. Πρώτον, η έρευνα στα νοικοκυριά επιβεβαίωσε ότι η υποθετική ιδέα της πολιτικής προκάλεσε οικιστική κινητικότητα. Τα ποσοστά της εγκατάλειψης δύομισι χρόνια μετά την αναβάθμιση είναι περίπου 10 τοις εκατό, νούμερο σημαντικό σε σύγκριση με τα ασήμαντα ποσοστά οικιστικής κινητικότητας πριν την εφαρμογή της πολιτικής.

Δεύτερον, η ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας μετά την αναβάθμιση αποκαλύπτει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα πλεονεκτήματα της αναβάθμισης εκμηδενίζονται από επιπλέον επιβαρύνσεις σε σχέση με τη νέα κατάσταση διαβίωσης. Στην περίπτωση της in-situ αναμόρφωσης, η κινητικότητα σχετίστηκε με δύο παράγοντες, μία ασυμφωνία ανάμεσα στις ανάγκες των νοικοκυριών και τα γνωρίσματα των νέων σπιτιών, καθώς και μια ασυμβατότητα ανάμεσα στο υψηλό κόστος ζωής και την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο πρώτος παράγοντας κυριαρχεί καθώς οι περισσότεροι από τους αρχικούς ενοίκους μετακόμισαν σε επίσημη κατοικία και όχι πίσω στις παραγκουπόλεις.

Τρίτον, η οικιστική κινητικότητα μετά την αναβάθμιση βρέθηκε να συνδέεται με υψηλότερα ποσοστά απορρόφησης από τις παραγκουπόλεις. Ενώ αυτό είναι σίγουρα καλό, η γενίκευση αυτού του αποτελέσματος δε γίνεται αυτόματα. Οι πολιτικές για την επανίδρυση των παραγκουπόλεων, κατά τις οποίες οι παραγκουπόλεις μετακινούνται σε μακρινές τοποθεσίες μπορεί να έχουν μεγαλύτερα ποσοστά οικιστικής κινητικότητας που σχετίζονται με την ανακύκλωση της φτώχειας. Επιπροσθέτως, οι παραγκουπόλεις που ερευνήθηκαν έχουν επιτύχει τη σταθεροποίηση σε ένα σημαντικό βαθμό, και η αναμόρφωση των παραγκουπόλεων σε λιγότερο εδραιωμένες παραγκουπόλεις ίσως συγκλίνει σε υψηλότερα ποσοστά ανακύκλωσης της φτώχειας.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Βιώσιμη αστική ανάπτυξη

Κεφάλαιο 5^ο: Πολιτικές για την βιώσιμη αστική ανάπτυξη

5.1 Πολιτικές κατά της αστικής υποβάθμισης στον αναπτυσσόμενο Νότο

Στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών έχει οικοδομηθεί ένα αξιοσημείωτο συμβατικό πλαίσιο. Η συμβολή του ΟΗΕ στη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος εμφανίστηκε αρχικά το 1976, με τη Συνδιάσκεψη Habitat I που πραγματοποιήθηκε στο Βανκούβερ του Καναδά, αναγνωρίζοντας τις επιδράσεις της ταχύτατης αστικοποίησης, που επισημάνθηκαν το 1972 στη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης¹¹³. Συνέχεια της Συνδιάσκεψης αυτής αποτέλεσε το 1992 η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη στο Ρίο της Βραζιλίας, όπου τέθηκε το ζήτημα των ανθρώπινων οικισμών ως ζωτικής σημασίας για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και υιοθετήθηκε η Ατζέντα 21, η οποία αποτελεί το Σχέδιο Δράσης του Ρίο και περιλαμβάνει εκτενή αναφορά στους ανθρώπινους οικισμούς. Το 1996 ακολούθησε η υιοθέτηση της Ατζέντας Habitat, στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης Habitat II, στην Κωνσταντινούπολη της Τουρκίας¹¹⁴. Στην Ατζέντα Habitat επιβεβαιώνονται οι 64 συστάσεις της Συνδιάσκεψης Habitat I και με στόχο τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και την επαρκή στέγαση για όλους, αποτελεί το παγκόσμιο Σχέδιο Δράσης. Μέσα από την Ατζέντα Habitat, αναδείχθηκαν τα πολιτικά οράματα για την αντιμετώπιση των αστικών προβλημάτων και την επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας που αφορούν στις πόλεις.

5.2 Οι δράσεις του ΟΗΕ για την αστική ανάπτυξη

Κατά την πρώτη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τους ανθρώπινους οικισμούς, Habitat I, το 1976, η αστικοποίηση αναγνωρίστηκε ως ένα αρνητικό φαινόμενο που εμποδίζει την ανάπτυξη των πόλεων και δημιουργήθηκε η Διακήρυξη του Βανκούβερ, που αποτελεί το πρώτο επίσημο κείμενο του ΟΗΕ για τις πόλεις και

¹¹³ Βλ. Γρηγορίου, Π., Σαμώτης, Γ., Τσάλτας, Γρ., Ι., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993.

¹¹⁴ Βλ. Istanbul Declaration on Human Settlements, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm>, προσελάστηκε στις 13/6/2010. The Istanbul Declaration on Human Settlements of 1996 is a reaffirmation of the Habitat Agenda agreed separately at the Habitat II conference. It notably reaffirms the commitment of world governments to better standards of living in larger freedom for all humankind.

προέκυψε από την Απόφαση 3128 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών¹¹⁵. Οι ηγέτες που παρέστησαν στη συνάντηση εξέφρασαν κοινώς τον προβληματισμό για τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν στις πόλεις, όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση και η πληθυσμιακή συμφόρηση λόγω της αστικοποίησης. Οι άνθρωποι οικισμοί ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες αποτελούν από τη Συνδιάσκεψη του Βανκούβερ και μετά, ένα νέο πεδίο ανάλυσης και δράσης στην ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών αλλά και ολόκληρης της διεθνούς κοινότητας. Η αναζήτηση μιας αρμονικής ενοποίησης των συνισταμένων και η δρομολόγηση της σύστασης για υιοθέτηση ολοκληρωμένων πολιτικών στέγασης και υποδομών αποτελεί τον θεμέλιο λίθο στην Ατζέντα για τους ανθρώπινους οικισμούς, Habitat I.

Ο ΟΗΕ πάνω από τρεις δεκαετίες από την ίδρυση του¹¹⁶, το 1978 πήρε την πρωτοβουλία να δημιουργήσει μια ειδική υπηρεσία για τον συντονισμό των δράσεων και των πολιτικών την ανάπτυξης των ανθρώπινων οικισμών, το UNCHS¹¹⁷. Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, επικεντρώθηκε στη διαμόρφωση προγραμμάτων στέγασης σε αστικές και αγροτικές περιοχές των ελάχιστα αναπτυγμένων κρατών.

Ο συνεχώς αυξανόμενος αστικός πληθυσμός οδήγησε το 1988 στην υιοθέτηση της Παγκόσμιας Στρατηγικής για Στέγαση για το 2000. Η έκθεση αυτή πρότεινε μια σειρά δραστηριοτήτων του UNCHS (Habitat) για την περίοδο 1989-1991 της Παγκόσμιας Στρατηγικής για τη Στέγαση προς το έτος 2000¹¹⁸. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούσαν στην τεχνική βοήθεια για διαμόρφωση των εθνικών στρατηγικών για τη στέγαση, στη δημιουργία στρατηγικής παρακολούθησης και αξιολόγησης των δυνατοτήτων των χωρών και στην προώθηση ευαισθητοποίησης των φορέων χάραξης πολιτικής και των ειδικών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η έκθεση πρότεινε επίσης κατευθυντήριες γραμμές για την παρακολούθηση των εθνικών στρατηγικών για τη στέγαση από τις κυβερνήσεις.

¹¹⁵ Βλ. Vancouver Declaration, 1976, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/924_21239_The_Vancouver_Declaration.pdf, προσπελάστηκε στις 21/05/2010.

¹¹⁶ Η αστικοποίηση ήταν λιγότερο σημαντική στην ημερήσια διάταξη των Ηνωμένων Εθνών κατά τις πρώτες δεκαετίες της λειτουργίας του, καθώς τότε τα δύο τρίτα της ανθρωπότητας ήταν ακόμα κάτοικοι της υπαίθρου και δεν υπήρχε το φαινόμενο της μαζικής αστικοποίησης.

¹¹⁷ UNCHS—later renamed U.N.-Habitat—was established in 1976 under the Vancouver Declaration on Human Settlements. The General Assembly affirmed the importance of human settlements for the development agenda of the United Nations and agreed that institutional arrangements such as the establishment of dedicated agencies are necessary to promote this agenda. See Institutional Arrangements for International Co-operation in the Field of Human Settlements, G.A. Res. 31/116, at 62, U.N. Doc. A/RES/31/116 (Dec. 16, 1976)

¹¹⁸ Βλ. http://www.unhabitat.org/downloads/docs/3641_3113_HS-185.pdf

Από το 1978 έως το 1997, το UNCHS, ο μόνος φορέας μεταξύ πολυμερών οργανισμών, αγωνίστηκε για την πρόληψη και την βελτίωση των προβλημάτων που απορρέουν από μαζική ανάπτυξη των πόλεων, ειδικά μεταξύ των πόλεων του αναπτυσσόμενου κόσμου. Μεγάλο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη των πόλεων εκφράζεται και το 1992 στα πλαίσια της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης των ΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro, με την υιοθέτηση της Διακήρυξης για το περιβάλλον και την ανάπτυξη και του Προγράμματος Δράσης, Agenda 21. Μέσα από την 8^η αρχή της Διακήρυξης για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, διαπιστώνεται η ανάγκη για βελτίωση των δημογραφικών πρακτικών, με στόχο τη σωστή διαχείριση της αστικής μεγέθυνσης¹¹⁹. Από το 1997 έως το 2002, περίοδος κατά την οποία ο μισός παγκόσμιος πληθυσμός είχε γίνει αστικός, το UN-HABITAT - καθοδηγούμενο από τη Habitat Agenda και τη Διακήρυξη της Χιλιετίας - υποβλήθηκε σε μια σημαντική αναζωογόνηση, για τον προσδιορισμό των αναδυόμενων προτεραιοτήτων για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και της αναγκαίας πορείας των διορθώσεων. Το 1996, τα Ηνωμένα Έθνη πραγματοποίησαν μια δεύτερη διάσκεψη για τις πόλεις, το Habitat II, στην Κωνσταντινούπολη για την αξιολόγηση της περιόδου των δύο δεκαετιών προόδου από το Habitat I και καθόρισε νέους στόχους για τη νέα χιλιετία, κατά την οποία προβλεπόταν από τους δημογράφους να μετατρέπεται ο πληθυσμός από αγροτικός σε αστικός. Η αστική πλέον πραγματικότητα αντικαθιστά τον αγροτικό ιδεαλισμό των προηγούμενων δεκαετιών. Η παγκοσμιοποίηση, η αστικοποίηση και η οικονομική μεγέθυνση, πρωταγωνιστούν στις πόλεις, συνάμα με την περιβαλλοντική υποβάθμιση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στη Συνδιάσκεψη αυτή εγκρίθηκε η Habitat Agenda από 171 χώρες που περιείχε πάνω από 100 δεσμεύσεις και 600 συστάσεις, με στόχο συμμετοχή και συνεργασίες για βιώσιμους ανθρώπινους οικισμούς σε έναν αστικοποιημένο κόσμο και επαρκή στέγη για όλους. Η συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης επιβεβαίωσε το θετικό ρόλο των πόλεων και εστίασε επιτυχώς την προσοχή σε ένα αναδυόμενο ζήτημα, στην αστικοποίηση. Η Habitat Agenda επισημαίνει όλες εκείνες τις παραμέτρους που πρέπει να ρυθμιστούν έτσι ώστε όλοι

¹¹⁹ Principle 8: To achieve sustainable development and a higher quality of life for all people, states should reduce and eliminate unsustainable patterns of production and consumption and promote appropriate demographic policies, Rio Declaration on Environment and Development, διαθέσιμο στο: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>, προσπελάστηκε στις 23/08/2010.

οι κάτοικοι των πόλεων να απολαμβάνουν ισόνομη και ασφαλή διαβίωση. Συγκεκριμένα η Habitat Agenda πρεσβεύει αρχές όπως την καταπολέμηση της φτώχειας μέσω της κάλυψης βασικών αναγκών των ανθρώπων, τη δημιουργία ισότιμων ανθρώπινων οικισμών, την εξασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα στην οποία περικλείονται οι αρχές της πρόληψης, της προφύλαξης και του σεβασμού των οικοσυστημάτων για να διαφυλαχθούν οι φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι για τις επόμενες γενιές, την προστασία και τον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων, την αλληλεγγύη και μη διάκριση προς τις ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες, με σκοπό την κοινωνική συνοχή και τέλος η συνεργασία όλων των φορέων της κοινωνίας για την επίτευξη της ανάπτυξης βιώσιμων ανθρώπινων οικισμών με θεμέλιο λίθο την αξιοπρεπή ποιότητα ζωής¹²⁰.

Τα Ηνωμένα Έθνη, τον Σεπτέμβριο του 2000 συγκάλεσαν τη Συνδιάσκεψη της Χιλιετίας με σκοπό την εξάλειψη της φτώχειας. Στην Διακήρυξη που γεννήθηκε μέσα από τη Συνδιάσκεψη, τέθηκαν οι επιμέρους αναπτυξιακοί στόχοι για τη Χιλιετία που θα πρέπει να υλοποιηθούν μέχρι το 2015. Ανάμεσα σε αυτούς τους στόχους, επικαλείται και η βιωσιμότητα των ανθρώπινων οικισμών, στόχος 7, επιμέρους στόχος 11, «μέχρι το 2020, θα πρέπει να έχει επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στις ζωές των κατοίκων των παραγκουπόλεων». Έτσι το UN-HABITAT αναλαμβάνει να επαναπροσδιορίσει τις πολιτικές του και να παρακολουθεί συστηματικά την πρόοδο της επίτευξης του στόχου σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Το 2002, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ με το ψήφισμα A/56/206¹²¹ καθιστά το UN-HABITAT καθαρά τον κεντρικό πυρήνα της αναπτυξιακής ατζέντας των Ηνωμένων Εθνών για τη μείωση της φτώχειας με μια πιο σύγχρονη και αποτελεσματική δομή και προσωπικό, καθώς και πιο συγκεκριμένη και εστιασμένη κατηγορία προγραμμάτων και προτεραιοτήτων με εταίρους κυβερνήσεις, τοπικές αρχές, ΜΚΟ και ομάδες της Κοινωνίας των Πολιτών. Την ίδια χρονιά στο Γιοχάνεσμπουργκ της Αφρικής πραγματοποιήθηκε η παγκόσμια συνδιάσκεψη των

¹²⁰ Βλ. The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.htm, προσπελάστηκε στις 2/6/2010.

¹²¹ Βλ. Resolution A/56/206, of 1 January 2002, is the UN General Assembly resolution in which governments strengthened the agency by transforming the United Nations Commission on Human Settlements (Habitat) into a fully programme renamed as the United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), under the Economic and Social Council (ECOSOC) which coordinates the work of all the United Nations 14 specialised agencies, Resolution A/56/206, 2002, Strengthening the mandate and status of the Commission on Human Settlements and the status, role and functions of the United Nations Centre for Human Settlements (Habitat) διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/2070_46506_gae.pdf, προσπελάστηκε στις 5/06/2010.

ΗΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη, όπου για πρώτη φορά η βιωσιμότητα των πόλεων τέθηκε στο επίκεντρο. Γίνεται εκτενής αναφορά στη σχέση πόλης και περιβάλλοντος και πώς αυτή η σχέση μπορεί να γίνει βιώσιμη. Αναγνωρίζεται η πολυδιάστατη εικόνα της αστικής βιωσιμότητας και η ανάγκη δημιουργίας πλαισίων που θα οδηγούν στην οικοδόμηση αστικού περιβάλλοντος κατάλληλου για παράλληλη κοινωνική και οικονομική ευημερία των κατοίκων των πόλεων. Μέσα από τη συνδιάσκεψη υιοθετήθηκε η πολιτική διακήρυξη για τη βιώσιμη ανάπτυξη και παράλληλα νέες πρωτοβουλίες, όπως η τοπική εξειδίκευση της Ατζέντα 21 και το Πρόγραμμα Βιώσιμων Πόλεων.

Όλες οι παραπάνω πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας και η υιοθέτηση νομικώς δεσμευτικών και μη κειμένων στα πλαίσια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, αν και αποτελούν μια μακροχρόνια προσπάθεια αναζήτησης λύσεων για τη βιωσιμότητα των ανθρώπινων οικισμών δεν έχουν καταφέρει μέχρι σήμερα απτά αποτελέσματα. Ωστόσο η δυναμική και το υπόβαθρο που έχει αναπτυχθεί είναι αξιοσημείωτα και θα είναι ορατά τις επόμενες δεκαετίες, σε συνδυασμό με τις πρωτοβουλίες αναπτυξιακής συνεργασίας των πόλεων¹²².

5.3 Οι πρωτοβουλίες του UN-HABITAT για την αστική ανάπτυξη

Οι στρατηγικές για τη μείωση της αστικής φτώχειας απορρέουν από την αντίληψη περί των σύγχρονων καταστάσεων και τάσεων (π.χ. αστικοποίηση, παγκοσμιοποίηση, η εξάπλωση των παραγκουπόλεων και οι μεγάλες ανισότητες στην αστική ζωή) και από τα πρότυπα και τις αρχές που καθορίζουν τη δράση των Ηνωμένων Εθνών σε αυτές. Αυτά τα πρότυπα και οι κανόνες περιλαμβάνουν ανάμεσα σε άλλα τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη, επαρκές καταφύγιο για όλους, βελτίωση στη ζωή των κατοίκων των παραγκουπόλεων, πρόσβαση σε ασφαλές νερό και υγιεινή, κοινωνική ενσωμάτωση, περιβαλλοντική προστασία και τα διάφορα ανθρώπινα δικαιώματα. Με την εμπειρία και την κατανόηση επίσης έρχεται η αναγνώριση ότι οι μηχανισμοί για αστική χρηματοδότηση ως καταφύγιο είναι απαραίτητοι για τη μείωση της φτώχειας και επίσης ότι πολύ λίγα μπορούν να επιτευχθούν χωρίς προσπάθεια συνεργασίας όπως.

¹²² Βλ. Cities Alliance, διαθέσιμο στο: <http://www.citiesalliance.org/ca/node/2161>
<http://www.citiesalliance.org/ca/our-members>, <http://www.iclei.org/index.php?id=global-members>,
προσπελάστηκαν στις 5/9/2010.

Με αυτές τις ιδέες κατά νου και με μία εντονότερη επικέντρωση στην αστική φτώχεια και πιο συγκεκριμένα στις παραγκουπόλεις ως την πιο ξεκάθαρη δήλωση αστικής φτώχειας στα πλαίσια της συνολικής αστικοποίησης, η στρατηγική του UN-HABITAT περιλαμβάνει τις εξής προτεραιότητες. Αρχικά η διαχείριση της γνώσης και η καταγραφή επεκτείνει την παγκόσμια κατανόηση της αστικής ανάπτυξης, της ασφάλειας και της φτώχειας, και ανιχνεύει την εξέλιξη στην εφαρμογή της Habitat Agenda. Η υπεράσπιση των προτύπων για βιώσιμη αστικοποίηση και μείωση της αστικής φτώχειας, προωθήθηκε μέσω δύο παγκόσμιων εκστρατειών και ενός αριθμού διεθνών προγραμμάτων. Σημαντική επίσης είναι η τεχνική συνεργασία στη σύνδεση προτύπων και στόχων των προγραμμάτων με τις δραστηριότητες για τη μείωση της αστικής φτώχειας, η πρωτοποριακή χρηματοδότηση για την αστικοποίηση και τις ανάγκες της διασφάλισης των φτωχών αστών, και οι στρατηγικές συνεργασίες για τη διαχείριση των δραστηριοτήτων διεθνών προγραμμάτων που λειτουργούν προς την ίδια κατεύθυνση.

Τα μέρη που ακολουθούν σκιαγραφούν τις πρωτοβουλίες που πήρε το UN-HABITAT και συνεισφέρουν στην εφαρμογή των δεσμεύσεων που περιείχε το Copenhagen Declaration and programme of Action αλλά και αυτών της Habitat Agenda και των MDG. Οι δραστηριότητες κατηγοριοποιούνται σύμφωνα με τα στοιχεία της UN-HABITAT στρατηγικής οπτικής.

Η αστική φτώχεια ίσως δε μπορεί να χαρακτηριστεί επαρκώς μέχρι οι λεπτομέρειες και η έκτασή της να γίνουν γνωστά και η σχετική της δυναμική αντιληπτή. Συνεπώς το UN-HABITAT συλλέγει, οργανώνει, αναλύει και μεταδίδει πληροφορίες σε όλα τα επίπεδα, που μπορεί να αφορούν στην αστική φτώχεια και τις παραγκουπόλεις. Αυτές οι δραστηριότητες παρέχουν ουσιώδεις πληροφορίες για την αστική φτώχεια για ενημερωμένη δημόσια συμμετοχή στην τοπική διακυβέρνηση και την ανάπτυξη της πολιτικής, συνεισφέροντας έτσι στην παρακολούθηση του Goal 7, Target 11 των MDG. Τα παρακάτω είναι οι βασικές πρωτοβουλίες που ελήφθησαν στα πλαίσια αυτών των δραστηριοτήτων: Το Global urban observatory εστιάζει στην ανάπτυξη τοπικής δυνατότητας για επιλογή, συλλογή, διαχείριση και εφαρμογή δεικτών και άλλων πληροφοριών στην ανάλυση της πολιτικής. Οι πληροφορίες για το χρόνο είναι θεμελιώδεις στην διαδικασία ανίχνευσης στην εφαρμογή των MDG και στην καταγραφή των αστικών καταστάσεων και τάσεων, ειδικά της αστικής φτώχειας ως θέμα στη συμμετοχική διακυβέρνηση. Οι τρέχουσες δραστηριότητες υποστηρίζουν τον εκσυγχρονισμό μιας βάσης δεδομένων στο πλαίσιο της πόλης, για

τις παραγκουπόλεις, τη διακυβέρνηση και τη διασφάλιση, την ανάπτυξη ενός ενσωματωμένου δικτύου εθνικών και τοπικών αστικών παρατηρητηρίων των οποίων οι λειτουργίες είναι η συλλογή πληροφοριών, η ανάλυση και η καταγραφή και ένα δίκτυο υποστηρικτικών θεσμών¹²³.

Το UN-HABITAT έχει δύο εμβληματικές εκδόσεις, το Global report on human settlements και το state of the world cities report, που δεν εκδίδονται την ίδια χρονιά. Αυτές οι αναφορές συνεισφέρουν στην διεθνή καταγραφή σε διεθνές εθνικό και αστικό επίπεδο και κάθε έκδοση εστιάζει σε σχετικά θέματα. Η αστική φτώχεια είναι το sub-text και των δύο εκδόσεων.

Το Best practices programme έχει μια μεγάλη, σύγχρονη συλλογή καινοτόμων εμπειριών στη μείωση της αστικής φτώχειας, την περιβαλλοντική διαχείριση και το θέμα φυλετικής ισότητας. Οι επιλεγμένες καλύτερες πρακτικές αναλύονται για τα μαθήματα που διδάσκονται, οργανώνονται ως case studies και οδηγοί και παρουσιάζονται σε άλλες χώρες, πόλεις ή κοινότητες μέσω του peer learning και το city-to-city transfers. Το πρόγραμμα επικεντρώνεται στις καλές πολιτικές σε σχέση με την εξάλειψη της αστικής φτώχειας, και την ανάπτυξη ασφάλειας και βιώσιμων ανθρωπίνων εγκαταστάσεων¹²⁴.

Ένα πρόγραμμα για την ανάπτυξη και την ενίσχυση των συστημάτων στεγαστικής χρηματοδότησης και των θεσμών είναι μια πρωτοβουλία για να καταλάβουμε καλύτερα τα οικονομικά των παραγκουπόλεων. Οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν, αναγνώριση καινοτόμων προσεγγίσεων στη στεγαστική χρηματοδότηση, περιλαμβάνοντας δημόσιες ιδιωτικές εταιρίες, μικρο-πιστωτικά συστήματα και τοπικούς μηχανισμούς χρηματοδότησης και ενίσχυση των συστημάτων στεγαστικής χρηματοδότησης μέσω των κοινών εμπειριών ανάμεσα στο στεγαστικό ζήτημα και σε θεσμούς σχετικούς με τη χρηματοδότηση στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ένα σχετικό πρόγραμμα για τα οικονομικά των παραγκουπόλεων αποζητά να αυξήσει την παραγωγικότητα στον αστικό άτυπο τομέα, αναφερόμενο άμεσα σε

¹²³ Βλ. UN-HABITAT, Ten-year review of the implementation of the Copenhagen Declaration and Programme of Action to be undertaken by the Commission for Social Development at its 43d session in February 2005, Contribution by UN-Habitat (UNCHS), Division for Social Policy and Development, Department of Economic and Social Affairs, 2005, διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/esa/socdev/csd/2005/documents/contrib/HABITAT.pdf>, προσπελάστηκε στις 29/5/2010.

¹²⁴ Ibid.

στοιχεία του MDG Goal 8, target 18 “ σε συνεργασία με τις αναπτυσσόμενες χώρες, αναπτύσσουμε και εφαρμόζουμε στρατηγικές για τίμια και παραγωγική δουλειά για τους νέους” όπως επίσης της δέσμευσης 3 της Διακήρυξης της Κοπεγχάγης¹²⁵.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να βελτιωθεί η ποιότητα των ανθρώπινων οικισμών, η οποία επηρεάζει την καθημερινή ζωή και την ευημερία των λαών. Η αναβάθμιση της ποιότητας των πόλεων και της αστικής ανάπτυξης εν γένει μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την οικοδόμηση της βιωσιμότητας, των αποτελεσματικών εταιρικών σχέσεων και της αλληλεγγύης μεταξύ των χωρών. Σε γενικές γραμμές η διεθνής συνεργασία καθοδηγείται από τους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των λαών του κόσμου.

Τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται στο επίκεντρο των ανησυχιών για μια βιώσιμη ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της επαρκούς στέγασης για όλους και των βιώσιμων ανθρώπινων οικισμών, καθώς έχουν δικαίωμα σε μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση. Ένα μεγάλο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού στερείται κατοικίας και υγειονομικών παροχών, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αν και η πρόσβαση σε ασφαλείς κατοικίες, με την παροχή βασικών υπηρεσιών είναι απαραίτητη για τη σωματική, ψυχολογική, κοινωνική και οικονομική ευημερία ενός ατόμου πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι δεν ζουν με αξιοπρεπείς συνθήκες. Στόχος της διεθνούς κοινότητας είναι να επιτευχθεί επαρκής στέγαση για όλους, και ιδιαίτερα στις φτωχές, υποβαθμισμένες, αστικές και αγροτικές περιοχές, μέσω μιας ευνοϊκής περιβαλλοντικά ορθής προσέγγισης για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της στέγασης.

Παράλληλα η αλλαγή του κλίματος και η επιτάχυνση της αστικοποίησης καθιστούν επείγουσα τη χάραξη και την εφαρμογή ορθολογικών στρατηγικών προσαρμογής που υποστηρίζονται από τη χρηστή διακυβέρνηση, τον αστικό σχεδιασμό και διαχείριση, συμπεριλαμβανομένης της εφαρμογής των νέων κανόνων δόμησης και άλλες κατάλληλες παραμέτρους που αποσκοπούν να διασφαλίσουν

¹²⁵ Βλ. Copenhagen Declaration and Programme of Action, World Summit for Social Development, Copenhagen, Denmark, March 1995, διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/csa/socdev/wssd/>, προσπελάστηκε στις 24/05/2010.

ελάχιστες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Ο αυξανόμενος κίνδυνος όσον αφορά την έκθεση των αναπτυσσόμενων πόλεων σε πλημμύρες , για παράδειγμα, υπογραμμίζει επείγουσα ανάγκη να ενσωματώσουν τις επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος σε αστικές αναπτυξιακές στρατηγικές και στη διαχείριση του κινδύνου καταστροφών. Οι πόλεις και οι τοπικές αρχές έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τόσο τα αίτια όσο και τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Μπορούν επίσης να συνεισφέρουν σε εθνικές και διεθνείς στρατηγικές για την πρόληψη από τις τεράστιες επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος. Από την άλλη πλευρά, οι πόλεις προσφέρουν ευκαιρίες για μείωση των εκπομπών των αερίων μέσω παρεμβάσεων οικονομιών κλίμακας και της συμμετοχής των κοινοτήτων που συμμετέχουν στις στρατηγικές μείωσης. Η υποχρέωση αυτή βαρύνει, κατά συνέπεια, τις πόλεις να αναλάβουν ηγετικό ρόλο και κατεύθυνση και να εφαρμόσουν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες για τις κοινότητες και τους πολίτες που αντιπροσωπεύουν. Υπάρχει ανάγκη για την ανάπτυξη τοπικών στρατηγικών για ένα βιώσιμο μέλλον, αντιμετωπίζοντας τις επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος, και με τον μετριασμό και την προσαρμογή μέσω του πολεοδομικού σχεδιασμού και της διαχείρισης.

Είναι ζωτικής σημασίας, τα επιτυχημένα μέτρα και οι βέλτιστες πρακτικές να προωθούνται μέσω της αποτελεσματικής διάδοσης των πληροφοριών. Ωστόσο, στον αναπτυσσόμενο κόσμο, οι τοπικές αρχές έχουν ανάγκη περαιτέρω στήριξης που αφορούν στην ανάπτυξη ικανοτήτων, την απόκτηση και ανταλλαγή πληροφοριών, τη μεταφορά τεχνολογίας, την τεχνική υποστήριξη και τη θέσπιση ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος. Ορισμένες μελέτες καταδεικνύουν ότι οι πολιτικές για την εξάλειψη των παραγκουπόλεων μπορεί να έχουν απροσδόκητα πλεονεκτήματα όπως η βελτίωση της παιδικής υγείας ή το δικαίωμα των νοικοκυριών στην πίστωση. Ωστόσο, άλλοι τονίζουν απρόβλεπτες παρενέργειες όπως η ανακύκλωση της φτώχειας, όπου φτωχοί ένοικοι παραγκουπόλεων αδυνατούν να διατηρήσουν τις νέες συνθήκες ζωής και πωλούν ή ενοικιάζουν την κατοικία τους μετακομίζοντας πάλι στις παραγκουπόλεις.

Η βιώσιμη ανάπτυξη των ανθρώπινων οικισμών συνδυάζει την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με τον πλήρη σεβασμό όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη, και προσφέρει ένα μέσο για την επίτευξη ενός κόσμου ειρηνικού, με μεγαλύτερη

σταθερότητα, χτισμένο σε ηθικές και πνευματικές αξίες¹²⁶. Η δημοκρατία, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διαφάνεια, μια αντιπροσωπευτική και υπεύθυνη διακυβέρνηση και διοίκηση σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, καθώς και η ουσιαστική συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, είναι απαραίτητες βάσεις για την υλοποίησή της. Η έλλειψη ανάπτυξης και η ύπαρξη εκτεταμένης απόλυτης φτώχειας μπορούν να αναστείλουν την πλήρη και αποτελεσματική απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να υπονομεύσουν την εύθραυστη δημοκρατία και τη λαϊκή συμμετοχή. Ωστόσο, δε μπορούν να επικαλεστούν για να δικαιολογήσουν τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, ούτε η έλλειψη ανάπτυξης αλλά ούτε και η απόλυτη φτώχεια.

Πολλοί είναι οι λόγοι, κυρίως όμως πολιτικοί, που οι πόλεις στις αναπτυσσόμενες χώρες δε διαθέτουν τα απαραίτητα εργαλεία που απαιτούνται σύμφωνα με τη σύγχρονη οικονομική θεωρία για να αναπτυχθούν. Ακόμα εξαρτώνται σχετικά, από συγκεντρωτικά πολιτικά και γραφειοκρατικά συστήματα, τα οποία είναι συνήθως αδιάφορα για τις αστικές ανάγκες. Σε τέτοιου είδους πόλεις δε θα μπορούσαν να χορηγηθούν επαρκής βοήθεια, ή επαρκή οικονομικά μέσα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της μεγέθυνσης και της χρόνιας φτώχειας. Δίχως επαρκείς πόρους και κατάλληλες ικανότητες, οι πόλεις θα συνεχίσουν να θεωρούνται ως αναπτυξιακό πρόβλημα και όχι ως λύση. Εάν τα μέλη του ΟΗΕ δεν δημιουργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τις τοπικές τους αρχές, που θα περιλαμβάνουν μια πρακτική και γενναιόδωρη διάρθρωση της κυριαρχίας, που θα εκφράζει την εθνική επικουρικότητα σε τοπικά θέματα, τότε το αναπτυξιακό πακέτο εργαλείων θα παραμείνει λειτουργικά ανεπαρκές. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η δέσμευση των κρατών για την αποκέντρωση της Habitat Agenda, της Διακήρυξης της Κοπεγχάγης και του Προγράμματος Δράσης, συνεπάγεται ταυτόχρονη υποχρέωση να προσαρμοστούν οι δραστηριότητες τεχνικής συνεργασίας του συστήματος του ΟΗΕ με την εξελισσόμενη αστικοποίηση και την αστική φτώχεια. Καθώς τα κράτη αποτελούν ακόμη το πρωταρχικό στοιχείο των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων του ΟΗΕ, μια λογική και αποτελεσματική απάντηση στην ανάγκη για την προετοιμασία των τοπικών Αρχών και των εταίρων τους, για ένα ολοένα αυξανόμενο σύνολο ευθυνών, θα ήταν να σχεδιάσει ένα πρόγραμμα που θα μπορούσε να λειτουργήσει

¹²⁶ Βλ. Τσάλτσας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ: Το Περιβάλλον μετά την Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003.

άμεσα με τις τοπικές Αρχές και τους τοπικούς παράγοντες, καθώς και με τις εθνικές κυβερνήσεις, για να χρησιμεύσει ως συνήγορος όχι μόνο των τοπικών συμφερόντων αλλά και των παγκόσμιων προτύπων.

Τέλος, στην Agenda 21 προτείνονται κάποιες κατευθύνσεις ενεργοποίησης μιας πολιτικής για μεταφορά υγιούς περιβαλλοντικής τεχνολογίας, συνεργασία και μέτρα ανοικοδόμησης. Οι προτεινόμενες αυτές κατευθύνσεις εντοπίζονται στην ανάλυση των μέτρων εξασφάλισης, ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες χώρες, των επιστημονικών και τεχνολογικών πληροφοριών, της διευκόλυνσης και των κατάλληλων πόρων στην μεταφορά της περιβαλλοντικής τεχνολογίας και του ανάλογου know-how, της προώθησης εγχώριων τεχνολογικών περιβαλλοντικών μέσων, της στήριξης των ενδογενών μέτρων ανοικοδόμησης και της ενίσχυσης μακροπρόθεσμων τεχνολογικών συνεργασιών ανάμεσα στους κατόχους της περιβαλλοντικής τεχνολογίας και τους παραδοσιακούς χρήστες της. Οι κατευθύνσεις αυτές αποτελούν ένα μέρος της αναπτυξιακής νοοτροπίας του ΟΗΕ μέσα για παράδειγμα από την υλοποίηση πολιτικών όπως το capacity building και το technology transfer, όπως προαναφέρθηκαν, και επιθυμεί να την ενεργοποιήσει με σκοπό την καταπολέμηση της φτώχειας, την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, και τη βιώσιμη ανάπτυξη, αλλά και την επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A) Ελληνική

i) Βιβλία

Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ., Τσάλας, Γρ., Ι., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993.

Κατσιμπάρδης, Κ., *Το Διεθνές Δίκαιο για τις Κλιματικές Αλλαγές*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2002.

Κατσιμπάρδης, Κ., *Το Διεθνές Καθεστώς για την Προστασία της Ατμόσφαιρας: Η Περίπτωση του Θερμοκηπίου*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2007.

Μπίθας, Κ., Π., (επιμ.), *Βιώσιμες Πόλεις θεωρία και πολιτική*, Εκδ. Τυπωθήτω- Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα, 2001.

Σαμιώτης, Γ., Τσάλας, Γρ., Ι., *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος*, Τόμος Ι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990.

Τσάλας, Γρ., Ι., (επιμ.-παρουσ.), *Αειφορία και Περιβάλλον, Ο Νησιωτικός Χώρος στον 21^ο Αιώνα*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005.

Τσάλας, Γρ., Ι., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος, Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

Τσάλας, Γρ., Ι., (επιμ.), *Γιοχάνεσμπουργκ: Το Περιβάλλον μετά την Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003.

Τσάλας, Γρ., Ι., (επιμ.-παρουσ.), *Κλιματική Αλλαγή, Το Περιβάλλον μετά τη Διεθνή Διάσκεψη των ΗΕ στο Μπαλί*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2009.

ii) Άρθρα/ Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους

Κατσιμπάρδης, Κ., *Διάσκεψη του Μπαλί για την Κλιματική Αλλαγή. Πόσο επιτυχής μπορεί να θεωρηθεί; Νόμος και Φύση*, Απρίλιος 2008, διαθέσιμο στο <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=3347&lang=1&catid=1>, προσπελάστηκε στις 11/06/2010.

Μιχαήλ, Γ., *Ο σημερινός πολιτισμός της καταναλωτικής κοινωνίας, Νόμος και Φύση*, Οκτώβριος 2007

Βλ. <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=3099&lang=1&catid=1>, προσπελάστηκε στις 15/8/2010

Πεσματζόγλου, Β., Τα οικονομικά του Περιβάλλοντος- Μια επισκόπηση, στο Μοδινός, Μ., Ευθυμίουπουλος, Η., (επιμ.), *Οικολογία και Επιστήμες του Περιβάλλοντος*, ΔΙΠΕ, Αθήνα 1998.

Β)Ξενόγλωσση

i) Βιβλία

Beall, J., *Funding Local Governance: Small Grants for Democracy and Development*, London Intermediate Technology Publications, 2005.

Capello. R., Nijkamp. P., Pepping. G., *Sustainable Cities and Energy Policies*, Springer, 1999.

Davis, M., *Planet of Slums*, Verso, New York, 2006

De Soto, H., *The Mystery of Capital, Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Basic Books, 2000.

De Soto, H., *The other path: the invisible revolution in the Third World*, Bepress, 1990.

Devas, N., Amis, P., Beall, J., Grant, U., Mitlin, D., Nunan, F., and Rakodi, C., *Urban Governance, Voice and Poverty in the Developing World*, Earthscan, London, 2004.

Gaskell, M., *Slums*, University Press, Leicester, 1990.

Gilbert, A., and Varley, A., *Landlord and tenant: housing the poor in urban Mexico*, Routledge, New York and London, 1991.

Hamm, B., Muttagi, P., *Sustainable Development and the future of Cities*, Intermediate Technology Publications Ltd, UNESCO, 1998.

Hardoy, J., E., Mitlin, D., Satterthwaite, D., *Environmental Problems in an Urbanizing World: Finding Solutions in Cities in Africa, Asia and Latin America*, Earthscan, London, 2001.

Haughton, G., Hunter, C., *Sustainable Cities*, Kingsley Jessica Publishers, Regional Studies Associations, London , 1994.

Kabeer. N., *The Power to Choose: Bangladeshi Women and Labour Market Decisions in London and Dhaka*, Verso, London, 2000.

Meadows, D., *The Limits to growth: A report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, Universe Books, 1972.

Nadarajah, M., Yamamoto Tomoko, A., *Urban Crisis, Culture and Sustainability of Cities*, United Nations University Press, 2007.

Nijkamp, P., Perrels, A., *Sustainable Cities in Europe*, Earthscan publications Limited, London , 1994.

Parr, A., *Hijacking Sustainability*, MIT Press, 2009.

Patel, S., and Mitlin, D., *The work of SPARC and its partners Mahila Milan and the National Slum Dwellers Federation in India*. International Institute for Environment and Development, working paper 5 on urban poverty reduction, London, 2001.

Payne, G., *Urban Land Tenure and Property Rights in Developing Countries*, Intermediate Technology Publications, 1997.

Rivkin, M., *Land Use and the Intermediate-Size City in Developing Countries, With Case Studies of Turkey, Brazil and Malaysia*, Praeger Publishers , 1976.

Sands, Ph., *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Sacquet, A., M., *Atlas mondial du développement durable, Concilier, économie, social, environnement*, Autrement Editions, Paris, 2002.

Singh, A., *One Planet Many People: Atlas of Our Changing Environment*, UNEP, National Aeronautics and Space Administration, Geological Survey, University of Maryland, United States, 2005.

Stren, R., E., White, R., R., Whitney J., (eds.), *Sustainable cities: Urbanization and the Environment in International Perspective*, Westview Press, Boulder, 1992.

Thelwell, M., *The harder they come*, Grove Press, 1980

White, R., R., *Urban Environmental Management/Environmental Change and Urban Design*, Wiley John and Sons, 1994.

ii) Άρθρα/ Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους

Beall, J., *Decentralizing Government and De-centering Gender, Lessons from Local Government Reform in South Africa*, *Politics and Society*, Vol. 33, Issue 2, 2005.

Beall, J., *Globalization and Social Exclusion in Cities: Framing the Debate with Lessons from Africa and Asia*, *Environment and Urbanization* Vol. 14, Issue 1, 2002.

Beall, J., Life in the cities, *Poverty and Development in the 21st Century*, Allen, T., and Thomas, A., (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2000.

Beall, J., Social Security and Social Networks among the Urban Poor in Pakistan, *Habitat International*, 1995.

Beall, J., Valuing Social Resources or Capitalising on Them? The Limits to Pro-poor Urban Governance in Nine Cities of the South, *International Planning Studies*, Vol. 6, Issue 4, Routledge, 2001.

Beall, J., Kanji, N., Tacoli, C., African Urban Livelihoods: Straddling the Rural–Urban Divide, in S. Jones and N. Nelson (eds.) *Urban Poverty in Africa*, Intermediate Technology Publications, London, 1999.

Cardoso, A., Elias, P., and Pero, V., *Urban Regeneration and Spatial discrimination: the case of Rio's favelas*, διαθέσιμο στο: <http://www.anpec.org.br/encontro2003/artigos/F41.pdf>, προσπελάστηκε στις 11/6/2010.

Dyson, T., A Partial Theory of World Development: The Neglected Role of the Demographic Transition in the Shaping of Modern Society, *International Journal of Population Geography*, Vol 7, Issue 17, 2001.

Edwards, M., Residential mobility in a changing housing market: the case of Bucaramanga, Colombia, *Urban Studies*, Vol. 20, Issue 2, 1983.

Gilbert, A., A home is for ever? Residential mobility and homeownership in self-help settlements, *Environment and Planning*, 1999.

Gilbert, A., G., and Ward, P., M., Residential movement among the poor: the constraints on housing choice in Latin American cities. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 7, Issue 2, 1982.

Gulyani, S., and Talukdar, D., Slum real estate the low quality high-price puzzle in nairobi's slum rental market and its implications for theory and practice, *World Development*, Vol. 10, 2008.

Haque, M., S., *The Fate of Sustainable Development Under Neo-liberal Regimes in Developing Countries*, *International Political Science Review*, Vol. 20, No. 2, 197–218, Sage Publications, 1999.

Joshi, P., Slums a solution to the housing problem., *Mumbai Reader*, Vol. 6, UDRI, 2006.

Lall, S., V., et al, Household savings and residential mobility in informal settlements in Bhopal, India, *Urban Studies*, Vol. 43, Issue 7, 2006.

McFadden, D., et al. Modeling the choice of residential location, Spatial interaction theory and planning models, Vol. 25, 1978
Moser, C., Urban violence and insecurity: An introductory roadmap', editor's introduction, *Environment and Urbanization* Vol. 16, Issue 2, 2004.

Nas, P., and Veenma, M., Towards Sustainable Cities, Urban Community and Environment in the Third World, *Journal of Social Sciences*, Vol.1, Leiden, 1997.

Payne, G., K., Urban land tenure policy options: Titles or rights? *Habitat International*, Vol. 25, Issue 3, 2001

Pearce, F., Ecopolis Now, *New Scientist*, Vol. 190, no. 2556, June 2006.

Rodgers, D., Disembedding the City: Crime, Insecurity, and Spatial Organisation in Managua, Nicaragua, *Environment and Urbanization* Vol. 16, Issue 2, 2004.

Satterthwaite, D., Development in an urban context, *The Environment Times*, 2004, διαθέσιμο στο: <http://www.environmenttimes.net/article.cfm?pageID=7>, προσπελάστηκε στις 23/7/2010.

Turner, J., C., Housing priorities, settlement patterns, and urban development in modernizing countries, *Journal of the American Planning Association*, 1968.

Vanderschueren, F., From violence to justice and security in cities, *Environment and Urbanization* Vol. 8, Issue 1, 1996.

White, R., R., and Whitney, J., Cities and the environment: An overview, in Stren, R., E., White, R., R., Whitney J., (eds.), *Sustainable cities: Urbanization and the Environment in International Perspective*, Westview Press, Boulder, 1992.

Williams, M., The Third World and Global Environmental Negotiations: Interests, Institutions and Ideas, *Global Environmental Politics*, Vol. 5, Issue 3, August 2005.

Γ) Κείμενα Τεκμηρίωσης

Agenda 21, 1992, διαθέσιμο στο: http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_00.shtml, προσπελάστηκε στις 21/05/2010.

Bali Action Plan, 2007, διαθέσιμο στο: http://unfccc.int/files/meetings/cop_13/application/pdf/cp_bali_action.pdf, προσπελάστηκε στις 28/05/2010.

Copenhagen Declaration and Programme of Action, World Summit for Social Development, Copenhagen, Denmark, March 1995, διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/esa/socdev/wssd/>, προσπελάστηκε στις 24/05/2010.

Declaration on Cities and other Human Settlements in the new Millennium, 2001, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?ID=2071&catid=10&typeid=25&subMenuId=0>, προσπελάστηκε στις 23/05/2010.

Istanbul Declaration on Human Settlements, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm>, προσπελάστηκε στις 13/6/2010.

MTSIP, Resolution 21/2: Medium-term strategic and institutional plan for 2008–2013 διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/5180_31175_Resolution%2021-2.pdf προσπελάστηκε στις 26/08/2010.

Resolution A/56/206, January 2002, Strengthening the mandate and status of the Commission on Human Settlements and the status, role and functions of the United Nations Centre for Human Settlements (Habitat) διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/2070_46506_gae.pdf, προσπελάστηκε στις

The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.htm, προσπελάστηκε στις 2/6/2010.

The Johannesburg Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August–4 September 2002, διαθέσιμο στο: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf, προσπελάστηκε στις 23/05/2010.

UN Millennium Declaration, 2000, διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>, προσπελάστηκε στις 3/08/2010.

UN, United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992, διαθέσιμο στο <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, προσπελάστηκε στις 22/05/2010.

Vancouver Declaration, 1976, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/924_21239_The_Vancouver_Declaration.pdf, προσπελάστηκε στις 21/05/2010.

Δ) Εκθέσεις, Μελέτες, Αναφορές

Bartone, C., Bernstein, J., et al., *Towards Environmental Strategies for cities: Policy Considerations for Urban Environmental Management in Developing Countries*, World Bank, Washington, 1994.

Bhide, A., et al, *Utilisation of slum rehabilitation scheme*, Mumbai, Technical Report, Tata Institute of Social Sciences, 2003.

Bradley, D., Stephens, C., Cairncross, S., and Harpham, T., *A Review of Environmental Health Impacts in Developing Country Cities*, Urban Management Programme Discussion Paper No. 6, World Bank, Washington DC, 1991.

Centre on Housing Rights and Evictions, *Global Survey on Forced Evictions: Violations of Human Rights*, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.cohre.org/globalsurvey>, προσπελάστηκε στις 3/8/2010

Downing, T., E. Patwardhan, A., *Vulnerability assessment for climate adaptation, Adaptation Policy Framework: A Guide for Policies to Facilitate Adaptation to Climate Change*, UNDP, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.undp.org/cc/apf-outline.htm>, προσπελάστηκε στις 15/08/2010.

ECLAC, *The Millennium Development Goals: a Latin American and Caribbean perspective*, 2005, διαθέσιμο στο: <http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/0/21540/lcg2331.pdf>, προσπελάστηκε στις 19/08/2010.

ESCAP, *Urban Environmental Governance, For a sustainable development in Asia and the Pacific: A regional overview*, 2005.

Glaeser, E., L., *The Future of Urban Research: Nonmarket Interactions*, Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs, 2000

ILO, *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture*, Employment Sector, International Labour Office, Geneva, 2002

International Development Research Centre, *Urban Poverty and Environment Prospectus 2005-2010*, Program and Partnership Branch, Ottawa, Canada, May 2005.

Julca, A., Paddison, O., *The challenges of adapting to a warmer planet for urban growth and development*, UN-DESA Policy Brief No. 25, December 2009.

London School of Economics, *Urban Poverty and Development in the 21st century, Towards an inclusive and sustainable world*, Oxfam Research report, Development Studies Institute, July 2006.

Maloney, W., *Informality Revisited*, The World Bank, Latin America and the Caribbean Region, Office of the Regional Chief Economist, World Bank Policy Research Working Paper 2965, January 2003

Mitlin, D., Satterthwaite, D., *Empowering Squatter Citizen*, Earthscan, London, 2004.

Nijman., J., *A study of space in Mumbai's slums*, Department of Geography & Regional Studies, Urban Studies Program, University of Miami, USA, 2009.

O'Brien, K., L., Leichenko R., M., *Human Security, vulnerability, and sustainable adaptation*, Background Paper commissioned for the Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World. UNDP, New York, 2007.

OECD, *Women in the City, Housing, Services and the Urban Environment*, Group on Urban Affairs, Organisation for Economic Co-operation and Development, Environment Committee, 1995.

Satterthwaite, D., *The links between Poverty and the Environment in Urban Areas of Africa, Asia and Latin America*, The Annals of the American Academy of political and social science, Sage Publications, 2003.

Satterthwaite, D., McGranahan, G., and Mitlin, D., *Community-driven development for water and sanitation in urban areas: its contribution to meeting the Millennium Development Goal targets*, IIED and WSSCC, London, April 2005.

Sharma, R., N., *Impact assessment of resettlement implementation under the MUDP program*, Technical Report, Tata Institute of Social Sciences for the Mumbai Metropolitan Region Development Authority, 2008.

UNFCCC, *Vulnerability and Adaptation to Climate Change in Small Island Developing States*, διαθέσιμο: http://unfccc.int/files/adaptation/adverse_effects_and_response_measures_art_48/application/pdf/200702_sids_adaptation_bg.pdf, προσπελάστηκε στις 11/06/2010.

UN- DESA, *World Urbanization Prospects, The 2009 Revision*, Highlights Department of Economic and Social Affairs- Population Division, New York, March 2010

UN-HABITAT, City Monitoring Branch, Monitoring and Research Division, διαθέσιμο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=584&cid=8023> στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=584&cid=8023> προσπελάστηκε 17/7/2010.

UN-HABITAT, Global Urban Observatory, *Slum population as percentage of urban (secure tenure index)*, διαθέσιμο στο: <http://ww2.unhabitat.org/programmes/guo/statistics.asp>, προσπελάστηκε στις 5/8/2010

UN-HABITAT, Ten-year review of the implementation of the Copenhagen Declaration and Programme of Action to be undertaken by the Commission for Social Development at its 43d session in February 2005, Contribution by UN-Habitat (UNCHS), Division for Social Policy and Development, Department of Economic and Social Affairs, 2005, διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/esa/socdev/csd/2005/documents/contrib/HABITAT.pdf>, προσπελάστηκε στις 29/5/2010.

UN-HABITAT, *The Challenge of Slums*, Global Report on Human Settlements 2003, Earthscan Publications Ltd, London, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=555&cid=5373>, προσπελάστηκε στις 23/05/2010.

United Nations, *The Millennium Development Goals Report*, 2010, διαθέσιμο στο: http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2010_ENG.pdf, προσπελάστηκε στις 15/08/2010.

United Nations, *The Millennium Project, The 21st century health challenge of slums and cities, for a summary of the health risks of slums*, διαθέσιμο στο <http://www.unmillenniumproject.org/documents/TheLancetSlums.pdf>, προσπελάστηκε στις 7/08/2010.

Vlahov, D., et al. Knowledge Network on Urban Settings, Thematic Paper 1, Centre for Health Development 2008, WHO, διαθέσιμο στο: http://www.who.or.jp/CHP/thematic_papers/KNUS_ThematicPaper01.pdf, προσπελάστηκε στις 8/08/2010.

WHO, *Why urban health matters*, World Health Day 2010, διαθέσιμο στο: <http://www.who.int/world-health-day/2010/media/whd2010background.pdf>, προσπελάστηκε στις 8/8/2010

WCED, *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development, 1987, διαθέσιμο στο: <http://www.un-documents.net/ocf-09.htm> προσπελάστηκε στις 2/5/2010.

E) Άλλες Πηγές

Adelekan, I. O., *Vulnerability of poor urban coastal communities to climate change in Lagos, Nigeria*, Fifth Urban Research Symposium 2009, Department of Geography, University of Ibadan, Ibadan, Nigeria, διαθέσιμο στο: http://www.naspanigeria.org/docs/adaptations/Impact_on_Poor_in_Lagos_Adelekan.pdf προσπελάστηκε 23/8/2010.

ARUP, Dongtan Eco-City, Shanghai, διαθέσιμο στο: http://www.arup.com/_assets/_download/8CFDEE1A-CC3E-EA1A-25FD80B2315B50FD.pdf, προσπελάστηκε στις 23/6/2010.

Satterthwaite, D., *Reconsidering its Scale and Nature, Urban Poverty: A New Research Agenda*, Institute of Development Studies (IDS) Bulletin, Vol 28, Issue 2.

UN-HABITAT, Cities and Climate Change Adaptation, UN-HABITAT Donors Meeting Seville, October, 2008, διαθέσιμο στο: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/5883_19704_Cities%20and%20Climate%20Change%20Adaptation.pdf, προσπελάστηκε στις 8/09/2010.

Ying, S., A Tale of Two Low Carbon Cities, 45th ISOCARP Congress 2009.

ΣΤ) Ηλεκτρονικές Πηγές

Cities Alliance, διαθέσιμο στο: <http://www.citiesalliance.org/ca/node/2161> προσπελάστηκε στις 5/9/2010.

http://www.fukuoka.unhabitat.org/programmes/detail03_en.html προσπελάστηκε στις 26/08/2010.

<http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/22/un-cities-mega-regions> προσπελάστηκε 3/8/2010.

ICLEI, Local Governments for Sustainability, διαθέσιμο στο: <http://www.iclei.org/index.php?id=global-members>, προσπελάστηκε στις 5/09/2010.

IDRC, International Development Research Centre, διαθέσιμο στο: <http://www.idrc.ca/upe> προσπελάστηκε στις 4/8/2010.

ILO, International Labour Organization, διαθέσιμο στο: http://www.ilo.org/asia/areas/lang--en/WCMS_DOC_ASI_ARE_INF_EN/index.htm προσπελάστηκε στις 10/7/2010.

RUAF Foundation, Resource centres on urban agriculture and food security, διαθέσιμο στο: <http://www.ruaf.org/> προσπελάστηκε στις 4/8/2010.

SRA, Slum Rehabilitation Authority, διαθέσιμο στο: <http://www.sra.gov.in/> προσπελάστηκε στις 28/5/2010.

SRS, Slum Rehabilitation Society, διαθέσιμο στο: http://www.srsindia.org/SRS_AnnualReport2007-08.pdf προσπελάστηκε στις 11/8/2010.

United Nations, (UNDP, HDR), διαθέσιμο στο: <http://hdr.undp.org/en/humandev/glossary/> προσπελάστηκε στις 19/8/2010

UNEP, Rio Declaration on Environment and Development, διαθέσιμο στο: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>, προσπελάστηκε στις 23/08/2010.

UN-HABITAT, City Monitoring Branch, Monitoring and Research Division, διαθέσιμο στο: <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=584&cid=8023> προσπελάστηκε 17/7/2010.

World Urban Forum 5, διαθέσιμο στο: <http://wuf5.cidades.gov.br/en-US/Home.aspx>, προσπελάστηκε στις 20/7/2010.

Φωτογραφικό υλικό εξωφύλλου, διαθέσιμο στο: http://linguistlist.org/fund-drive/2008/hometown-tour/okki/Jakarta_slumhome_2.jpg

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Το προφίλ των Παραγκουπόλεων ως Ανθρώπινοι Οικισμοί

Indicator name Slum profile in human settlements	
Prepared by	UN-HABITAT
Example	Indicator under development and not yet tested
Rationale	Slums are an urban phenomenon. It has been reported that 43% of the urban population live in slums. It is important to address poverty in the urban context as it is a determinant of human well-being that results from the lack of adequate safe water and sanitation resulting in adverse child mortality and morbidity. The lack of basic services and the unstructured growth of slums is also a major cause of pollution leading to environmental degradation of urban water courses (ground and surface).
Position in DPSIR chain	Pressure
Definition of indicator	The indicator provides a measure for identifying the percentage of the urban population living in slums based on an assessment of the following several conditions: - Access to safe water - Access to sanitation - Secure tenure - Durability of housing - Sufficient living area
Underlying definitions and concepts	A slum is a contiguous settlement where the inhabitants are characterized as having inadequate housing and basic services. A slum is often not recognised and addressed by the public authorities as an integral or equal part of the city. UN-HABITAT definition of slums is a group of individuals living under the same roof that lack one or more of the following conditions: - Access to safe water - Access to improved sanitation - Secure tenure - Durability of housing - Sufficient living area

	These conditions are defined as follows: <i>Access to safe drinking water</i> – considered to have sustainable access to improved water supply if it has sufficient amount of water for family use, at an affordable price, available to household member without being subject to extreme effort, especially to women and children <i>Access to improved sanitation</i> – a household is considered to have adequate access to sanitation, if an excreta disposal system either in the form of a private toilet or a public toilet shared with a reasonable number of people, is available to household members. <i>Secure tenure</i> – Secure tenure is the right of all individuals and groups to effective protection by the state against forced evictions. People have secure tenure when, there is evidence of documentation that can be used as proof of secure tenure status. There is either <i>de jure</i> or <i>de facto</i> perceived protection from forced eviction. <i>Durability of housing</i> – a house is considered as durable if it is built on a non-hazardous location and has a structure permanent and adequate enough to protect its inhabitants from the extremes of climatic conditions such as rain, heat, cold, humidity <i>Sufficient living area</i> – a house is considered to provide a sufficient living area for the household members if not more than two people share the same room.
Specification of data & determinants needed	Urban population Total population Proportion of urban population with access to safe drinking water Proportion of urban population with access to improved sanitation Proportion of urban population with secure tenure Proportion of urban population with durable housing Proportion of urban population with sufficient living area

Computation	The Indicator can be computed and classified as follows: $100(Pa/Pt)$ Where: Pa is the number of people lacking one or more of the qualifying conditions, and Pt is the total urban population.
Unit of expression	Percentage
Data sources, availability and quality	Data on water and sanitation, durability of housing and sufficient living area can be obtained from household surveys and national censuses of population and housing. The Demographic and Health Surveys, the Multiple Indicator Cluster Surveys, Living Standard Measurement Surveys, Core Welfare Indicator Surveys and other donor sponsored surveys are reliable sources for these data. The quality of this data is good and is under continuous review. Data on security of tenure is limited as the operational definition is not yet well developed.
Scale of application	Global for monitoring Millennium Development Goal Target 11 "By 2020, to have achieved a significant improvement in the lives of 100 million slum dwellers". Applicable also at a local and national level
Geographical coverage	Global
Interpretation	This is a working definition of slums. The indicator for Target 11 of the MDG is 'proportion of households with access to secure tenure - Indicator 32'. The MDG Indicator 32 is weakly linked to the goal due to the lack of a clear operational definition of secure tenure. Because of this, a more pragmatic measure was developed that utilized the physical dimensions of slums as defined above. While it is well known that slum dwellers lack formal security of tenure and this impacts the provision of water and sanitation services as well as the quality of housing; adequate instruments for measuring the general concept of secure tenure are lacking in the data. For this reason security of tenure has limited

	influence on the composite indicator and occurs infrequently. UN-HABITAT is developing survey instruments to assess both the perceived and documentary aspects of secure tenure. As collection becomes more widespread and proven, aspects of secure tenure will be more strongly felt in the indicator.
Linkage with other indicators	Links directly to indicators related to the MDGs Target 10. The indicator relates to infant mortality rates and childhood morbidity rates.
Alternative methods and definitions	None reported
Related indicator sets	UN-HABITAT Urban Inequities Programme JMP UNICEF/WHO, MDG Indicator 32 Proportion of households with access to secure tenure
Sources of further information	UNHABITAT State of the World's Cities 2008/2009 Harmonious Cities http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=5964&catid=7&typeid=46&subMenuId=0 (Accessed 04 March 2009) UN-HABITAT Expert Group Meeting Monitoring Inequities Programme MUIP of UN-HABITAT JMP UNICEF/WHO UNICEF's Multiple Cluster Survey Demographic Health Survey National Census data United Nations Statistics Division
Other institutions involved	UNICEF, WHO, National Statistics Bureau , Ministries of Lands and Housing

Πηγή:

http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/indicators/pdf/C3_Slum_profile_in_human_settlements.pdf

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

21/2/15

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000104831